

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Специјалистичке академске студије
Политичка теорија и методологија
политичких наука

Специјалистички рад

Политички аспекти савременог рата

Ментор:
Проф. др Драган Симеуновић

Студент:
Војислав Ристивојевић, 349/07

Београд, 2013.

Садржај

1. Увод	3
2. Класичне теорије рата	10
2.1. Рат као облик политичког насиља.....	10
2.2. Улога рата у формирању државе.....	12
2.3. Значај рата за државу и владара.....	14
2.4. Рат као наставак политике.....	18
2.5. Техничка и суштинска димензија рата.....	24
2.6. Актуелност класичних теорија рата.....	29
2.7. Хришћанска концепција идеје праведног рата.....	34
3. Специфичности савременог доба	39
3.1. Глобализација и глобализам.....	39
3.2. Утицај информатичке револуције на комуникацију и војну индустрију.....	43
3.3. Постхладноратовска униполарност.....	47
3.4. Опредељеност за светски мир и криминализација рата.....	50
3.5. Деидеологизација и асиметрија сукоба.....	53
4. Савремени рат	58
4.1. Државни и недржавни субјекти савременог рата.....	58
4.2. Декларисани мотиви, интереси и циљеви субјеката савременог рата.....	63
4.3. Савремени рат и други облици политичког насиља са истим циљем.....	66
4.4. Савремено наоружање и употреба медија.....	69
4.5. Различита тумачења резултата ратног напора и нестабилност мира.....	78
5. Политички аспекти савременог рата	81
5.1. Полемички карактер савременог рата.....	81
5.2. Ограниченост циљева и средстава.....	84
5.3. Оправдање рата у контексту либерализма и хришћанске традиције.....	86
5.4. Изградња услова за одрживи мир.....	92
6. Закључак	98
7. Литература	101

1. Увод

Рат је сложена и свеобухватна друштвена појава којој је могуће приступити са различитих истраживачких становишта. Осим по својој комплексности, издваја се по снази и дуготрајности последица по сваку заједницу која учествује у рату, те утицају који врши на целокупност међународних односа. Опет због својих непријатних последица и средстава која се у њему користе, често се, па и од стране заинтересованих посматрача и истраживача, губи из вида да рат није стихија или елементарна непогода, већ сврховита и организована људска делатност. Иако са становишта средстава војни, а по последицама социјални феномен, рат је у основи државно односно политичко питање, те је целисходно истраживати га као политичку појаву, односно као један вид политичког насиља. Предмету нашег истраживања ћемо приступити са становишта политичких наука, конкретно, теорије политике.

Као реална друштвена појава, рат подразумева субјекте који у њему учествују ради остварења својих циљева, вршећи одређене делатности и користећи при томе најподеснија средства зарад постизања жељених ефеката. Сваки од ових елемената рата могуће је истраживати на више нивоа и са различитих теоријских становишта, те доћи до резултата који тек делимично разјашњавају његову сложenu природу.

Велике промене на глобалном нивоу настале завршетком хладног рата, утицале су на сам феномен рата удаљивши га од класичне дефиниције. У овом конкретном истраживању, будући да смо се ограничили на савремени рат, указаћемо пре свега на нове елементе, односно измењени значај и обим појединих од раније присутних облика у измењеном међународном контексту. Елементи рата у условима глобалних промена који се значајно мењају су техничка средства којима се води, ратне делатности, као и конкретни субјекти који су све чешће недржавни. Ратни циљеви, потреба њиховог оправдавања и легитимизирања, као и свеобухватни ефекти и тешке последице остају релативно непромењени, односно остају подређени политичкој одлуци и политичком дефинисању непријатеља. Ограниченост рата расте, јер демократска власт има потешкоћа да оправда рат у

контексту либералне идеологије и хришћанске традиције. Истовремено, полемички карактер се манифестује интензивирањем употребе невојних средстава, којима се непријатељска дејства врше без јавне објаве рата или под окриљем тзв. хуманитарних интервенција. Медијска интерпретација свих фаза рата, од припреме јавног мњења до тумачења резултата контролисана је од стране примарних субјеката и често нарушава установљене критеријуме независног и објективног извештавања. Улога медија има значај сразмеран до сада незабележеној премрежености читавог света телекомуникационим средствима, те је далеко већа него у претходним периодима.

Циљ ове анализе је научна дескрипција елемената савременог рата, одређених специфичних промена и развоја феномена рата које су се јавиле убрзаном и у сегментима циљано вођеном глобализацијом, те сврха коју рат врши у контексту савремене политичке заједнице. Свеобухватније објашњење појма рата, који је често једнострано и непотпуно тумачен и употребљаван, доприноси усмеравању пажње шире заједнице на политичку суштину савременог рата, која понекад остаје у сенци његових видљивијих али мање значајних елемената.

Термин аспект, односно угао, или тачка гледишта, тумачићемо у смислу фокуса, односно приоритета који дајемо одређеним карактеристикама појаве, у овом случају политичким, у односу на неке друге такође присутне. Издвајање једног скупа појава имплицитно указује на придавање већег значаја њима, и то је тачно, бар у оквиру овог истраживања. Али ипак, то не значи да се друге особине изучаване појаве могу у потпуности занемарити, већ ће оне бити сагледаване онолико колико је то неопходно, а у контексту политичких као примарних и, када то јесу, условљавајућих.

Савременост, у ужем смислу, означава пре свега временски период садашњег тренутка. Ипак, да бисмо издвојили временски интервал у коме је разумно анализирати појаву овог типа, савременост ћемо схватити као период који је по нама релевантним критеријумима довољно сличан данашњици. У том смислу, последња деценија XX и прва деценија XXI века показале су довољно заједничких карактеристика сличних са актуелним, а опет довољно различитих од претходних да се могу издвојити као посебне.

Временски оквир нашег истраживања обухвата период од краја хладног рата до данас, односно последњу декаду XX и прву декаду XXI века. Истраживање ће у просторном смислу, условно бити везано за подручја САД-а и Блиског Истока, али с обзиром на претежно теоријски приступ истраживању и глобални карактер истраживане појаве, наше истраживање се не може строго ограничити на конкретну територијалну целину.

О рату уопште постоје бројни научни извори потекли из различитих дисциплина. Ипак, на теоријском плану релевантном за политичке науке, ова појава остаје недовољно истражена, а поготово у савремено доба које носи бројне специфичности. Иако су дефиниције рата многобројне, као и релативно успели и неуспели покушаји теоријске разраде појма, већина стручњака из политичких, војних, правних и наука о међународним односима за основе при даљем проучавању овог феномена узима класичне теорије рата.

Тек на први поглед анахроне, теорије рата које су изнели кинески мислилац Сун Цу, француски генерал Анри де Жомини и пруски генерал Карл фон Клаузевиц, објашњавају политичку суштину рата која је остала непромењена до данас. Чак и многи практични савети које су давали у сасвим другачијем међународном контексту остају релевантни и без обзира на велике промене у друштвеној организацији односно техничком развоју појединих политичких заједница.

Глобализација као феномен који је обележио и дефинисао период на који се односи наше истраживање је детаљно изучавана од стране многих академских и других истраживача. Ипак, због њене свеобухватности као и могућности различитих приступа, концентрисаћемо се на дела аутора који су се бавили еволуцијом система међународних односа, демократизацијом државе, као и трансформацијом рата у савременом добу. Специфичности савременог рата као целине, односно рата у контексту глобализације препознали су многи савремени аутори, као нпр. Кокер, Кревелд, Калдор, Сингер, Буске и др. Ипак, неке од њих карактерише недостатак систематичности и парцијалан приступ, те неаргументовано изједначавање појавних и суштинских елемената рата. Такође, дисциплинарна опредељеност већине извора за историјске и војне науке

представља одређено ограничење при коришћењу истих при проучавању политичких аспеката рата.

О појавним облицима савременог рата, везаним пре свега за његова средства и последице, а такође и о политичким појавама, процесима и односима које се на рат односе и које су њиме условљене постоје бројна, али несистематизована сазнања. Из ове групе научних сазнања, посебно су за нас од значаја она која говоре о употреби медија, приватним војним компанијама, савременим техничким средствима и начину оправдања покретања рата односно појединачних операција и употребе средстава у њима. Литература која се бави савременим војним средствима припада понајвише војним и техничким наукама, те није од непосредног значаја за наше истраживање. Ипак, постоји изванредан број студија које говоре о повратном утицају техничког развоја на војне доктрине, односно политичке одлуке у војним питањима. Распрострањенија употреба приватних војних компанија, односно плаћеника, која карактерише савремене ратове, веома је детаљно документована од стране журналистике и опште публицистике, док су научни радови на ту тему нешто мање заступљени. С обзиром да је ово једна од тема која је веома тешка за академско истраживање услед немогућности приступа поверљивим подацима користићемо се дескрипцијама овог типа тек као илустрацијама.

Свака од ових области није подједнако истражена, а убедљиво највише политиколошких научних радова постоји на тему праведног рата. С обзиром да политичка наука не може никад у потпуности да се ослободи идеолошких и политичких предубеђења, један део ових разматрања оправданости савремених ратова служи управо њиховом оправдавању.

Због свеprisутности рата у људској историји, као и услед његове комплексности, поједини аспекти ове појаве су изучавани ретко и несистематично, док о другима постоји велики број извора различитог нивоа поузданости. У истраживању савременог рата, историјска блискост предметног временског периода додатно компликује одабир научних сазнања за која се може рећи да су истрпела већину оспоравања поставши тако, бар условно речено, верификована у датом тренутку. Дobar пример за научна сазнања овог типа су студије настале на основу поверљивих извештаја из Ирака и Авганистана објављених током афере Викиликс.

Иако методолошки исправно спроведене и релевантне, о њиховој верификацији у строго научном смислу још увек не може да се говори, јер остаје спорна истинитост полазних података чија аутентичност још увек није званично потврђена. Такође, медијски примамљиви садржаји савременог рата, као што је нпр. употреба приватних војних компанија, појачали су интересовање за истраживања на ову тему, па су поједини методолошки исправно изведени публицистички напори резултовали сазнањима, која, опет, тек условно можемо назвати научним.

Научни циљ нашег истраживања је темељна и детаљна дескрипција савременог рата, одређених специфичних промена и развоја феномена рата које су се јавиле убрзаном глобализацијом, те сврха коју рат врши у контексту савремене политичке заједнице. Систематизацијом и прегледом сазнања о политичким аспектима савременог рата допринећемо ширењу фонда научног сазнања о овој сложеној појави. Такође, с обзиром да ће као теоријски основ за истраживање феномена савременог рата бити коришћене класичне теорије рата, пре свега они њихови делови који се односе на нераздвојивост рата и политике, овим истраживањем допринеће се верификацији ових теорија у актуелном тренутку.

Друштвени циљ овог истраживања је садржан у потреби свеобухватнијег објашњења појма рата, који је често једнострано и непотпуно тумачен и употребљаван. Усмеравање пажње шире заједнице на политичку природу суштине савременог рата, може утицати на интерпретативни оквир јавности, што би за последицу имало целовитије тумачење ове појаве.

Генерална хипотеза нашег истраживања је да је савремени рат по суштинским политичким особинама исти као и онај у претходним периодима. Промене у техничкој и организационој димензији су израженије и доследно прате актуелне глобалне тенденције, док су мотиви, делатности и основни субјекти претрпели тек делимичне трансформације задржавши базичне политичке детерминанте. Посебне хипотезе:

1) Класичне теорије рата разјашњавају суштинске, политичке, карактеристике рата, задржавајући своју релевантност ван времена и контекста у

коме су настале. Држава је настала због рата, а рат остаје најважнији државни посао. Рат је наставак политике другим средствима и јасно се може разликовати циљ који рату поставља политика и средства којима се они постижу.

2) Савремено доба карактеришу глобализација и постхладноратовска констелација у међународним односима. Глобализација и информатичка револуција трансформишу комуникацију, медије и доминантне индустријске гране, док у постхладноратовском свету долази до деидеологизације потенцијалних сукоба, велики непријатељи нестају, а јавља се изразита асиметрија конфликта.

3) Елементи рата у условима глобалних промена који се доста мењају су техничка средства којима се води, ратне делатности, као и конкретни субјекти који су све чешће недржавни. Ратни циљеви, потреба њиховог оправдавања и легитимизирања, као и свеобухватни ефекти и тешке последице остају релативно непромењени.

4) Савремени рат остаје појава подређена политичкој одлуци и политичком дефинисању непријатеља. Његова ограниченост расте јер демократска власт има потешкоћа да оправда рат у контексту либералне идеологије и хришћанске традиције. Истовремено, полемички карактер се манифестује интензивирањем употребе невојних средстава.

Избор метода који ће бити коришћени при теоријском истраживању политичких аспеката савременог рата је у великој мери дефинисан одређењем предмета истраживања, као и постављеним хипотетичким оквиром и самим циљевима истраживања. Општи и посебни методи и поступци биће коришћени на начин најпримеренији постизању наведених научних и друштвених циљева.

У нашем истраживању, користимо се основним научним методама као што су анализа, синтеза, генерализација и специјализација, индукција и дедукција. Од оперативних метода, употребљаваћемо квалитативну анализу садржаја, коју ћемо примењивати на проучавање изворних дела класичних теорија рата. Такође, биће коришћен компаративни метод приликом анализе научних радова који описују карактеристике савременог рата. Детаљним излагањем основних сазнања о појму

рата, указаћемо на његове суштинске особине, што ћемо искористити у другом делу рада како би смо показали употребљивост класичних теорија за објашњавање савременог рата, односно континуитет основних и промену појавних елемената ове појаве у постхладноратовском периоду. За постизање овог циља биће коришћен и компаративно историјски метод.

Научни значај овог истраживања проистиче из чињенице да политички аспекти савременог рата нису подробније проучавани у нашој стручној јавности. Рат као политичка појава је био предмет одређеног броја истраживања, али његова адаптација условима савременог глобализованог света није систематски разрађивана у значајној мери. Специфичност нашег истраживања огледа се у акцентовању политичке суштине рата, чије су промене у овом контексту далеко суптилније него код појавних елемената, нпр. техничких средстава, те су још ређе изучаване, а што није сразмерно њиховом значају. Научном дескрипцијом политичке димензије савременог рата, установићемо основ за даља истраживања других чинилаца ове појаве. Разумевање политичке суштине савременог рата, те њене релативне непромењености у новим околностима, олакшава тумачење догађаја и увиђање њихове релевантности за конкретну политичку заједницу, што посредно може повећати безбедност исте и створити услове за њен просперитет.

2. Класичне теорије рата

2.1. Рат као облик политичког насиља

Ради позиционирања рата у контексту осталих политичких појава, неопходно је ближе одредити њему непосредно надређени појам политичког насиља, односно навести његове специфичности. Насиље као такво, може се дефинисати као “облик људске делатности у коме се директно или индиректно користи сила; оно је делатност којом се неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима, уколико се не ради о човеку”.¹ Насиље је облик комуникације, са тим што мора бити задовољен услов постојања стварне угрожености објекта насиља. Нешто ужи појам представља социјално насиље, које и за субјекат и за објекат узима човека, односно друштво и друштвене институције. Оно подразумева постојање различитих интереса између субјекта и објекта насиља. Оно никада није социјалноонтолошка датост, већ је отуђена и отуђујућа делатност настала услед неизграђености аутентичне људске комуникације.

Политичко насиље се може одредити као примена силе у сфери политике, односно насиље извршено над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или претпостављеног политичког противника.² За разлику од друштвеног, које у неодређеној мери спаја рационалне и ирационалне моменте, политичко насиље има израженију рационалну компоненту.

Узроци насиља су многобројни, ипак могу се сврстати у две основне групе: теорије условљености, по којима друштвени услови и искуства појединца стварају свест о корисности насиља за остваривање циљева, и теорије природности по којима је насиље дубоко усађено у људску природу. Код политичког насиља

---

¹ Симеуновић Драган, *Теорија политике* – ридер I део – основи политичких наука – практикум, Наука и друштво, Београд, 2002., стр. 151

² Исто, стр. 152.

преовладава рационална компонента, тако да природу људску агресивност усмерава ка испољавању у сфери друштвеног живота, односно политичке борбе. Оно је условљено постојањем сукоба интереса класа, етничких, религијских и других група и непостојањем могућности за њихово ненасилно разрешење.

Рат настаје када се нагомилане противуречности интереса заоштре до тих граница да сва средства осим интензивног, оружаног, политичког насиља постају недовољна за њихово разрешавање. Он је најсложенија форма политичког насиља, он је наставак насилним средствима политике која је почела ненасилним средствима.

Успостављању свеобухватних веза рата и политике Клаузевиц је посветио посебну пажњу, позиционирајући фокус овог односа на питања циљева за које се рат води и циљева који се у рату постижу. Континуитет, односно истоветност циљева политике са циљевима којима рат може да послужи чини основу за изучавање и спровођење ратног напора сваке политичке заједнице. Правац који политика задаје ратном напору иако примаран и дефинишући, није непроменљив. Услед повратног утицаја ослобођених сила и непредвидивих догађаја првобитни политички циљ се прилагођава, а понекад и потпуно мења. Ипак, однос циљ-средство се не нарушава ни у једном тренутку јер политичка намера задржава примат.³ И поред споља одређене сврхе која најчешће не наређује потпуно уништење непријатеља, мора се имати у виду да је основно средство рата – битка, односно оружана борба са свим својим крвавим последицама. Клаузевицов став о ограничениости рата је у одређеној мери контрадикторан, јер као *средство* политике он може бити коришћен само ради остваривања неког другог (политичког) циља, те је њиме имплицитно ограничен, посматран за себе он је (или треба да буде) неограничен односно тоталан.⁴

Завршетак рата је централни део за његово потпуно разумевање. Као основни елементи завршетка рата истичу се три значајна фактора: војна димензија,

---

³ Клаузевиц, Карл фон, *О рату*, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон, Београд, 1939., стр. 82

⁴ Massoud, George Tansa, War Termination, *Journal of Peace Research*, vol. 33., no. 4, 1996., p. 491

цена и услови мира. Не може се извести свеобухватна теорија која би адекватним комбиновањем ових чинилаца дала одговор на питање могућности завршетка сваког конкретног рата, али се они јасно диференцирају као најзначајније групе узрока који доприносе миру. Сам прекид борбе ипак не мора да значи прекид непријатељства односно разрешење конфликта. Ескалација конфликта другим средствима, нпр. терористичким или герилским акцијама, је подједнако вероватна као и успостављање мира, и такође је наставак агресивне политике насилним средствима.

2.2. Улога рата у формирању државе

Проблему рата ћемо приступити позиционирајући га у ширег контекст, односно оквир свеобухватније теорије државе коју је изнео Слободан Јовановић. Ова теорија државе је слојевита и комплексна, те се сврстава у сам врх наше правне и политиколошке мисли. Јовановићеви погледи на државу, власт и право су усклађени са тадашњим либералним начелима, али представљају много више од једноставне синтезе учења западних мислилаца.

Настанак државе, као један од основних проблема изучавања теорије политике у себи садржи телеолошку димензију, односно подразумева да држава није настала „органично растењем племена“ већ да је она средство за задовољавање одређених друштвених потреба.⁵ Карактеристична, и за нашу анализу посебно значајна, је чињеница да је Јовановић као суштински елемент у настајању али и организацији и одржавању државе издвојио *рат*.

Историјски, држава настаје када два племена, која представљају облик природног удруживања, дођу у међусобни сукоб. Тада долази до потчињавања побеђеног победнику, а овакво удруживање поприма карактер *принуде*. Такође, други облик изнуђеног удруживања је стварање ратних савеза племена, а против заједничког непријатеља. Чињеница да је рат окосница у формирању државе говори

---

⁵ Јовановић, Слободан, *Држава*, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон, Београд, 1936., стр. 20

много о његовом значају за организацију друштва које у том процесу постаје правна заједница, односно прати начела субординације и војне дисциплине. Да ли до сукоба уопште и долази, у овом случају није битно, јер већ сама антиципација истог учинила да једно племе од природне прерасте у правну организацију, односно државу.

Државна власт је такође проистекла из војне организације, па тако ратни вођа од племенског поглавице преузима врховни ауторитет, те намеће поданицима један објективни циљ коме они морају служити као средство, односно оруђе.⁶ Како је заједница надишла претходно стање засновано на вољном удруживању, повећала се вероватноћа угрожавања њеног мирног живота унутрашњим факторима. Да би се избегао унутрашњи, односно грађански рат, држава преузима на себе одговорност утврђивања *реда* који сви морају поштовати, постајући тиме *правна држава*, додајући тако својој војној функцији и судску. Овако „заштићено“ друштво стекло је основне предуслове за даљи развитак, који је држава настојала да поспешу у тренуцима када снаге појединаца нису биле довољне. Ова, условно речено, *културна мисија* државе подједнако је важна као и претходне две и њено невршење би довело у питање опстанак целокупне заједнице.

Ипак, и поред важности осталих, основна функција државе остаје војна, јер уколико би се ње држава одрекла, не би више била сигурна у своју егзистенцију, већ би њено постојање зависило од воље и интереса суседа, односно потенцијалних агресора. С обзиром на важност и историјско претхођење војне мисије државе, може се посредно рећи да је држава настала из рата.⁷ А с обзиром да држава настаје из рата и због рата, војна организација остаје њена битна карактеристика⁸ која утиче и на друге елементе државе.

Иако је углавном имплицитно прихватан као битан, рат је ретко изучаван као централни фактор у историјском настанку државе што доприноси још већем значају Јовановићеве теорије. Већина развијених теорија рата се њиме бави на

---

⁶ Исто, стр. 35-36

⁷ Исто, стр. 38

⁸ Милосављевић, Борис, Јединство државе, власти и права у правно-политичкој теорији Слободана Јовановића, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 136, 2011.

нешто nižem nivou, objašnjaвајући сложене односе рата и политике, односно истражујући његову унутрашњу динамику. Ипак, свака теорија рата схвата исти као један од најзначајнијих, ако не увек и као једини посао државе односно владара. Вођењу рата је увек придаван нарочит значај, како у државној пракси, тако и у политичкој теорији, без обзира да ли је она стварана у циљу обуке и просвећивања владара или је настајала као рефлексија односно накнадна историјско политиколошка анализа. Такође, чињеница да се питање рата ни на једном месту, осим евентуално у практичним тактичким приручницима, не може одвојити од државе, иде у прилог Јовановићевој тези.

2.3. Значај рата за државу и владара

Рат је најзначајнији државни посао, питање живота и смрти, пут опстанка или пропасти. Зато је неопходно темељно га изучавати. Први и најзначајнији од пет основних фактора рата је политика. Остали су време, терен, командант и доктрина. Политика у овом контексту представља сагласје владара и народа који је спреман да га прати без обзира на угроженост живота или било коју другу опасност.⁹ На овај начин Сун Цу на самом почетку своје књиге указује на значај који рат има за државу и владара, наглашавајући при томе његову политичку природу.

Главни циљ рата о коме Сун Цу говори је стварање јединствене кинеске државе. Штавише, сваки појединачни рат који ће бити вођен треба да буде усклађен са овим највишим циљем.¹⁰ Рат се покреће искључиво у интересу државе и само онда када га је могуће добити. Бес и незадовољство не смеју бити повод за рат, јер су та стања пролазна, а нестанак државе и смрт људи су ненадокнадиви. Зато су неопходни разборити и опрезни поступци којима се обезбеђује безбедност државе и очување војске.¹¹

---

⁹ Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth, Ware, 1998. p. 21

¹⁰ Yuen, Derek M. C., *Deciphering Sun Tzu, Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008., p. 193

¹¹ Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth, Ware, 1998. p. 51

Значај ограничавања, или чак потпуног избегавања оружане борбе је свеприсутан код Сун Цуа. По њему, највећи успех је заузети противничку државу нетакнуту и без борбе. Победити у стотину битака је далеко инфериорније него потчинити непријатеља нападима на његову стратегију и савезе, не излажући своју војску и себе опасности и могућем поразу.¹² По њему, сам чин оружане борбе представља неуспех да се пронађу ефикаснија средства што указује на нераздвојивост ратних дејстава од циљева тзв. мирнодопске политике. Победа у рату није резултат велике пресудне битке, односно изузетне мудрости или храбрости команданта и његове војске, већ се, напротив, она наизглед постиже са лакоћом јер је исход унапред одлучен на умном нивоу.¹³ Раздвајање рата на менталну, односно стратешку и политичку фазу и фазу оружане борбе је могуће и на теоријском и на фактичком плану. Ипак, обе димензије се морају заједно имати у виду јер представљају делове исте појаве.

Иако Сун Цу тврди да је генерал ауторитет по питању вођења рата, који као вешт мачевалац који мора бити самосталан у употреби свог оружја, подређеност војног команданта владаревој вољи није апсолутна. На њему је да сагледавајући све конкретне околности процени да ли је могуће испунити наређење. Такође он може искористити указану прилику за постизање одређеног циља и без претходног директног наређења. Подразумева се да у оваквој ситуацији војсковођа не тежи личној слави и промоцији, већ да је његов једини циљ добробит државе и владара.¹⁴ Политички и војни руководиоци морају да сарађују у питањима рата, с тим што владар мора бити упућен у војне послове а командант прихватити подређеност. Просвећени владар мора темељно размотрити планове за борбу, а генерал их мора испоштовати до најситнијег детаља. Било каква неусаглашеност на највишем нивоу носи тешке последице по ефикасност ратног напора и увећава опасност од пораза.¹⁵

Сун Цу препоручује да, кад год је то могуће, рат треба добити без крвопролића, нападајући планове и савезе противника, те постижући ратни циљ без директне борбе. Ова сугестија је ипак много сложенија од привидног

---

¹² Исто, стр. 25

¹³ Yuen, Derek M. C., *Deciphering Sun Tzu, Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008., p. 193

¹⁴ Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth, Ware, 1998. p. 43

¹⁵ Исто, стр. 26

пацифистичког позива на умереност. Директним нападом, једна страна открива своје планове, али и многе своје слабости излаже противнику, непотребно ризикујући поражавајући контраудар. Откривање планова противника пре него што он почне да их спроводи је кључно за успех, али има парадоксалну последицу да суштински не умањује непријатељства. Овакав напад на планове и савезе може се константно вршити и у миру, а средства којима се спроводи укључују шпијунажу, диверзију и друге облике невојних, али такође насилних облика борбе.¹⁶ Треба имати у виду да средства којима се пре и за време битке откривају противничке намере иако нису отворено насилна, такође спадају у шири појам рата, јер подразумевају постојање латентног *сукоба* између две стране. Сун Цу упућује још један значајан савет владару, а то је да пре склапања савеза, он мора познавати планове, могућности и интересе друге стране,¹⁷ што имплицира да и према тренутним савезницима треба исказивати једнак опрез као и према потенцијалним непријатељима.

Позната реченица да „онај који познаје себе и познаје непријатеља не треба да се плаши исхода хиљаду битака“, нашла је примену у савременом добу, када је технолошки напредак омогућио информациони рат, као део револуције у војним делатностима (RMA)¹⁸. Темелни аналитичар савремених сукоба ипак мора да направи исту дистинкцију као и Сун Цу, те да разјасни и разложи предметну *спознају* себе и непријатеља. Она је свеобухватнија од простог познавања распореда снага и других конкретних чињеница. Неопходно је узети у обзир морал, стање духа, идеје и намере противника, јер је само тада могуће извршити успешан напад. Штавише, често није ни потребно да дође до физичког окршаја снага у одлучујућој бици, већ је она решена пре тога на нивоу стратегије.¹⁹ За остваривање овог циља неопходно је стално примењивати наведене принципе, односно стално напредовати у својој стратегији истовремено контролишући *еволуцију* непријатеља.

---

¹⁶ Yuen, Derek M. C., *Deciphering Sun Tzu, Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008., p. 188

¹⁷ Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth, Ware, 1998. p. 34

¹⁸ ен. *Revolution in military affairs*

¹⁹ Yuen, Derek M. C., *Deciphering Sun Tzu, Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008., p. 191

Одговор на сваку оперативну ситуацију мора бити иновативан, а препознатљива форма скривена до последњег момента. Активан однос команданта и руководиоца према ратној ситуацији је неопходан јер је она изузетно динамична и променљива.²⁰ Према Сун Цуу, принципу контроле непријатеља треба подредити и често неупитно начело ратне иницијативе, јер, супротно распрострањеном ставу, страна која искаже иницијативу, односно нападне прва, открива тиме своје намере и слабости и излаже се опасности да буде поражена у силовитом контранападу усмереном на најслабије тачке.

Прикупљање свих врста информација и података о противнику нема претерану употребну вредност ако они нису благовремено обрађени и контекстуализовани. Сам обим информација је проблем који тренутно представља највећи изазов аналитичарима, јер ни најсавременији алгоритми за претраживање огромних база података прикупљених са терена не могу да пронађу *образац* ако он тамо не постоји, односно ако претходно није препознат на други начин. Изгледа да је била неопходна информатичка револуција да би добро познати Сун Цуов концепт флуидности, односно *немоделабилности*, поново био препознат као кључни део стратегије.²¹ Адаптирање противника на учестале и једноличне нападе може учинити и огромну технолошку предност недовољном за постизање циља. Примењујући овакав приступ, једна невелика али флексибилна група као што је Ал Каида, учинила је јаловим ратне напоре у сваком погледу надмоћније суперсиле.

Може се рећи да је Сун Цу владару дао практична упутства за вођење рата. Прецизније, за разумевање комплексности феномена рата које је неопходно за успешно вођење истог, па чак и места на којима говори о конкретним тактичким ситуацијама треба тумачити у ширем контексту његове теорије.²² Сун Цуова теорија рата је у суштини теорија *контроле* над свим комплексностима рата, као и над самим непријатељем. Међу свим факторима који чине ову комплексност истиче се *људски*, оличен пре свега у противничком вођи, односно владару и највишем војном руководству. Контрола се успоставља кад је познајући његов ум и планове

---

²⁰ Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth, Ware, 1998. p. 32

²¹ Yuen, Derek M. C., *Deciphering Sun Tzu, Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008., p. 194-195

²² Исто, стр. 183

могуће потчинити његову армију без борбе. Овако схваћен приступ рату и војним делатностима је у контексту савремене државе неодвојив од политичке власти која је задужена за питања стратегије и односа према другим међународним субјектима који могу бити потенцијални непријатељи. Штавише, веома је актуелан јер управо борбена компонента, у смислу директне конфронтације војних снага на терену прелази у други план, док обавештајна, информациона и медијска димензија добијају на значају.

2.4. Рат као наставак политике

Периоду у коме је свој теоријски опус заснован на сопственим практичним искуствима дао пруски генерал Карл фон Клаузевиц, претходи епоха учесталих и дугих, али не претерано интензивних ратова између европских држава, вођених зарад посебних и краткорочних интереса.

Ратове у ренесанси карактерисали су употреба плаћеника, војсковође пореклом из наследне аристократије и лоше обучена домаћа војска. Армије су бројале углавном од 10.000 до највише 50.000 људи што је било изузетно мало у поређењу са бројем становника. Ратови вођени у овим условима су били чести и трајали дуго, али нису били интензивни и одлучни, јер би трошак евентуалне одсудне битке био превелики, а можда би и премашио постављене ограничене циљеве. У осамнаестом веку армије постају нешто веће и броје у просеку 100-300 хиљада људи, али и то остаје условљено растом становништва и не представља квалитативну промену. Војске и даље сачињавају претежно плаћеници и криминалци, док је процењено да пољопривредници и друге продуктивне групе више доприносе друштву обављајући своје свакодневне функције. Овакву војску је од масовног дезертирања штитила драконска дисциплина, али такав систем ју је за узврат држао потпуно одвојену од друштва, уз пратећи аматеризам аристократског руководства без формалне обуке и неефикасност немотивисаних трупа.

Тек француском револуцијом која је изнедрила Наполеона долази до велике промене. Такозвани *устанак маса*²³ у револуционарном заносу има за последицу формирање националне армије од преко 700 хиљада људи са професионалним старешинама и јасном политичком визијом усмереном ка споља, односно ка освајању. За војника и старешину, али и читаву политичку заједницу, ово је значило масовну мобилизацију свих делова друштва у циљу подршке ратном напору. Ова национализација рата значила је и његову индивидуализацију, преношење из једне од многих независних функција државе у приватну сферу сваког појединца од кога је захтевано активно учешће.

Држава која рат поново схвата као свој најважнији посао, како би га одредио Сун Цу, од војног руководства захтева професионализам, широко образовање и специфичну генијалност делимично условљену природним талентом и искуством. Сама политичка заједница преузима активан приступ према рату и комбинованим напорима војске и дипломатије, тежи да претвори сваки војни успех у одрживо политичко решење. Настао на тековинама француске револуције, модерни концепт ратководства није могао бити задржан у границама те државе. Временом су непријатељи Француске, односно револуције, усвојили стратегије модернизације војске, створили јаче међусобне савезе, па у том контексту треба посматрати и настанак Клаузевицеве теорије рата.

Поновном успостављању свеобухватних веза рата и политике Клаузевиц је посветио посебну пажњу, позиционирајући фокус овог односа на питања циљева за које се рат води и циљева који се у рату постижу. Континуитет, односно истоветност циљева политике са циљевима којима рат може да послужи чини основу за изучавање и спровођење ратног напора сваке политичке заједнице. Клаузевиц, када говори о претходним неуспешним покушајима стварања теорије рата, указује на њихова суштинска ограничења проистекла из концентрације аутора на просте појавне облике тог феномена. Понеки успешан опис па и прорачун може да буде употребљив, али суштина рата остаје неухватљива и несводива на строга правила. Суштину рата може увидети, и њоме овладати, само ратни геније оличен у искусном врховном команданту. Иако инсистира на духовној сили која оживљује

---

²³ фр. *Levée en masse*

материјалну стварност у њеном покрету, те на генију који је може сагледати на основу искуства и природног талента, Клаузевиц не пориче могућност теорије, а још мање њену употребљивост. Један од разлога зашто теорија ратне вештине не може утврдити апсолутна правила свог предмета је то што се она бави живим и моралним снагама, непредвидивом људском природом која делује у пољу неизвесности.²⁴

У рату, људска воља не делује на мртву материју или на пасивни објекат, већ на живи објекат који реагује, па се такво деловање не може једноставно уклопити у неку шему вештине, науке или закона. Иако је могућност научног сазнања о рату ограничена, овај предмет се као и сваки други може делимично расветлити истраживањем, те се могу објаснити унутрашње повезаности његових елемената, а што је довољно да се успостави теорија.²⁵ Може се закључити да логичка неминовност и здраворазумска условљеност већине увида теорије рата, њу саму пориче и своди је на опште место ограничене употребљивости. Ипак, систематизоване идеје и знања општег, односно највишег типа представљају основу на којој појединац, односно војсковођа, проналази решење за сваку ситуацију која може настати у непредвидивом ратном стању. Да би му било доступно у сваком тренутку, ово теоријско знање мора бити асимиловано и у потпуности интернализовано, те је спољном посматрачу оно неразлучиво од некаквог природног талента, са којим има само привидне сличности.²⁶ Циљ „разумног посматрања“ елемената рата није стицање знања као таквог, већ је оно прва фаза трансформације знања у субјективно *умење* конкретног војсковође. Ни у једном тренутку теорија рата не треба да тежи апсолутном знању које ће је одвојити од праксе, јер би то за последицу имало порицање сваке улоге здравог разума у питањима рата и препуштање одлука незнању ограниченог духа.²⁷

Инсистирање на практичној примени теоријских знања о рату условљено је друштвеним карактером односа који он представља, а који је више поље вештине

---

²⁴ Клаузевиц, Карл фон, *О рату*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1939., стр. 81

²⁵ Исто, стр. 157

²⁶ Исто, стр. 154

²⁷ Исто, стр. 148

него науке. Рат спада у област друштвеног живота, он је „сукоб великих интереса који се крвљу решава и само се у томе разликује од других сукоба“. Сличан је трговини која је такође сукоб интереса и послова, а још ближи политици која се може сматрати трговином већих размера. Клаузевиц о томе дословце каже: „Политика је утроба из које се рат рађа и у њој су већ скривено наговештене његове главне црте“.²⁸

Правац који политика задаје ратном напору иако примаран и дефинишући, није непроменљив. Услед повратног утицаја ослобођених сила и непредвидивих догађаја првобитни политички циљ се прилагођава, а понекад и потпуно мења. Ипак, однос циљ-средство се не нарушава ни у једном тренутку јер политичка намера задржава примат.²⁹ И поред споља одређене сврхе која најчешће не наређује потпуно уништење непријатеља, мора се имати у виду да је основно средство рата – битка, односно оружана борба са свим својим крвавим последицама. Права природа рата не сме да изненади владара који се служи другим, заобилазним средствима за остваривање појединих ограничених политичких циљева, јер иначе ризикује да пред противника „на мегдан изађе са салонским мачем, кад овај дохвати оштру сабљу“.³⁰

Једино чисти, идеални појам рата подразумева да је његова сврха увек потпуно савлађивање противника. Како је у стварности он увек ограничен политичким циљем, ратом се тежи постизању мира под одговарајућим условима, а то је углавном принудни мир, на који слабија страна пристаје кад јој понестане воље за борбу.³¹ Искључивањем крајности на овај начин, рат се враћа у ограничене оквире а разумним просуђивањем се утврђују његове границе. Мера ове ограничености је политичка сврха чијем се постизању тежи. Њу не треба схватати само као тренутну и очигледну, већ је неопходно имати у виду да се она мења у зависности од времена, сентимента масе на коју утиче, као и перцепције циља сваке од страна. Политичка сврха, односно намера има далеко већи утицај на интензитет и трајање сукоба него објективна вредност циља због кога се он води.

---

²⁸ Исто, стр. 156

²⁹ Исто, стр. 82

³⁰ Исто, стр. 98

³¹ Исто, стр. 86

Клаузевицов став о ограничености рата је у одређеној мери контрадикторан, јер као *средство* политике он може бити коришћен само ради остваривања неког другог (политичког) циља, те је њиме имплицитно ограничен, посматран за себе он је (или треба да буде) неограничен односно тоталан. Такође, ово несагласје се може приписати и преломном историјском тренутку у коме је теорија настала, а када је у Европи долазило до транзиције ратова од локалних до тоталних. Разликују се две врсте ратних циљева: шта се постиже ратом и шта се постиже у рату. Крајњи циљ је онај којем рат служи као средство, он је разлог због којег је рат започет, док је други њему подређен и њиме одређен.³² Такође, не треба тумачити крај рата као апсолутни прекид претходне политике, односно као коначно испуњење неког циља. Политички односи две зарађене државе ће се у будућности мењати и вероватно развијати, што сугерише да у рат не треба улагати сву енергију очекујући да заувек разреши неко питање.³³

Један од честих праваца либералне критике тезе да је рат средство политике је тврдња да рат заправо представља крах политике, њен неуспех да сукоб разреши мирним путем.³⁴ Критика теорије о рату као средству политике коју је изнео сенатор Џејмс В. Фулбрајт указује на застарелост овог концепта у ери нуклеарног наоружања, јер могућности диспропорционалног уништавања превазилазе било какав циљ коме би евентуално послужиле. Ипак, треба имати у виду да употреба нуклеарног наоружања, иако могућа, није нужна, те да конвенционални ратови и даље могу послужити политичким циљевима.³⁵

Иако је пролиферација нуклеарног наоружања створила предуслове за тотални рат у до тада незамисливом и технички неостваривом обиму, она је истовремено учинила далеко вероватнијим ограничене локалне ратове вођене конвенционалним оружјем. Јасно дефинисани политички циљеви, као и ограничења

---

³² Moody, Peter jr., Clausewitz and The Fading Dialectic of War, World Politics, Princeton University Press, 1979., p. 417-418

³³ Клаузевиц, Карл фон, *О рату*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1939. стр. 73

³⁴ Moody, Peter jr., Clausewitz and The Fading Dialectic of War, World Politics, Princeton University Press, 1979., p. 418

³⁵ Исто, стр. 419

којих је војска морала да се придржава стварала су проблеме у комуникацији са јавношћу, као и међу војницима који нису били обучавани за такве подухвате. Иако је препоручивао неограниченост у употреби силе, Клаузевиц је правио јасну разлику између таквог, *идеалног*, типа вођења рата, насупротив ономе који ће се појавити у сваком појединачном *конкретном* случају. Наведена доктринарна промена настала у америчкој војсци након Другог светског рата, а којом су средства борбе ограничена, иде у прилог овој тези.³⁶

Савремену рецепцију Клаузевицевог гледишта да је рат неизбежан и уобичајен облик међународних конфликта налазимо код Хантингтона, који се тиме супротставља распрострањеном антимилиитаристичком либерализму према коме је рат у савремено доба или злочин или крсташки поход.³⁷ По њему, сукобе треба очекивати, те САД морају бити спремне да рационално употребе рат као средство испуњавања својих циљева. Део војног етоса такође треба да буде став да је место војске увек у подређеном положају у односу на политику. Овакав аранжман истовремено обезбеђује максималну безбедност у војном смислу, док има најмање штетних последица по утврђене либералне друштвене вредности. Политика је створила рат, она је разумна делатност док је рат само њено средство, те је природна надређеност политике војним пословима. Ипак, она није за Клаузевица најбоље могуће стање, већ би дужности врховног војног и цивилног поглавара требало да обавља иста личност. Како углавном није прихватљиво да цивил директно управља армијом, нити војно лице државним пословима, компромисно решење је уврштавање врховног војног команданта у састав владе, што је делимично распрострањено решење и у савремено доба.

Додатна напетост на линији рат – политика настаје када је држава чврсто ослоњена на либералне вредности које скоро у потпуности искључују могућност коришћења рата као средства. Власт која у тим околностима настоји да започне рат мора осим сопственог, имати у виду и одржање либералног система вредности, од кога јој у ствари и зависи опстанак. Уколико пак покуша да измени ове вредности, поставља се питање да ли онда политика постаје средство рата које је он употребио

---

³⁶ Исто, стр. 422

³⁷ Moody, Peter jr., Clausewitz and The Fading Dialectic of War, *World Politics*, Princeton University Press, 1979., p. 419-420

да би се остварио. Једна од стратегија разрешења ове противуречности је у максималном измештању рата из оптике обичног грађанина. У том случају, дужност грађанина је једино да плаћа порез, док ратове које покреће његова власт води претежно професионална или плаћеничка војска.³⁸ Иако је оваква стриктна подела на цивилни, конзументистички, домен у који се држава не меша, и захтеве војне дисциплине који прати сасвим другачији вредносни систем, прописана у оба „табора“, до честих мешања и преклапања долази у економској сфери. Јачање војноиндустријског комплекса, и претварање великог дела привреде у ратну није настало као плод завере одређене групе моћних појединаца, већ је природна последица историјских околности, односно међународне констелације и научно-технолошке основе САД-а.³⁹ Иако у елементима по којим непосредно утиче на становништво изгледа да савремени рат више подсећа на оне из времена пре Наполеона, суштинска веза између савременог друштва и тоталног рата остаје веома изражена, они су „блиски су као тело и душа“.

Од стране политичког руководства имплицитно захтевани индивидуални ниво учешћа, као и последице које следе у виду терористичких претњи и економских напрезања указују да савремена варијанта национализације рата прожима и напредна либерална друштва, те да се и њихова политика често наставља другим средствима.

2.5. Техничка и суштинска димензија рата

Нешто другачији, али ништа мање темељан приступ изучавању рата дао је француски, (а касније и руски) генерал швајцарског порекла Анри Де Жомини у свом делу *Преглед ратне вештине*. Инспирисан рационализмом и проветитељством, сматрао је да разум може спознати насумичности рата, те је настојао да пружи употребљиву и практичну теорију за каквом је постојала велика потреба у реформисаној француској војсци. Успешна синтеза општих увида и практичних правила, која иначе назива „чисто војна питања“, од стране неких

---

³⁸ Исто, стр. 430

³⁹ Moody, Peter jr., Clausewitz and The Fading Dialectic of War, *World Politics*, Princeton University Press, 1979., p. 432-433

критичара није била адекватно препозната, те је целокупна теорија означавана као механицистичка и површна, што не може бити основана примедба ако се има у виду циљ који је аутор њоме хтео да постигне. Такође је значајан Жоминијев однос са Клаузевицем, са којим је, обзиром да су били савременици али на различитим странама, водио академске расправе кроз своја дела. Међусобна оспоравања али и допуњавања ових аутора допринела су темељнијем сагледавању феномена рата, актуелном и ван контекста у коме су њихова дела настајала.

Жомини је био оптимиста по питању употребљивости теорије рата. О томе каже: „Иако су питања вечног мира, раста индустрије и благостања далеко примамљивија питања за изучавање, неодговорно би било игнорисати рат макар као нужно зло којем ће се у једном тренутку друштва окренути као средству за спасавање и оснаживање државе.“⁴⁰ Није настојао да пропише решење за сваку ситуацију, већ је истицао како теоријско знање служи пре свега да би се избегле грешке. Ова правила иако општа, у рукама способног војсковође постају оруђе за сигуран успех.

Систематизовао је сва тада доступна знања о употреби војних средстава, што је представљало својеврсну револуцију на том пољу, али је и поред тога увек потенцирао подређеност сваког појединачног елемента општој стратегији, а ове постизању политичког циља. дао основе за модерну стратегију. Истицао је да стратегија мора бити компатибилна и подређена политичким циљевима. Иако је потчињавање противника сопственој политичкој вољи увек циљ, он не мора бити постигнут тоталним уништењем његове војске. Ипак, командант мора бити спреман на сваку евентуалност, односно на испуњавање било ког циља који поставе његови претпостављени, политички одлучиоци. Иако у реалним ситуацијама настају тензије између војног и политичког руководства, владар у принципу треба да подржи генерала који је професионалац. Ова сугестија је често погрешно читана као инсистирање на апсолутној слободи војсковође у одабиру средстава и циљева рата.

---

⁴⁰ Жомини, Анри, *Преглед ратне вештине*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1938., стр. 29

Разлози по којима један државник треба да просуђује да ли је рат погодан, опортун или неопходан, те да сходно истима определи средства неопходна за постизање ратних циљева, спадају у домен ратне политике. Они могу бити тражење или одбрана права; удовољавање интересима трговине, индустрије зарад остваривања просперитета нације; одржавање спољне безбедности и политичке равнотеже; поштовање обавеза савеза; подржавање и одбрана сопствених гледишта односно система вредности; ширење утицаја и моћи; одбрана националне независности; освета увређене части; жеља за освајањем и инвазијама, итд. Једном одлучен рат мора се водити по принципима ратне вештине, али се при томе увек у складу са постављеним политичким циљевима бирају адекватни начини њихове реализације, а утицај политичких одлука се често протеже и до нивоа појединачних војних операција.⁴¹

Међународне околности у којима се одређује однос према савезницима, суседима и пограничним територијама такође могу бити дефинисане искључиво од стране политичке власти односно дипломатије. Однос између две зарађене стране најчешће изазива интересовање и других међународних субјеката, те је присуство корективног политичког фактора неопходно и из разлога одржавања сукоба ограниченим.⁴² Подршка јавности за остваривање чак и оправданих интереса насилним путем, посебно је важна, поготово ако је потенцијални противник суседна земља. Презентовани интерес никада није ван сваке сумње, штавише, најчешће је употребљаван за оправдавање рата из користољубља.

Осим у одређивању почетних услова, политика је присутна и током динамичног развоја сваког оружаног сукоба. Насупрот стратегијским начелима која су непроменљива и која одређују начин извршења сваке конкретне операције, политичка стварност рата се мења услед моралног стања народа, локалних прилика и због конкретних појединаца на челу државе и војске.⁴³ Које ће операције бити вршене зависи управо од ових динамичних фактора и представља ону константну непознаницу присутну у сваком рату. У том смислу, Жомини наводи више врста

---

⁴¹ Жомини, Анри, *Преглед ратне вештине*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1938., стр. 53

⁴² Исто, стр. 54-56

⁴³ Исто, стр. 57

оружаних сукоба, указујући на њихове разлике, те најцелисходније постављање политичког и војног руководства према сваком од њих,

Интервенција у сукоб који се већ води, свакако је најкориснија и најпогоднија за једну државу. Иако је код пружања подршке једној од страна могуће максимизовати користи које произилазе из избора тренутка делања и снаге која ће бити ангажована, код мешања у унутрашње прилике друге државе ситуација је знатно компликованија. Овакве ратове је теже оправдати, и може се десити да се пренесу и на државу која интервенише, мада се они и поред тога веома често догађају.⁴⁴ Посебан случај интервенција настаје када је држава у којој се интервенише знатно удаљена, јер је могућност преношења сукоба мала, чиме је политички ризик такође умањен. Тада настаје конфликт са војним руководством од кога се траже смелије акције и ризичнији потези, а такође се угрожавају евентуални савези уколико дође до неслагања у приоритетима. За балансирање ових сукобљених интереса, потребна је изузетна политичка вештина како политичких тако и војних руководиоца.⁴⁵

Освајачки ратови се могу оправдати па и одобравати позивањем на велике интересе и похвалне разлоге. По истом основу лакше је стећи и савезнике за евентуални ратни подухват који има сврху са којом се они могу идентификовати.⁴⁶

Код ратова из убеђења, односно за успостављање и очување система вредности, као уосталом и код верских ратова, позивање на идеолошки односно догматски мотив осим као претекст и оправдање, служи и као средство консолидације и мотивације сопствене стране. У случају рата из убеђења, није толико важно потчињавање противника и одузимање његових средстава, оно може бити и контрапродуктивно, те изазвати шири револт становништва. Ка циљу треба ићи снажно и одлучно, избегавајући акције које би угрозиле независност народа и интегритет територије.⁴⁷ У савремено доба, циљ овакве интервенције је најчешће

---

⁴⁴ Исто, стр. 58

⁴⁵ Исто, стр. 61

⁴⁶ Исто, стр. 64

⁴⁷ Жомини, Анри, *Преглед ратне вештине*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1938., стр. 67

противнички режим, који се настоји променити оружаним путем, понекад у име његовог народа.

Ризик од прерастања интервенције у национални рат ширих размера треба избећи по сваку цену, јер је било каква делатност у непријатељском окружењу вишеструко тежа и компликованија. Тада се као противник осим непријатељске војске, појављује и читав његов народ, па је потребно комбиновање многих политичких средстава за постизање успеха.⁴⁸ Иначе, а у овом случају поготово, неопходно је да политичка власт препозна моменат када је војска остварила постављени циљ, те да искористи тај успех за окончавање рата у своју корист.⁴⁹

Влада која из ма којих разлога занемари војску биће крива у очима поколења, јер тиме припрема унижење њеним заставама и земљи. Иако не треба да буде једина, војска мора бити стална брига државе, неопходно је имати разрађен регрутни систем, квалитетан генералштаб, а препоручљиво је и да сам владар има некакво образовање у војним пословима, или макар квалитетне сараднике упућене у ту област. Јединство владе у војним пословима мора бити потпуно, не сме подлећи странчарењу и посебним интересима појединих група или моћника. Додатну компликацију представља огромно оптерећење буџета војним пословима, што даје прилику неодговорним политичарима да у кампањама позивају на смањење и укидање истих као непотребних. Разумна влада мора бити приправна да води рат увек када јој се он наметне, а то може само квалитетним институцијама, административним апаратом и системом војне политике.⁵⁰

Владалац на челу војске може донети многе предности, од којих је најзначајнија његов независност и неограничена могућност управљања државним средствима ради постизања постављеног циља. Наравно, наведено важи само ако је он као личност способан и образован за војне послове, а уколико не поседује ратни гениј или је подложен спољним утицајима његово директно присуство у војним

---

⁴⁸ Исто, стр. 70-72

⁴⁹ Исто, стр. 68

⁵⁰ Исто, стр. 87

пословима биће контрапродуктивно.⁵¹ Одржавање војничког духа народа и морала војске један је од најважнијих задатака државне политике. Војска мора завређивати поштовање народа, а њени припадници уживати посебан, па и повлашћен статус. Код народа треба развијати грађанске врлине усклађене са војничким духом и не допуштати развој апатије и мекуштва услед материјалног благостања.⁵² Свест о неопходности очувања и ширења постигнутог, понекад и војним средствима, најзначајнија је особина одговорног грађанина.

И после много времена од када је стварао, Жомини остаје класичар, а његова учења не застаревају јер остаје иста суштина вођења батака. Њихов облик се додуше мења, у зависности о многих чинилаца, понајвише наоружања. Ипак, по речима руског генерала Лера: главно оруђе рата био је и остао у сва времена – човек, а све остало је пролазно. Модернизација и механизација нису измениле начела вођења бата, као ни његову специфичну унутрашњу *граматику* коју су у својим делима делимично разјаснили Клаузевиц и Жомини.⁵³ У прилог овој тези довољно говори чињеница да су Жоминијеви конкретни савети употребљавани и деведесетих година XX века у припреми и извођењу бата у Персијском заливу.

2.6. Актуелност класичних теорија бата

Без претензија да на основу изложених, стварамо некакву нову, свеобхватнију или прецизнију теорију, покушаћемо да укажемо на сличности у излагањима наведених мислилаца, односно обрасце који могу послужити као теоријска основа за проучавање одређених аспеката савремених бата са политиколошког становишта. Суштински елементи бата препознати су и разрађени од стране ових, као и многих других аутора, док њихова размимоилажења постоје само по питању акцентовања значаја појединих елемената појаве. Такође је битно

---

⁵¹ Жомини, Анри, *Преглед ратне вештине*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1938., стр. 93

⁵² Исто, стр. 101-103

⁵³ Жомини, Анри, *Преглед ратне вештине*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1938., стр. 7

напоменути да нема значајније и свеобухватније теорије рата која би успешно оспорила било који од изнетих постулата.

Иако су стварали у различитим епохама и контекстима, Клаузевиц и Сун Цу су описивали исту појаву из сличне, холистичке перспективе. Обојица су придавали посебан значај нерационалној димензији рата, оној која представља поље несигурности и непредвидивости. За успех у рату, неопходно је разрешити ове непознанице, а то може само ратни *геније*, који ће својом вољом, мудрошћу и искуством померати напред ратни напор упркос фрикцији и хаосу на терену. Ипак, фактори који стварају непредвидивост нису потпуно случајни, они настају под дејством људске воље и нису сасвим несазнатљиви. С тим у вези, Сун Цу не уводи концепт ратног генија који би разрешавао непознанице, већ веома рационално препоручује свесну употребу обмане и обавештајне компоненте којима се оне могу смањити или употребити у сопствену корист.⁵⁴ Конкретне акције на терену имају изражену компоненту непредвидивости, али у фази док још увек нису реализоване оне су део ратног плана противника, те им се као таквим, било рационалним или ирационалним, може супротставити адекватном стратегијом.⁵⁵

Комплексности рата је могуће делимично сагледати користећи Клаузевицево тројство народ-војска-држава, односно кроз дубље разумевање ирационалних, нерационалних и рационалних мотива, на које се оно односи. У основи ових елемената се налазе насиље, мржња и непријатељство као природне силе; случајност и креативност духа који представљају непредвидивост реалних ситуација; те начело подређености политичком, рационалном ауторитету и економским законитостима. Жомини исто покушава нешто научнијим приступом, сматрајући да је непознанице ипак могуће умањити расположивим сазнајним апаратом. Он је у складу са просветитељском традицијом тврдио да је упркос свим комплексностима, научни и практичним приступом могуће утврдити рационална начела и правила вођења рата.

---

⁵⁴ Yuen, Derek M. C., Deciphering Sun Tzu, *Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008. 186

⁵⁵ Исто, стр. 188

Клаузевиц, са становишта немачког романтизма и епистемолошког скептицизма, указује да је могуће добити све битке, али ипак изгубити рат, наглашавајући важност политичког циља за који је рат вођен. Нешто "виши" теоријски ниво Клаузевицевог дела допринео је да оно буде много више изучавано са становишта политичке теорије него војних наука. Иако су његови увиди примењивани од стране војсковођа и владара, то је углавном чињено интуитивно и без систематског развијања теорије. Шира рецепција Клаузевица од стране западних војних и државних команди уследила је тек средином седамдесетих година 20 века када је преведен на енглески језик, али и тада је његов филозофски стил представљао препреку за исправна тумачења. Популарност Клаузевица у круговима војних стратега нагло је нарасла након вијетнамског рата, који се може сматрати класичним међудржавним сукобом. Она је уздрмана тек након проглашења краја хладног рата, те уклањања могућности за велике сукобе вођене идеолошким разлозима. Ипак, немирни послератни период који је наступио након привидно једноставног рата у Персијском заливу 1990. године, захтевао је објашњења која су могла да понуде само класичне теорије рата.⁵⁶

Као посебно употребљива, истиче се подела на ограничене и тоталне ратове, која је примењена по окончању хладног рата када је требало реформисати војне доктрине до тада усмерене на евентуалну отворену конфронтацију са совјетским савезом. Рат у Персијском заливу 1990. године представља директну имплементацију правила постизања ограниченог политичког циља војним средствима, које је од тада примењивано као стратешко начело и у другим сукобима. Такође, до тада доминантан став о демаркацији између стратегије и политике: циљ рата је постављен од стране политичке власти али она препушта све стратешке одлуке као и избор средстава војном врху, је измењен. Овакав приступ би претио да угрози остварење политичког циља, те се морао кориговати ангажовањем цивилних руководиоца у надзору свих ратних делатности, односно динамичним прилагођавањем стратегије променљивим политичким циљевима. Овај цивилно војни дијалог је заживео као двосмерни процес у коме се стално намеће питање оптималне ширине и дубине цивилно војних односа.

---

⁵⁶ Bassford, Christopher, *Jomini and Clausewitz: Their Interaction*, Georgia State University, 1993., p. 8

Два фактора доприносе ванвремености класичних теорија рата: чињеница да људска природа изражена кроз политичку акцију није претрпела никакве измене без обзира на научни и технолошки напредак, као и све већа комплексност и хаотичност савремених сукоба. Новонастале димензије несигурности смањују могућност одређивања и прорачунавања елемената савремених ратова, те је за њихово суштинско тумачење неопходно прибећи провереним теоријама највишег нивоа, које су истина, претежно дескриптивног карактера.⁵⁷ Временски и контекстуално удаљене идеје Сун Цуа, Клаузевица и Жоминија се услед своје општости, ипак могу адекватно употребљавати при анализи савремених оружаних сукоба. Ни чињеница да су ови аутори деловали у различитим политичким системима није спутала њихово логичко развијање аргументације о ефективним и рационалним потезима политике и стратегије коју владар треба да примени у циљу успешног вођења рата.

Спољни појавни облици и материјалне димензије рата су се у великој мери промениле и наставиће да се мењају, али суштина рата остаје иста. Рат остаје динамична и реципрочна активност прожета ирационалним и случајним елементима, те несводива на бројеве подложне изучавању егзактним методама. Све ове, а поготово политичку димензију рата за предмет узимају класичне теорије рата, међу којима запажено место има Клаузевицева.⁵⁸

Опште је позната и прихваћена чињеница да се рат и политика не могу раздвајати. Војна победа не гарантује аутоматско постизање политичког циља, поготово уколико се рат одужи те угрози политичку подршку односно консензус народа у чије име се води. Без обзира на уложени напор, победа је могућа само ако су усаглашена сва три елемента војска, власт и народ. Ускраћивање политичке подршке ратном напору из било ког разлога чини постизање било ког војног циља веома тешким.⁵⁹ Неопходан је деликатан баланс политичке контроле и слободног одабира најцелисходније акције од стране ратног заповедника, што је веома тешко

---

⁵⁷ Handel, Michael, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Frank Cass Publishers, Oregon, 2000., p. 1-2

⁵⁸ Исто, стр. xii

⁵⁹ Handel, Michael, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Frank Cass Publishers, Oregon, 2000., p. 7-9

постићи без обзира на политички систем и начин организације власти, а на шта упозоравају Клаузевиц и Жомини. Најбољи начин којим се постиже победа у рату без оружане борбе је, према Сун Цуу, дипломатија. Дипломатски и политички преговори, нагодбе и обмане, које могу прерасти у угрожавање противникових савеза представљају најефикасније невојно средство којим се ратни циљеви могу постићи. Прелаз са ове фазе у отворени сукоб, ако уследи је природан и представља континуитет чак јасније изражен него код Клаузевица, за кога је рат крах дипломатије односно политике спровођене невојним средствима.⁶⁰

Однос између ова два теоретичара је веома комплексан, и није га упутно сводити на апсолутна разликовања или сличности као што чине многи аутори. Иако су обојица стварала у истом историјском тренутку, те делили искуства значајних догађаја њихов приступ теорији рата је суштински различит.⁶¹ Делом и због разлика у њиховим личностима, али пре свега услед чињенице да су један другом били конкуренти, те да су у својим делима водили међусобне интелектуалне дебате.

Жоминијева дела карактерише оријентација на дидактички и проскрпитивни приступ. Он се пре свега бави практичним елементима ратне вештине, свесно настојећи да широко употребљива упутства. Ипак, његов стил је веома приступачан, а само дело увелико превазилази војне приручнике тактике. Од Клаузевица се разликује и по схватању историјског процеса, који упрошћава и донекле занемарује његову динамику. С тим у вези, одређене догађаје и личности тумачи као драму коју стварају хероји и генији вођени револуционарним заносом. Овако симплификован историјски модел га није спречио да у задатим оквирима развије употребљиве теоријске концепте који су дуги низ година били коришћени као основе у образовању генерација највиших официра, а што му је и био циљ.⁶² Схватајући историју као динамичан процес, Клаузевиц је инсистирао на препознавању *духа времена* карактеристичног за посматрани период, те тумачењу протеклих догађаја из перспективе њихових актера. Тако посматран, рат може попримити различите форме у зависности од промена политике и друштва у коме

---

⁶⁰ Исто, стр. 24

⁶¹ Bassford, Christopher, *Jomini and Clausewitz: Their Interaction*, Georgia State University, 1993., p 2

⁶² Исто, стр. 5

настаје. Са оваквом поставком, јасна је Клаузевицева претежна оријентација на донекле апстрактне дескрипције, те његово свесно невезивање само за конкретне и очигледне елементе рата. Несигурност и непознанице које су карактеристика сваког појединачног оружаног сукоба важе и за рат као историјску појаву. Наведено отежава стварање једноставне и употребљиве теорије рата и ствара простор за претенциозно трагање за вишим истинама, за шта је Клаузевица оптуживао Жомини.

На највишем нивоу своје теорије рата, оном који га директно везује за политику, односно дипломатију, Жомини је углавном сагласан са Клаузевицем. Слажу се да је неопходно да војни командант и државник имају исто мишљење о томе шта се тежи постићи конкретним ратом, односно која средства се сматрају примереним том циљу. Актуелност Жоминијевих увида огледа се у интеграцији великог дела његовог учења у практична правила савремених војних доктрина. С обзиром да ни он сам себи никада није постављао циљеве који би излазили из домена релевантне војне обуке за официре највишег ранга, може се рећи да су и његови теоријски домети достигли ванвременске квалитете.⁶³

2.7. Хришћанска концепција идеје праведног рата

Питање рата је једно од најзначајнијих политичких питања којима се баве религијске заједнице, те је заокупљало пажњу бројних хришћанских мислилаца чија су тумачења имала значајне политичке последице. Истраживање могућности и оправдања рата са становишта хришћанске теологије, а поготово реалне хришћанске праксе, представља озбиљан истраживачки изазов с обзиром на вишеслојност проблематике и велику количину често контрадикторних извора и тумачења. Очигледно, питање рата је неодвојиво од питања мира, те је неопходно посматрати и ту димензију проблема како би однос хришћанства и рата био целовитије сагледан. Иако хришћанство већину асоцира на мир, спокој и сталоженост, у оквиру признатих хришћанских учења и традиција има довољно капацитета за оправдавање насилних аката, па и рата. Кроз историју су оваква

---

⁶³ Исто, стр. 7-8

тумачења готово увек била условљена спољним факторима, односно њима је прибегавано када су биле угрожене конкретне хришћанске заједнице. Без обзира на догматске и друге разлике између православца, католика и протестаната, сви су у једном тренутку своје историје били стављени пред избор: прихватити рат или не. И готово увек су га прихватили, док је интензитет одобравања варирао од минималне нужне одбране до позива у свете крсташке походе.

Светом Августину припада част првог великог креатора теорије по којој рат може да буде третиран као праведан. Он је своју „онтологију контролисаног насиља“ супротставио пацифизму Новог завета, вођен премисом да стање мира по сваку цену може да значи и конзервацију неправедног status quo-a.⁶⁴ Иако је мир највише од свих земаљских добара, рат за заштиту невиних и против неправде постаје дужност и предуслов за „бољи мир“, односно веће добро. Иако су критеријуми за отпочињање праведног рата (ius ad bellum) систематски изложени раније у Цицероновим делима, Августин је целој концепцији дао јасну хришћанску димензију, сагласну духу свог времена. Тако код њега срећемо ауторитет оличен у сувереном владару – Божјем намеснику, чија је воља и одлука да поведе рат недискутабилна; али и ограничење да рат не сме бити вођен због територијалног проширења, те да се мора испољавати максимална суздржаност приликом његовог вођења, посебно према цивилима (ius in bello).⁶⁵ Свети Тома Аквински се у свом тумачењу праведног рата позива на начела која је раније успоставио Августин, те одређује услове под којима рат може бити моралан, односно дозвољен. Само суверен, врхунски политички ауторитет може да зарати, рат мора бити поведен из праведног разлога (као реакција на преступничко „зло“), а никако не сме као мотивацију имати освету, мржњу или жељу за потчињавањем или експанзијом.

Секуларизација теорије праведног рата, њено ситуирање ван области теологије, започиње са схватањима Хуга Гроцијуса који је настојао да питања рата и мира премести у сферу правника и политичких вођа. По њему, проблем

---

⁶⁴ Стојановић Ђорђе, Етичко оправдање за прибегавање сили: праведни мир уместо праведног рата, *Српска политичка мисао*, vol. 27, no. 1/2010, Београд., стр. 317

⁶⁵ Исто, стр. 319-321

праведности рата је много више ствар индивидуалне савести него црквених канона па га треба решавати и у случају да се Бога људске ствари не тичу.⁶⁶

Опредељивања хришћана по питању оправдања рата и насиља су пре свега била изнуђена спољним околностима у којима се дата заједница налазила. Како је постојала нека врста консензуса да је судбина хришћанске, тесно повезана са судбином политичке заједнице, није било спорења око интерпретација светих списа, у тренуцима спољне претње. У тим приликама, махом су предност добијала тумачења која су дозвољавала и оправдавала насиље. Основу за такве ставове је било изузетно тешко наћи у Новом завету који потпуно забрањује примену насиља, чак и самоодбране, те прописује неку врсту „мазохизма“. Речи: „... донео сам мач...“ употребљене су симболички, мачем је требало издвојити хришћане из нехришћанских заједница и спасти их,⁶⁷ те то није могао бити позив у борбу против неверника. Стога, за хришћанско одобравање рата, имао је у највећој мери утицај Стари завет, у коме је рат сматран за оруђе у рукама Божијим за истребљење непријатеља израиљског народа.⁶⁸

Сам Исус није дао неко одређено учење о рату, а из његових општих моралних принципа и указивања може се извести закључак како је било његово мишљење и држање по питању рата. Први став који налазимо је веома категоричан: не убиј. Иако је јасно да се тај захтев односи на појединачно убиство, а не на рат или на судску казну смрћу, може се извести закључак да је Исус у принципу одбацивао убиство као средство међусобног обрачунавања. Ипак, Исусово одбацивање рата и принуде није било апсолутно, нити је, у крајњем случају, обавезивало његове следбенике. Истеривање трговаца из јерусалимског храма је једини пример Исусовог директног чињења насилне радње, те се њиме донекле може оправдати прибегавање сили ради успостављања реда.⁶⁹

---

⁶⁶ Исто, стр. 323

⁶⁷ Јевтић Мирољуб, *Проблеми политикологије религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2012., стр. 85

⁶⁸ Драгомир Марић, *Хришћанство и рат*, Хришћанска мисао бр. 10, Београд, 1935., стр. 26

⁶⁹ Исто, стр. 22

Постављало се и питање да ли је хришћански супротставити се злу физичком силом, када више нису довољни молитва и мирна средства, и како то учинити а не одступити и не одустати од Христовог пута? Из општег хришћанског става према злу, произилази и хришћански однос према рату,⁷⁰ па на питање да ли је у духовном смислу допуштено супротстављати се злу и физичком силом, руски православни мислилац Иван Иљин одговара позитивно, уз оgradu да је неопходно задовољење пет основних услова. Ти услови подразумевају: да је реч о стварном злу, односно злој људској вољи која се манифестује као спољашња сила; да постоји права перцепција зла; постојање истинске љубави према добру које је угрожено у души онога који се супротставља злу; постојање воље за деловање и исцрпљеност свих других средстава спречавања зла.⁷¹

Уопштено говорећи, у хришћанској етици јављају се три става према рату и миру: пацифизам, праведни рат и крсташки рат. Према преовлађујућим актуелним тумачењима односа рата и хришћанства, апсолутни пацифизам је одбачен, а уз оправдање да постоје много већа зла од физичког уништења. Крсташки рат се појавио крајем средњег века као свети рат који се водио под заштитом цркве или неког надахнутог верског вође, не у име правде или бољег живота, већ у име идеала – хришћанске вере.⁷² Крсташки рат је отишао даље од светог рата у том смислу, што није толико вођен уз Божју помоћ, колико у име Бога, не за људски циљ који Бог може благословити, него божанским поводом, који Бог може наредити. Најчешће га не започиње власт која је организована ради земаљске сигурности, него Богом испуњени вођа, који говори у име господа.⁷³

Услед одређених услова, пре свега спољне опасности, хришћани су речју и делом готово увек доносили исту одлуку: да се боре, да проливају крв, да убијају, ако се то тиче одбране отаџбине, заштите слабих, одржања светиње уговора и

---

⁷⁰ Гроздић Борислав, *Православље и рат: прилог проучавању схватања Срба о рату*, Војска, Београд, 2001., стр. 8

⁷¹ Гроздић Борислав, *Православље и рат: прилог проучавању схватања Срба о рату*, Војска, Београд, 2001., стр. 52

⁷² Bainton Roland H., *Christian Attitudes Toward War And Peace: A Historical Survey And Critical Reevaluation*, Abingdon Press, Nashville, 1960., p. 12

⁷³ Исто, стр. 40

међународне правде.⁷⁴ Сви ови мотиви су и даље присутни у савременим покушајима да се рат оправда у хришћанском контексту, а будући да су засновани на самим фундаментима ове религије, можемо претпоставити да имају снагу аргумената за велики број верника.

Упркос честим повикама да је религија ствар прошлости, или макар приватности, те да истој нема места у најзначајнијим сферама модерне секуларне државе, хришћански погледи на рат и даље задржавају своју актуелност. Проналажење оправдања за рат, али и поједини мотиви за покретање истог, засновани на интерпретацијама хришћанских учења, имају значајно место у спољној политици секуларних држава Запада. Како одговорна и разборита политичка власт не може игнорисати хришћанске етичке основе на којој је заснован значајан део западне цивилизације, нити сентименте преовлађујућег броја хришћанских верника по питању рата, није изненађујуће што поједини савремени политичари прибегавају верски обојеној реторици, односно настоје да прибаве легитимитет за политичко насиље позивајући се на одређена хришћанска учења.

---

⁷⁴ Драгомир Марић, Хришћанство и рат, Хришћанска мисао бр. 10, Београд, 1935., стр.20

3. Специфичности савременог доба

3.1. Глобализација и глобализам

Ма како парадоксално звучало, *промене* су једна од ретких константи у друштву. Иако неке друштвене појаве, нпр. одређене институције, делују као да су одувек биле ту и то у истоветном облику, темељнија анализа указује да су све оне од свог настанка, у мањој или већој мери мењале облик, значај или функцију. С тога, промене на глобалном нивоу, које обухватају успостављање држава и њихове међусобне односе, значај и распрострањеност комуникација и медија, доминантне индустријске гране, приоритет у правима појединца наспрам колективитета у оквиру државе, а које скупно називамо *глобализација*, су дефинитивно биле присутне од настанка савремене цивилизације. Друго становиште, према коме наведене промене осликавају специфичности савременог доба, такође има јако упориште, јер су промене у последњих педесетак година, по свом обиму и интензитету надмашиле оне које су се догађале у неколико претходних векова.

Описани процес јесте у највећој мери спонтан, али у сегментима који се тичу отварања нових тржишта, ширења демократског уређења, као и културних и етичких начела Западне цивилизације, показује карактеристике свесно планираног и вођеног, свеобухватног пројекта. И од неких заговорника, а чешће од противника, овако издвојен и дефинисан сегмент глобализације назван је *глобализам*. С обзиром на његову нераскидиву везу са економским сегментом неолиберализма може се рећи да је глобализам заправо „неолиберализам на задатку“⁷⁵. Он представља идеологију мултинационалних корпорација, а чак и велике западне државе понекад наступају као извршиоци унапред прописаних циљева, остварујући „нови светски неолиберални поредак“ користећи сва расположива политичка средства, укључујући и рат. Реакција, ксенофобија, некритичко одбацивање свега што долази са Запада, уз непрепознавање неминовних и позитивних промена које настају у глобалном друштву, одлике су антиглобализма који такође поприма одлике свеобухватне идеологије. Креативни одговор са овог становишта изостаје, а

---

⁷⁵ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., стр. 138-139

деловање се своди на ширење антизападног расположења, рушилачке демонстрације, па чак и тероризам.

Сходно наведеним дефиницијама, намеће се утисак извесног преплитања међу појмовима глобализам и империјализам. Као могуће разрешење, можемо их поставити у однос средство-циљ, те схватити глобализам као једно од средстава ширег, империјалистичког подухвата, који би онда поред глобалистичког идеолошког оправдања садржао и друге елементе, нпр. оружане интервенције. Развој глобалног тржишта али не и глобалне заједнице, неравноправност, односи моћи, изостанак осећаја припадања, указују да је у савременом свету дошло до интеграција искључиво на принципима интереса, без надградње неком врстом културне заједнице.

Глобалне промене које су у савременим условима, односно током последње деценије XX и прве деценије XXI века, захватиле све друштвене појаве, па и рат нису на сваку од њих имале рedefинишући утицај. Рат се свакако променио, пре свега су другачија техничка средства којима се води, као и конкретан противник који, осим државе, може бити *тероризам* или „одметнички режим“. Трансформација рата је последица ширих друштвених промена, које су опет наступиле услед економске глобализације. Нови ратови се могу грубо сврстати у две категорије у чијим основама је однос према овој појави: пљачкашке и технолошки напредне „западне“ ратове.

Пљачкашки, односно паразитски ратови настају у државама које нису нашле благовремен и одржив одговор на убрзану економску либерализацију. На рушевинама ових држава, које нису биле способне да се такмиче на глобалном тржишту, успоставља се „хобсовско окружење“ у коме локални господари рата контролишу остатке претходног система, користећи их за сопствене циљеве. Политика идентитета је веома распрострањена, а служи за додатно диференцирање непријатеља сопствене верске или етничке групације, тј. подстрекивање насилних акција.

Технолошки напредни западни ратови су се развијали постепено, али и њих карактерише убрзана трансформација у савременом добу, која се најчешће назива

револуција у војним делатностима (*Revolution in Military Affairs – RMA*). Нове технологије и војни системи су засновани на коришћењу надмоћи у ваздушном простору, повећању прецизности и могућности да се води борба са даљине без трпљења значајнијих губитака. Ови ратови се често тумаче као суштински повезани са силама економске либерализације, с обзиром да се користе за стварање нових тржишта и присиљавање противника да прихвати неолиберални модел развоја.⁷⁶

Иако различити по многим елементима, њихов дефинишући фактор остаје процес глобализације, те су стога дубоко повезани. Нови ратови настају управо у простору између машинерије глобалног тржишта и заосталих облика политичких система локалних заједница. Они, према Зигмунту Бауману немају за циљ територијално проширење или идеолошку конверзију покорених, већ су део економске логике савременог доба. Њима се поништава државни суверенитет и уклања могућност отпора интеграцији тржишта. У другом случају, они представљају реакцију на ове тенденције и покушај подсећања на значај који територија има за политичку заједницу односно друштво. Не треба изгубити из вида ни много непосреднију везу између економске глобализације и нових ратова, с обзиром да је током XX века, војна индустрија постала извор највећег профита, што је утицало да се од рата направи велико тржиште, као и да потребе за савременим наоружањем усмере развој многих привредних грана, утичући на економски живот читавих друштава.⁷⁷

Најизраженија и по својим последицама најсвеобухватнија, је економска димензија глобализације, па се може рећи да новац и акумулација капитала представљају мотор глобализације.⁷⁸ Дугорочни успех глобализације, односно глобализма, зависио је од западног заједништва, јер је проистекао из политичке и економске праксе Запада. У том смислу, крах совјетског система се може тумачити

---

⁷⁶ Malešević, Siniša, *The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts*, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008., p. 100-101

⁷⁷ Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 131

⁷⁸ Ђорић, Марија, Глобализација и политички екстремизам, *Годишњак Факултета политичких наука* бр. 5/2011. стр. 416

као значајна победа глобализма у економском и политичком смислу.⁷⁹ Редистрибутивни механизми који су одржавали стабилност претходних система одступају пред неолибералним моделом који постаје глобално распрострањен постављајући примат тржишта над друштвом. Потребно је напоменути да економска неједнакост сама по себи не изазива сукоб, већ он настаје из незадовољства које је последица овог стања. Такође, неједнакост је потребан али не и довољан предуслов за насиље. Оно настаје, мада не аутоматски и не без других мотивационих фактора, као рационално одабрана акција да би се незадовољавајуће стање променило.⁸⁰ Теорије које са различитих аспеката тумаче ову појаву, сагласне су у оцени да постоји повезаност, односно условљеност, избијања сукоба економским неједнакостима. У најопштијем смислу, депривилеговани појединци и групе немају шта да изгубе те започињу сукобе са циљем прерасподеле добара, наилазећи на насилан одговор привилегованих који желе да одрже постојеће стање. Треба имати у виду да је исти механизам примењив и од стране привилеговане групе, која може насилним средствима предупредити евентуалну побуну.⁸¹

У савременом свету је евидентан стални пораст унутрашње и међународне економске неједнакости. Карактеристика која по којој се ова тенденција разликује од досадашњих сличних периода је дужина трајања, као и непостојање релевантних модерних фактора. Облици ових неједнакости посебно долазе до изражаја од 80-их година прошлог века, што кореспондира са ширењем дерегулације и либерализације унутрашњих и међународних економских односа. Неолиберализам свакако није једини, али је један од најзначајнијих фактора повећања неједнакости.⁸² Пораст броја сукоба превасходно изазваних економским неједнакостима је уочљива управо у периоду од почетка 80-их година прошлог века, када наступа драстична промена модела економске организације, праћена незабележеним социјалним разликама унутар друштава.⁸³

---

⁷⁹ Сол, Џон Ралстон, *Пропаст глобализма и преобликовање света*, Архипелаг, Београд, 2011., стр. 139-140

⁸⁰ Џуверовић, Немања, *Економски фактори оружаних сукоба*, Службени гласник, Београд, 2013., стр 76-77

⁸¹ Исто, стр. 93

⁸² Исто, стр. 40

⁸³ Исто, стр. 191-192

Зигмунт Бауман иде даље у повезивању нових ратова са глобализацијом односно глобализмом. По њему, традиционални модерни поредак и његове стабилне, солидне и регулисане институције, смењује неуређена, хаотична – „флуидна“ модерност. У нама релевантном контексту, ово значи померање ка екстериторијалном светском поретку у коме брзина и покретљивост глобалног капитала растварају државне границе, пребацујући моћ националних држава у руке глобалних корпорација. Иако увиђају да су промене у савременим ратовима довољне да би се они називали „нови ратови“, неки аутори, као нпр. Мери Калдор, не поричу да су политичка обележја истих и даље примарна. Моћ, идеологија, начини мобилизације учесника, метод ратовања, спољни фактори и нова ратна економија⁸⁴ трпе темељне измене прилагођавајући се новим историјским околностима, али и даље представљају суштински политичке категорије.

3.2. Утицај информатичке револуције на комуникацију и војну индустрију

Свет телекомуникација уопште, а посебно рачунарских телекомуникација је доживео до сада незапамћен раст. Интернет је настао на основу пројеката које је финансирала америчка владина агенција DARPA (*Defense Advanced Research Project Agency*). Први пројекти на ову тему настали су чак давне 1969. године, а полазишна идеја је била повезати владине, војне и универзитетске установе које су сарађивале на заједничким пројектима. Убрзо, мрежа се проширила на друге универзитете, а чак су и студенти почели да је користе. Тада је мрежа престала да буде затворен владин пројекат, и почела је да поприма облик какав има данас. Интернет у данашњем облику је заправо настао повезивањем мрежа разних земаља са ARPANET–ом крајем седамдесетих година. Свој први велики раст је доживео у осамдесетим, да би се тај раст деведесетих наставио експоненцијалном брзином, која ће по свему судећи завршити повезивањем свега што се може повезати на Мрежу.

---

⁸⁴ Цуверовић, Немања, *Економски фактори оружаних сукоба*, Службени гласник, Београд, 2013., стр. 60

Почевши од Интернета који је од мреже затвореног типа предвиђене за комуникације у оквиру установа Владе САД и универзитета, прерастао у сервис доступан свима, који опслужује велики број корисника и фирми повећавајући продуктивност и олакшавајући пословање, можемо закључити да много тога зависи од правилно конфигурисаних и координираних рачунарских мрежа. Банке, службе телекомуникација, здравствене установе, индустријска постројења, медијске куће, а и многи појединци не би могли правилно функционисати и обављати своје послове без комуникација путем рачунарских мрежа. Интернет није само технички, већ и друштвени феномен. Људи прихватају Интернет као средство комуникације и као такво га користе за забаву, пословне разговоре, али и озбиљне делатности које могу имати последице и у „реалном“ свету. Савремено доба све више карактеришу децентрализоване форме друштвене организације засноване на новим информатичким и телекомуникационим уређајима. Овај „умрежени свет“ утиче на традиционалне институције као што су државни органи и корпорације, измене своје строге хијерархијске структуре и прихвате „флуидну“ логику. Промене су посебно погодиле новим облицима политичког активизма као што су невладине организације и интересне групе, које по потреби стварају снажне привремене коалиције ради решавања конкретних питања у своју корист.⁸⁵ Интернет је свакако најважније средство односно медијум којим се остварују активности ових нових и утицајних друштвених група.

Рат као друштвена појава је такође претрпео измене у овом контексту. Поједини аутори тврде да је управо убрзани технолошки развој на свим пољима „удахнуо нови живот рату“⁸⁶ који је у нуклеарном добу био неприхватљив. Почетком XXI века, Пентагон је усвојио доктрину „мрежно центричног“ рата, са идејом да успостави мрежу аутономних борбених јединица повезаних у јединствен информациони систем који пружа потпуну прегледност бојног поља. Да није у питању само тенденција да се по сваку цену одржава актуелност са савременим технологијама и популарним жаргоном, сведочи чињеница да су сличну доктрину истовремено и независно применили и актери са друге стране, односно терористи. Цихадистичке мреже представљају много умреженији систем појединачних актера

---

⁸⁵ Bousquet, Antoine, Chaoplexic warfare or the future of military organization, *International Affairs*, no. 84, 2008., p. 915

⁸⁶ Кокер, Кристофер, *Будућност рата*, Завод за уџбенике, Београд, 2010., стр. 9

са истим циљем него што је ма која војска, а тај ниво организације су постигли коришћењем савремених телекомуникационих средстава која су свима доступна. Такође, њихова флексибилност им је омогућила да адекватне командне процедуре имплементирају много ефикасније него што може било која традиционална организација оптерећена бирократијом.⁸⁷

Утицај развоја технологије на све људске делатности па и савремене ратове је могуће пратити по више димензија, а сам тај процес није једносмеран. Шта више, често потребе и захтеви војног естаблишмента дају правац истраживањима и одређују будуће научне трендове.⁸⁸ Рачунарске мреже и телекомуникациони системи омогућавају централизацију командовања и усмеравање јединица и наоружања у реалном времену, са максималном поузданошћу. Путем сателитских система и разноврсних сензора до сада невидљиви терени постају транспарентни, а олакшано је и разазнавање покрета противника. Саме војне јединице постају мобилније и употребљивије на већој удаљености од базе, јер је уз смањење неодређености на терену опада и потреба логистичке подршке. Циљ данашње технологије је оптимизација а не максимизација учинка. Ватрена моћ се посредством информације усмерава на тачке где је неопходна, па се жељени ефекат постиже за далеко мање „коллатералне штете“ него што је то био случај пре интеграције информационих система и убојних средстава.⁸⁹ Са друге стране, зависност једне стране од високософистициране технологије ствара и нова рањива места. Такође, нека од напредних војних средстава, било да су у питању рачунарски вируси, комплетни оружани системи или оружја за масовно уништавање, уколико доспеју у руке слабије стране, могу значајно нарушити асиметрију сукоба.⁹⁰

Евидентно је да на савременом бојном пољу добро познати елемент непредвидивости, односно *фрикције* како га назива Клаузевиц, добија сасвим нову димензију. Из тог разлога, ратна техника и стратегија, можда и више од других људских делатности су увек биле у фокусу науке која настоји да смањи ту

---

⁸⁷ Bousquet, Antoine, Chaoplex warfare or the future of military organization, *International Affairs*, no. 84, 2008., p. 916

⁸⁸ Тофлер, Алвин и Хајди, *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998., стр. 108

⁸⁹ Кокер, Кристофер, *Будућност рата*, Завод за уџбенике, Београд, 2010., стр. 63

⁹⁰ Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 132

неодређеност. Ред и уређеност који су традиционално схватани као неприкосновени фактори војне организације нису делотворни у борби против флексибилног и непредвидивог противника. Њему се може парирати само сличним структурама и тактикама. У пракси то значи да се акценат ставља на децентрализоване и аутономне војне јединице, које на терену могу прилагођавати своја дејства свакој конкретној ситуацији, поштујући само најопштије смернице надређених.

Савремена научна парадигма којом се сагледавају хаотични и комплексни системи одустаје од покушаја да сазна и контролише сваки појединачни елемент појаве, већ прихвата децентрализоване и облике самоорганизације.⁹¹ Пренето на савремени научни приступ планирања и извршења ратних операција, то значи да неодређеност, односно непознато понашање противника, треба смањивати начинима прилагођеним савременој „флуидној“ структури друштвених организација. Примена научних метода у организацији савремених војних система је неизбежна и од њеног резултата непосредно зависи успех читавог ратног подухвата. Ово становиште није далеко од класичног Жоминијевог става према коме стратегија мора бити подређена строгим рационалним принципима, штавише, примена најсавременијих научних метода којима се смањује неодређеност у комплексном хаотичном систему је тренутно најефикаснији начин операционализације рационалистичког приступа.

Кибернетички, рационалистички приступ који је доминирао од почетка информатичке револуције па до краја XX века, подразумевао је да се непознанице на бојном пољу могу умањити, или у потпуности елиминисати, прикупљањем огромних количина информација. У том смислу, не може се рећи да је овај приступ сада превазиђен, он је више надграђен дубљим увидима у структуре које се јављају у маси наизглед неповезаних података, односно њиховом реконцептуализацијом.⁹² Другачије речено, не инсистира се на потпуном сазнавању целокупног система (непријатеља) чиме би сваки његов потез постао предвидив, већ се допушта еволуција саморегулишућих умрежених делова које је могуће тек делимично

---

⁹¹ Bousquet, Antoine, Chaoplexic warfare or the future of military organization, *International Affairs*, no. 84, 2008., p. 917-919

⁹² Исто, стр. 922

моделовати, чиме се хаос, односно фрикција имплицитно прихвата као део ратних делатности.

Иако може деловати сувишно и академистички, овај пун круг који је направила наука у служби ратних дејстава је веома значајан. Не само што потврђују и чине релевантним класичне теорије рата на којима су заснована многа истраживања и практична правила, ова сазнања утврђују оквире у којима је ефикасно употребљавати оружану силу у савременом добу, а вероватно и убудуће.

3.3. Постхладноратовска униполарност

Историјски догађај који је се јавља као извесна прекретница у међународним односима је свакако крај хладног рата који је, према већини тумачења, наступио распадом Варшавског пакта и рушењем берлинског зида 1989. године. Блоковска подела света је нестала, као и донекле идеолошка, али НАТО алијанса предвођена САД-ом је преживела као глобална војна сила у тек нешто измењеном облику. Са нестанком „великог непријатеља“ изменили су се дотадашњи савези, а на значају је добила мултилатерална дипломатија као средство за формирање *ad hoc* коалиција, вођених конкретним интересима.

Доба равнотеже сила, које се може назвати „биполаризам“ имало је дефинишући утицај на облике сукоба који су у то време избијали, те се може рећи да су они, ако не у потпуности, онда у највећој мери оцртавали свеprisутне блоковске односно идеолошке поделе. Снажно надметање и супротстављање суперсила било је изазвано пре свега жељом за проширењем сфера утицаја, односно заузимањем стратешки и геополитичких значајних позиција те максимизацијом контроле над светским ресурсима. Постбиполарни поредак који је релативно нагло уследио, учинио је да до изражаја дође неприлагођеност и неефикасност система колективне безбедности Уједињених нација новом односу моћи на међународној сцени.⁹³ Несразмера између САД као једине преостале суперсиле и других малих земаља, али и до тада значајних регионалних фактора, искључила је могућност

---

⁹³ Зорић, Миланко, Међународне кризе, *Војно Дело*, зима 2010. г., стр. 307-308

њиховог евентуалног коалиционог наступа у циљу стварања противтеже односно повратка у стабилније стање.

Ипак, униполарност, коју неки аутори сматрају краткорочним нестабилним периодом пре успостављања мултиполарности, не треба тумачити као апсолутну хегемонију САД-а, док одсуство сразмерних изазивача њене лидерске позиције не умањује значај и учесталост измењених претњи, односно испољавања супротстављених интереса других политичких субјеката. Такође, одржавање оваквог стања није једноставно нити јефтино, па се поставља питање колико је оно целисходно и дугорочно одрживо као спољнополитичка оријентација.⁹⁴ Слично, концентрација и повремена манифестација претеране политичке и војне моћи, која се понекад назива и „вишак суверенитета“, нужно ће бити тумачена као потенцијална претња и од стране држава које нису на њеној мети, што може изазвати њихове дефанзивне потезе ка самооснажењу и стварању савеза.

Период хладног рата је био пресудан за утврђивање САД као предводеће силе Западног света, што је повлачило усклађивање стратегија и доктрина америчке војске са овом улогом. Али од како је нестала претња великог идеолошког непријатеља, тј. СССР-а, било је више неуспешних покушаја да се тумачења фактички измењеног међународног система редефинишу на начин у коме би било неопходно да САД задрже свој примат. Униполарност је изгледала неоправдано у ситуацији „дефицита претњи“⁹⁵, те је било теже одговорити на питања о целисходности одржања гломазне и скупе армије, али и целе НАТО алијансе у дотадашњем облику. Напади 11. септембра и војни одговор против Ал Каиде који је убрзо уследио у виду рата против тероризма, изгледали су на први мах као решење за недефинисану улогу западног војног савеза у постхладноратовском свету, односно, јавило се настојање да старе организације опстану у истоветном облику и са тек незнатно измењеним циљевима и задацима. Десетогодишња стратешка и идеолошка лутања су окончана без адекватног разрешења, јер се у сваком погледу наставило са поистовећивањем савремених претњи тероризма са онима из прошлог

---

⁹⁴ Layne, Christopher, This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana, *International Studies Quarterly*, no.56, 2012., p. 204

⁹⁵ Buzan, Barry, Will the 'Global War on Terrorism' Be the New Cold War?, *International Affairs* no. 6, vol. 82, 2006., p. 1101

времена. Не само што су у стратешком погледу ови противници дијаметрално различити, употребу средстава којима им се једина суперсила супротставља није могуће успешно оправдати позивањем на принципе као што су одбрана либералних вредности и јединство слободног света.⁹⁶

По питању узрока и циљева савременог рата може се говорити о промени парадигме приступа овом проблему из које настаје теза о „новим ратовима“. Ипак, теорије по којима је глобализација у потпуности или у већој мери умањила значај националних држава, а *Pax Americana* гарантује униполарну стабилност⁹⁷, не издржавају строжије анализе. Савремено доба карактеришу повећана међузависност и економска интеграција, али историјски гледано, међународну трговину је увек пратило политичко и војно надметање националних држава,⁹⁸ без обзира на њихову релативну моћ и спољним факторима омеђен систем међународних односа. Умножавање и квалитативно усложњавање ових интеракција, узроковано напретком технологија производње, транспорта и комуникација, нужно је довело и до реактивног нарастања конфликтних потенцијала. С обзиром да државна територија и на њој формирана власт са монополном силе и даље представља основни субјект како трговине, тако и рата, не можемо говорити о квалитативној промени у сфери економских мотива оружаних сукоба.

Униполарност је и даље, мада све мање,⁹⁹ одлика савременог система међународних односа. Доминација али не и апсолутна хегемонија САД одређује значајне правце светске безбедности, кроз НАТО алијансу, ситуационе коалиције или унилатерално. Ипак број асиметричних претњи расте,¹⁰⁰ а одговор на њих је све

---

⁹⁶ Buzan, Barry, Will the 'Global War on Terrorism' Be the New Cold War?, *International Affairs* no. 6, vol. 82, 2006., p. 1103

⁹⁷ Layne, Christopher, This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana, *International Studies, Quaterly*, no.56, 2012., p. 204

⁹⁸ Malešević, Siniša, The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008. p. 104-105

⁹⁹ Brzezinski, Zbigniew, Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power, Basic Books, New York, 2012.

¹⁰⁰ Курмон, Бартелеми и Рибникар, Дарко, *Асиметрични ратови*, Новинско-издавачки центар Војска, Београд, 2003., стр. 57

скупли, компликованији и захтева идеолошка оправдања која се крећу између реинтерпретација општеприхваћених пацифистичких начела и испољавања „меке моћи“ у јавној сфери.

3.4. Опредељеност за светски мир и криминализација рата

Иако распрострањено и свеprisутно, насиље је, бар формално, увек неприхватљиво. Међународни субјекти и државни органи интензивно раде на његовом сузбијању, или пак, прибављању легитимитета за своје насилне акције. Изградња јаке демократске државе, засноване на владавини права и закона, као и успостављање „реда и поретка“ у међународном систему показали су се као релативно успешни механизми каналисања неразрешивих противуречности интереса. Ипак, правна сигурност и ред се морају обезбедити и са друге стране, односно могућношћу легитимне принуде. Посебне потешкоће настају приликом покушаја да се овај легитимитет утемељи на општеприхvatљив начин, усклађен са распрострањеним тумачењима вредности теоријски утемељеним и кодификованим у правним нормама.

Често употребљавана теза да „демократије међусобно не ратују“ је изведена из знатно садржајније и свеобухватније теорије демократског мира, на којој је такође заснована и Повеља Уједињених нација. Имануел Кант је, полазећи од антрополошки оптимистичког става рационалистичке просвећености, изградио пацифистичку концепцију међународних односа која би снагом уговора гарантовала мир. Овај уговор би важио под одређеним условима, који би отклонили узроке рата и садржао би чланове чије поштовање успоставља светски мир.¹⁰¹

Први члан уговора је републиканска владавина заснована на грађанском уставу. Овакво уређење ограничава агресивност у остваривању интереса, којима су склоне апсолутне монархије, и ствара свест о неопходности поштовања права

---

¹⁰¹ Кант, Имануел, 1995. *Вечни мир: филозофски нацрт*, Београд: Гутенбергова галаксија, стр. 18

човека.¹⁰² Тада ратови изгледају више као напад на добробит појединца него као неопходан напор за заштиту интереса заједнице. Ово резултује *суздржаношћу* република при одлуци да се иде у рат из интереса, али не смањује њихову ратоборност у случају да су мотиви прихватљивији. Други члан је федерализам слободних држава окупљених у савезу мира, што представља прелазак од уставног уређења ка међународном праву. Овај елемент гарантује међусобно *поштовање* између различитих демократских држава, јер се припадник друге нације не доживљава као странац и непријатељ, ма колико различит он био. Успостављањем демократске државе засноване на принципима признавања права човека и грађанског суверенитета, иста ова права се признају и грађанима других држава, те се сваки евентуални сукоб интереса са њима, може решавати мирним путем. Ипак, на недемократске државе се и даље гледа са подозрењем, јер њихова политика није последица пристанка слободних људи. Трећи члан је интернационално гостопримство, које дозвољава да *дух трговине* заузме све нације и тако створи подстицаје за очување мира и избегавање рата. За слободну трговину између држава неопходни су поштовање уговора и сигурност трансакција, које је могуће остварити само у миру. Такође, економске одлуке се измештају из домена либералне државе која остаје само гарант поштовања уговора, без директних интереса у економској сфери. Сви евентуални конфликти који настану између економских субјеката решавају се разрађеним правним механизмима, без уласка у сукоб ширих размера. Четврти, односно „тајни“ члан наглашава значај слободе филозофске критике и ауторитета филозофске мисли, која мора бити у интересу пацифистичког поретка.¹⁰³ Иако према Канту, у теорији нема сукоба између морала и политике, конкретан властодржац је чешће политички моралиста, који себи кује морал онако како то тражи корист, него морални политичар, који бира принципе државне мудрости тако да они могу постојати упоредо са моралом.¹⁰⁴ Само узети заједно, ови чланови који регулишу структуре, норме и интересе, могу да гарантују одрживи мир између демократских земаља.

---

¹⁰² Doyle, Michael W. *Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy*

¹⁰³ Кант, Имануел, 1995. *Вечни мир: филозофски нацрт*, Београд: Гутенбергова галаксија, стр. 19

¹⁰⁴ Исто, стр. 79

Опредељеност за ненасилно решавање сукоба произилази из више фундаменталних чинилаца демократског система. Социјализација политичких елита у демократском духу је претпоставка њихове касније инклинације ка ненасилним средствима, као и имплицитног поверења ка истим таквим актерима на другој страни. Саме демократске институције дугују своју стабилност подршци различитих друштвених група, које им пак указују поверење због њихове одговорности, односно полагања рачуна за делатности предузете у њихово име. То повлачи неопходност прибављања подршке односно консензуса најшире друштвене базе приликом доношења значајних политичких одлука као што је ступање у рат. Услед великих ризика које би овакав подухват носио по бројне економски међузависне и испреплетане чиниоце, тежи се изналажењу мирног разрешења сукоба. Спорост у ступању у рат демократских држава последица је могућих отворених противљења опозиционо настројених делова тих друштава али и процедуралном карактеру процеса доношења одлука у плуралистичком систему. Такође услед слободног протока информација смањује се вероватноћа преувеличавања потенцијалне претње, док се истовремено реална потреба за оружаном интервенцијом може аргументовано и одлучно представити јавности али и противнику.¹⁰⁵

Ипак, у односима између демократских и недемократских земаља и даље остаје места за напетости и сукобе.¹⁰⁶ Штавише, сви наведени фактори појачавају контраст између ових врста уређења и отварају путеве за надградњу ове теорије у смеру који нас удаљује од идеје мира. Такође, иако је приметан изостанак сукоба међу демократским државама, не може се извести директна узрочно последична веза између њиховог уређења и опредељености за мирно решавање неспоразума,¹⁰⁷ јер се свака од наведених димензија демократског мира, односно мира међу демократијама може оспоравати.

Покушаји оправдања рата у савремено доба, односно његово усклађивање са наведеним принципима се увек чине, мада са неуједначеним успехом. Друга линија

---

¹⁰⁵ Rosato, Sebastian, The Flawed Logic of Democratic Peace Theory, *American Political Science Review*, vol. 97., no. 4, 2003., p. 587

¹⁰⁶ Doyle, Michael W. *Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy*

¹⁰⁷ Rosato, Sebastian, The Flawed Logic of Democratic Peace Theory, *American Political Science Review*, vol. 97., no. 4, 2003., p. 586

којом се рат покушава подвести под окриље законитости је његово редефинисање као полицијске акције. Тада непријатељ постаје *криминалац*, а његов акт насиља криминал, односно прекршај општеприхваћених правних норми, па свака акција против њега изгледа нужна ради очувања тог права. Тиме се рат ефективно измешта из домена међународне и унутрашње политике, а његово оправдавање постаје скоро сувишно јер је очување реда и закона основна функција државе. У том кључу треба тумачити бројне изјаве политичких и војних руководилаца који своје непријатеље називају злочинцима и криминалцима, које треба „привести правди“, а не војно поразити. Ова квалификација је далеко више од вредносне и само на први поглед имплицира употребу класичних полицијских средстава и примену права која припадају осумњиченом. Она првенствено значи измештање противника из система хуманитарног права, те његово претварање у „нелегалног борца“ (*unlawful combatant*), над којим ванправно хапшење, мучење и екстралегална елиминација не представљају директно кршење ратног права.

3.5. Деидеологизација и асиметрија сукоба

Један од уочљивијих смерова у коме се рат мења у савремено доба је онај који прати деволуцију националне државе у глобалном друштву. Овај правац се огледа у све већим изазовима које недржавни актери постављају у до сада неприкосновеној сфери монопола насиља.¹⁰⁸ Држава има монопол насиља и према унутра и према споља, те је ово питање нераскидиво везано са међународним системом и његовим актуелним специфичностима. Управо је делегитимизирањем сваког недржавног ка споља окренутог насиља успостављен међународни поредак у коме је могуће остваривати сарадњу, али и прибегавати ограниченој и усмереној оружаном сили.

Ипак, ону моћ коју је током већег дела историје, закључно са Другим светским ратом имала држава, могуће је тумачити и на други начин, у ком случају је територија која се брани односно осваја, само средство за поседовање економске моћи. Прихватајући капиталистичку логику, контролу над ресурсима могуће је

---

¹⁰⁸ Bousquet, Antoine, *War*, www.academia.edu, 2008., p. 1

успоставити независно од територијалних целина и политичких ентитета. Производња, трговина, инвестиције, миграције радника, развој технологије, културни утицаји,¹⁰⁹ али и разна средства принуде и притиска могу обезбедити економску доминацију без територијалне експанзије.

Евидентним усложњавањем ситуације у којој нестаје потреба за класичном организацијом војних структура и у претходном установљених правила за њихову примену, расла је тежња да се рационално и научно утемеље нови принципи и процедуре. У том кључу треба тумачити проглашавање „постмилитаристичке“ ере наводно наступиле након хладног рата. Она само значи крај масовне мобилизације и доминације војничких вредности у организацији друштва, као и имплементацију бројних цивилних начела у војне структуре.¹¹⁰ Политичка и војна руководства су све више прихватала вредности цивилног друштва, водећи ове системе професионално и технократски одричући се до тада распрострањене војничке традиције. Сама војска је смањена у обиму, док су јој задужења проширена новим улогама, као што је учешће у мировним мисијама, асистенција при хуманитарним катастрофама и одржање реда и закона у новоформираним заједницама.

Прећутни консензус великих сила о невођењу рата светских размера који би услед пролиферације нуклеарног наоружања имао катастрофалне последице, омогућио је ову условну пацификацију светског поретка. Али, уместо очекиване равнотеже сада нешто мање моћних држава, дошло је до фрагментације политичких ентитета и умножавања сукоба ниског интензитета. Државни монопол силе је расточен, док су делове преузели терористи, плаћеници и пирати, појаве које су карактерисале стање пре успостављања јаким националних држава.¹¹¹

Идеолошки дискурс којим се данас оправдава вођење рата је далеко мање теоријски утемељен него што је био случај за време блоковске поделе света. Постхеројски и деидеологизовани ратови засновани на технолошкој моћи и информационом знању повлаче сличан технократски приступ промишљању њихове

---

¹⁰⁹ Исто, стр. 5

¹¹⁰ Исто, стр. 7-8

¹¹¹ Исто, стр. 10

суштине. Такође, високотехнолошки рат је лакше оправдати и приказати као идеолошки безличан.¹¹²

У данашње време преовлађује представа да су ратови *ограничени*, те да њима управљају велике силе ради успостављања нарушене равнотеже на глобалном нивоу. Међутим за земље на чијим територијама се воде, они су много ближе *тоталним*, јер ангажују целокупне снаге којима та друштва располажу.¹¹³ Не само по степену разарања слабије стране, већ и по другим елементима, савремени ратови попримају тоталну димензију. Индустријализовани, тотални рат какав је вођен у XX веку, поседовао је капацитет да себи у потпуности потчини све друштвене активности и потенцијале. Економске делатности, привреда, медији и демократски процеси бивали су мобилисани у целини ради подршке ратном напору. Код савремених ратова више није неопходна масовна мобилизација праћена идеолошком пропагандом и „патриотским“ заносом, јер данашње технички надмоћне армије, ојачане глобалном логистичком подршком, борбеним задацима приступају са хладним професионализмом. Такође, сам рат остаје у оквирима који не нарушавају устаљене економске, културне и политичке обрасце јаче стране.¹¹⁴ Нови милитаризам не захтева чак ни активан ангажман становништва, већ је довољна пасивна подршка, која се исказује недовођењем у питање политичких одлука и позиција њихових доносилаца. Ипак, она је могућа само ако су ратови ограничени, „чисти“, краткотрајни и далеки, или бар тако изгледају.¹¹⁵

Преовлађујући облик ратова у савременом добу јесте грађански, односно унутардржавни рат, док се као финансијер односно логистичка подршка једне или свих страна често се јавља неки екстерни чинилац. Ипак, грађански рат често прераста у међународни, а као спољни помагачи, односно заинтересоване стране се углавном јављају друге државе. Сукоб ниског интензитета је најчешће праћен изливима бруталности као и насиљем циљано усмереним према цивилном

---

¹¹² Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 130

¹¹³ Исто, стр. 134

¹¹⁴ Malešević, Siniša, *The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts*, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008. p. 101

¹¹⁵ Исто, стр. 102

становништву што изазива велике цивилне жртве и егзодусе становништва. Али у односу на период хладног рата, укупан број жртава је у паду, док је однос погинулих бораца и цивила приближно константан на нивоу 50:50. Број жртава је увек веома осетљива и политизована тема. Недоступност објективних прецизних података и тенденциозно тумачење и представљање доступних, поготово по питању дефиниције цивила, чини овај сегмент рата веома незахвалним за анализу. Оно у чему су сагласне све квантификативне анализе савремених конфликта је да се јавља значајан пораст броја протераних и расељених лица, што се делимично може објаснити интензивирањем идентитетске идентификације, односно нетрпељивости сукобљених група у грађанским ратовима, а о чему ће бити више речи касније.

Са стратегијског становишта, симетрија је борба равноправних противника, дисиметрија настојање једне стране да стекне превласт, док је асиметрија тежња да се избегну упоришта и искористе слабости противника како би му се нанела што већа штета.¹¹⁶ Дисиметрија захтева већа дугорочна улагања и по правилу је резервисана за моћне државне системе, док је асиметрија доступна и недржавним актерима, мада се често превиђа да је могу примењивати и они јачи ако то ситуација и услови дозвољавају, односно ако се такав приступ процени целисходним.

Асиметрија подразумева одбијање важећих правила борбе извођењем неконвенционалних и непредвидивих операција као што су злоупотреба цивила, коришћење забрањених оружја, метода као што су герилски рат и тероризам, увек рачунајући на фактор изненађења. Значај употребе компаративних предности, умећа и лукавстава насупрот грубе силе противника показао се ефикасним много пута током историје.¹¹⁷ Асиметрија није нова појава, али је у савременом униполарном свету веома актуелна и распрострањена. Може се рећи да повећање дисиметрије једне стране, захтева асиметричан одговор друге, који је врло често веома ефикасан у анулирању већине предности противника простим непристајањем на борбу под диктираним условима. Дефанзивни отпор против агресора је

---

¹¹⁶ Курмон, Бартелеми и Рибникар, Дарко, *Асиметрични ратови*, Новинско-издавачки центар Војска, Београд, 2003., стр. 18

¹¹⁷ Исто, стр. 19-21

историјски најчешћи пример ове ситуације, мада савремени тероризам успешно примењује асиметрична средства у офанзивне сврхе.

Наведено сугерише да се не може говорити о неким суштински „новим ратовима“ како одређени теоретичари предлажу, потенцирајући при томе квалитативне трансформације појединих сегмената ове сложене појаве, уједно занемарујући кључне карактеристике које их чине сличнијим конвенционалним ратовима вођеним у XIX и XX веку.¹¹⁸ Иако значајне и свеобухватне, промене услова у којима се данас води рат нису знатно измениле његову суштину, али су битно утицале на његове појавне елементе, па и на саму перцепцију рата као људске односно политичке делатности. У наредном одељку ћемо анализирати поједине елементе савременог рата, са посебним акцентом на оним потпуно новим и значајно измењеним, подразумевајући да су други бројни сегменти ове сложене појаве остали релативно константни.

---

¹¹⁸ Malešević, Siniša, *The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts*, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008. p. 98

4. Савремени рат

4.1. Државни и недржавни субјекти савременог рата

Савремена држава је веома комплексна, а имплицитно настоји да буде демократска, или да се бар тако представи. Овај захтев је поготово тешко одржати у случају учешћа у рату, када је унутрашње јединство неопходно, а изазови и ризици увећани. И поред великих измена насталих услед међународних и унутрашњих ограничавајућих фактора, држава остаје једини легитимни носилац монопола насиља односно физичке принуде. Штавише, минимизацијом државе, која има све мање и мање надлежности, а што је тренд постављен ширењем либералне идеологије, заштитна функција постаје све уочљивија. Као најзначајнији субјекат савременог рата се јавља политичко руководство државе које *de facto* одлучује о отпочињању рата. Различити утицаји и лобији претежно финансијског типа утичу у великој мери на процес одлучивања, али крајња одлука о употреби силе остаје на легитимно изабраној политичкој власти.

Међународни контекст у коме су империјални и освајачки ратови неприхватљиви, диктира измену традиционалног приступа рату, а захтева и много ширу подршку јавности него што је раније био случај. Из тог разлога, политички одлучиоци настоје да избегну називање рата правим именом, већ теже да га представе као полицијску акцију којом се обезбеђује поштовање (међународног) права. Пратећи ово начело, субјекти рата који у њему непосредно учествују су, поред војске, све чешће тајне службе, посебне јединице специјализоване за високотехнолошку борбу и сукобе ниског интензитета, као и плаћеничке компаније које преузимају велики број класично војних задужења. Сама војска се користи у муњевитим ударима, како би „шок и неверица“ изазвани ваздушним нападом или тенковским јуришем обезбедила да рат буде добијен пре него што постане превише „видљив“ и тежак за оправдавање. Истовремено, са друге стране се ради на прибављању мултилатералног легитимитета, односно формирању коалиција које наступају са заједничким циљем, како би се избегле оптужбе за вођење империјалистичког рата из интереса.

Иако веома распрострањен као термин, „рат против тероризма“ тешко да може истрпети и најповршнију анализу. Тероризам се може одредити као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља, обележен застрашујуће насилним физичким и психолошким методама политичке борбе.¹¹⁹ Он обухвата отмице, уцене, претње, атентате, саботаже, диверзије, политичка убиства, а чешће се испољава над невиним жртвама него над стварним и потенцијалним противницима. Увек је окренут против институција неког друштва, односно државе.

Тероризам може бити метод борбе, али субјекат је у том случају свакако *терориста*. Чињеница да су на америчкој листи „држава спонзора тероризма“ налазе Либија, Судан, Сирија, Иран и Ирак,¹²⁰ указује да се непријатељ још ближе одређује као конкретна држава, њена власт или групација која делује на њеној територији. Извршиоци терористичких акција могу бити државе и државни органи, недржавне групе, организације и појединци. Немогуће је замислити групе које би користиле насиље као средство спровођења циљева, а да не уживају подршку власти или пак да наиђу на њихово противљење.¹²¹ Сходно наведеном, јасно је да су свака настојања државе за сузбијањем тероризма и легитимна и неопходна, али питање да ли је адекватан метод *рат*, остаје отворено за анализу. Такође, није могуће недвосмислено одредити ко је онда основни субјект таквог рата: тероризам, терориста или држава „спонзор тероризма“.

Један од најочљивијих спорних момената у савременим оружаним сукобима је употреба приватних војних компанија, односно плаћеника, у до сада незабележеном обиму. Иако је кроз историју опште позната чињеница да није било рата без учешћа плаћеника, то су готово увек били појединци или мање скупине војника, а само изузетно плаћеничке војске. Безбедносни вакуум који је уследио падом Берлинског зида створио је предуслове за развој приватних војних компанија. Томе је допринела и измена начина ратовања али и општа тенденција за

---

¹¹⁹ Према: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

¹²⁰ Према: Бајагић, Младен, *Обавештајна активност и спољна политика САД*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004.

¹²¹ Савић, Андреја, Од традиционалног ка постмодерном тероризму, *Безбедност*, бр. 5/04, стр. 667

приватизацијом многих до тада искључиво државних домена.¹²² Тек од почетка двехиљадитих година, односно од рата у Ираку 2003. године, долази до омасовљавања ове појаве, те формирања великих приватних војних компанија које својим делатностима значајно утичу на развој сукоба, постајући њихов значајан субјекат. Ове фирме пружају услуге из најразличитијих области безбедности: од логистичке подршке регуларним војним јединицама, преко обучавања локалног становништва за војне послове, све до директног укључивања у борбена дејства, а бројно стање њихових припадника на терену се мери десетинама хиљада.¹²³

Контроверзе приликом употребе оваквих фирми се јављају по више основа. Најочљивији је недостатак било каквог правног оквира њиховог деловања, а самим тим и одговорности њихових припадника. Иако постоје аутохтона струковна тела која регулишу одређене сегменте њихових активности, она не располажу санкцијама ни механизмима за контролу спровођења правила. Константна сива зона легалности у којој делују ове фирме је додатно компромитована потенцијалним претходним послодавцима из сфере криминала, као и прошлости појединих запослених. Иако би институционализација правила за регистрацију, надзор, обуку и транспарентност операција учинила много на привођењу ове бранше у легалне токове, за сада нема назнака да ће се тако нешто догодити. Штавише, морални императив који диктира угроженост цивила и међународног права, често буде коришћен као оправдање за прелазак границе легалности њихове употребе.¹²⁴ Тек у периоду од 2007. до 2009. године су изгласана законска решења према којима припадници приватних војних компанија могу одговарати за кривична дела и ратне злочине пред цивилним и војним судовима. Ова реакција је била закаслела с обзиром на штету коју су до тада нанели инциденти за које нико није одговарао, а посебно имајући у виду медијску пропаганду која је додатно нарушила кредибилитет ових компанија али и њихових послодаваца. Такође, судови нису адекватно и благовремено примењивали ове мере јер је по среди потпуно нова пракса за коју нису изграђени неопходни институционални механизми.

---

¹²² Singer, P.W., *Corporate Warriors*, Cornell University Press, New York, 2003., p. 49

¹²³ Spearin, Christopher, *A Justified Heaping of the Blame?*, In: Stoker, Donald, ed., *Military Advising and Assistance*, Routledge, London, 2008., p. 224

¹²⁴ Ten Dam, Tristan, *Private Military Contractors: Deploy or Avoid?*, <http://www.academia.edu>, 2010, p. 2

Најконтроверзнија је улога плаћеника у непосредним борбеним дејствима, о чему сведочи изузетно медијски пропраћен скандал настао након оружаног окршаја у коме су припадници фирме Блеквотер (*Blackwater*) убили већи број ирачких цивила. Такође, афере о спорним уговорима о пружању логистичких услуга америчкој војсци, који су пореске обвезнике коштали неколико пута више него што би био случај без ангажмана приватника, кулминирали су открићем да је тадашњи потпредседник САД Дик Чејни истовремено обављао добро плаћену дужност члана управног одбора Халибартона (*Halliburton*), највећег подуговарача америчке Владе.¹²⁵

Да нису у питању изоловани инциденти и медијска преувеличавања, већ неодговорност и непрофесионализам, говоре бројни извештаји са терена према којима су припадници приватних војних компанија били одговорни за више од осамдесет процената несразмерних одговора силом током ирачког рата.¹²⁶ Једно од могућих објашњења лошег учинка ових фирми лежи у чињеници да су многе од њих настале из агенција за приватно обезбеђење, као и да су њихови руководиоци прихватили све понуђене послове укључујући и оне за које нису располагали стручношћу и кадровским потенцијалима. Наведено је резултовало и великим бројем отпуштања због несавесног обављања дужности, које је код неких фирми ишло и до десет процената ангажованих припадника.¹²⁷

Како се ситуација на терену релативно стабилизовала, приватне војне компаније су исказивале своју пословичну флексибилност, прихватајући нова, неборбена, задужења и строжија правила. Неопходно је напоменути да су у највећем броју случајева исти људи обављали другачије послове под окриљем друге фирме, али да суштинске промене у начину њиховог ангажовања није било.¹²⁸ Слични механизми „ребрендирања“ су примењивани и након већих скандала везаних за име компаније, било да су се односили на непримерене поступке у борбеним дејствима или на ненаменска трошења буџета и друге

---

¹²⁵ Spearin, Christopher, *A Justified Heaping of the Blame?*, In: Stoker, Donald, ed., *Military Advising and Assistance*, Routledge, London, 2008., p. 224

¹²⁶ Ten Dam, Tristan, *Private Military Contractors: Deploy or Avoid?*, <http://www.academia.edu>, 2010, p. 4

¹²⁷ Исто, стр. 7

¹²⁸ Исто, стр. 8

коруптивне радње. Ипак, постоје и компаније које су се истакле својим професионализмом и способношћу, те су њихови руководиоци указали на могућност њиховог будућег самосталног ангажмана, односно обављања операција независно од присуства регуларне војске.¹²⁹

Компаративна предност приватних војних компанија, бар на папиру, остаје њихова спремност да се прихвате сваког па и најризичнијег подухвата, што је веома атрактивно у контексту опадања подршке јавности за војне интервенције било каквог типа, укључујући и „хуманитарне“. Иако праћене бројним скандалима проистеклим из спорне праксе њиховог досадашњег деловања, приватне војне компаније остају значајан фактор са којим се рачуна у свим фазама савременог оружаног конфликта. Употреба оваквих „плаћеника“ је, у принципу и даље изводљива и могуће ју је оправдати, уколико се те компаније реформишу на одређени начин.¹³⁰ Користи од ангажовања приватних војних компанија су велике. Оне омогућавају да регуларне војне снаге буду ангажоване на другим, значајнијим дужностима, дају додатну флексибилност политичким одлучиоцима, а жртве међу припадницима ових фирми привлаче мање медијске пажње, те не стварају лош имиџ америчке окупаторске војске. Ипак, ангажман приватних војних компанија је поред неких нових, задржао многе од старих потешкоћа. Корупција, нелојалност, аматеризам и неодговорност су и даље присутне као највећи проблем који је пратио употребу плаћеника кроз историју. Максимизацијом медијског посредовања савремених конфликта, они губе и на својим веома значајним предностима: не могу бити апсолутно неодговорни нити коришћени за „прљаве послове“, а ни њихови губици више нису невидљиви и без последица по имиџ онога који их користи.

Игнорисање контекста у коме делују, и апсолутно пребацивање одговорности за грешке и злочине на „псе рата“ није могуће. Њихова веза са послодавцем – државом, је очигледна и потврђена уговором, те нестаје строга подела на приватне и државне субјекте оружаних сукоба и долази до њихове интеграције. Чак и у случајевима када су бивали ангажовани ради обезбеђивања

---

¹²⁹ Ten Dam, Tristan, *Private Military Contractors: Deploy or Avoid?*, <http://www.academia.edu>, 2010., р. 9-11

¹³⁰ Исто, стр. 1

приватних интереса у ратом захваћеним подручјима, нису имали потпуну самосталност у обављању задатака, односно избору циљева. И поред специфичног статуса који имају, приватне војне компаније у највећој мери извршавају јасно дефинисане циљеве политичког руководства државе која их је ангажовала, те у том смислу одржавају континуитет политике сличан ономе који има класична војна организација.

4.2. Декларисани мотиви, интереси и циљеви субјеката савременог рата

О интересима политичких субјеката је увек тешко доносити коначне закључке, што иначе због недоступности података представља и једно од најнезахвалнијих поља истраживања у политичким наукама. Прокламовани и остварени ратни циљеви су нешто подеснији за истраживање, а посебно начин на који их политички одлучиоци представљају путем савремених масовних медија. Мотив, односно разлог за рат је у савременом добу у контексту либералне демократије, али и хришћанске заједнице, посебно деликатно питање. Велика пажња се посвећује оправдању отпочињања рата, те се у теорији и пракси прибегава реинтерпретацији класичних учења о рату и миру, те њиховом стављању у службу пропаганде. Ништа мањи нису ни креативни начини да се савремени рат представи као неопходна „интервенција“, чиме се привидом неопходности „рата за мир“ настоји заклонити чињеница да је рат и даље акт политичке воље актуелне власти.

Није потребно посебно наглашавати значај који ратни циљеви имају за сваку страну у сукобу, јер се на основу њих ствара стратегија којом ће се исти реализовати на терену. Да би војна сила, па ма колико велика, била употребљива, у савременом добу је неопходно користити је напоредо са другим политичким средствима као што су дипломатија и економски притисци. Такође, свака појединачна акција мора бити посматрана у контексту жељених и заиста остварених ефеката, те стало прилагођавана актуелној ситуацији и

интерпретацији.¹³¹ Ова промена захтева динамичан и проактиван приступ, те адекватне и благовремене измене почетне позиције, што је нов и компликован задатак за политичка и војна руководства која карактерише пословична ригидност у војним питањима.

У савременом контексту, циљеви се морају кориговати тако да избегавању цивилних жртава и колатералне штете, дају исти приоритет као и самом уништавању непријатеља. У противном, непријатељствима неће бити краја јер ће насумично уништавање, односно оно схваћено као такво, створити више непријатеља него што уништи. Иако медијска интерпретација, као и могући *спин* који се циљано даје догађајима, могу на први поглед деловати као довољна мера промоције наводне „добре намере“, они никада не могу имати снагу конкретног *примера* директно проистеклог из делатне праксе противника.¹³² Из тог разлога се изградња одрживог мира, односно стабилног политичког система ослобођене, тј. поражене државе, истиче као један од циљева војне интервенције.

Сврха, односно циљеви, као и узроци савремених ратова су били тема тек малог броја истраживања и студија. Ипак, из њих се може закључити да није дошло до драматичне промене узрока и циљева рата, док је значајно измењен друштвени и историјски контекст у коме се јављају.¹³³ Значајна промена је апсолутна делегитимизација традиционалних циљева као што су територијална експанзија, колонијализација и империјална освајања, те нужност оправдања и изналажења праведног повода за рат у међународном контексту.¹³⁴ Одржавање политичке подршке јавности за отпочињање и вођење рата се само по себи може посматрати као неопходан елемент целокупног ратног напора демократске државе. Ефекат медијске интерпретације прокламованих циљева рата је далеко битнији него њихова реална правна утемељеност, морална оправданост и логичка кохерентност.

---

¹³¹ Burke, Anthony, *Cause and effect in the war on terror*, In: Bellamy, Alex J., et al., eds., *Security and the War on Terror*, Routledge, London, 2008., p. 40

¹³² Исто, стр. 40

¹³³ Malešević, Siniša, *The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts*, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008., p. 97

¹³⁴ Исто, стр. 109

У политичкој пракси Запада доминира званична забрана било каквих преговора са терористима, те њихове поруке и прокламоване циљеве нико не сматра релевантним у том смислу. Другачији приступ поруци коју упућује терористичка група подразумева њено условно признавање као политичког фактора са артикулисаним, ако не и легитимним интересом, те је имплицитно неприхватљиво. Нажалост, слично опредељење је заступљено и у научној заједници, те постоји врло мали број радова који се баве анализом циљева за које се ови нелегитимни политички субјекти декларативно залажу. Имајући у виду сложеност и мултикаузалност сваког појединачног облика испољавања тероризма, ипак не можемо прихватити банално објашњење да је по среди *зло* против кога се треба борити, а које је свеприсутно у Западном политичком али и научном дискурсу. Без дубљег упуштања у процене чињеничне утемељености декларисаних циљева група као што је Ал Каида, напоменућемо да су поједине кључне одлуке САД и Израела, односно интерпретације истих од стране радикалних исламистичких елемената, допринеле њиховој одлуци да своје политичке интересе покушају остварити тероризмом. Окупација Ирака, оштри израелски одговори на палестинске захтеве за независношћу, као и бројни неуспеси коалиционих снага у Авганистану, допринели су да се фиксирају претходно изграђени непријатељски сентименти ка Западу.¹³⁵

Анализа мотива који можда постоје изван оних објављених је посебно проблематична, али такође веома значајна, јер се само на основу њих може доносити закључак о успешности сваког појединачног ратног похода. Ипак, чак и у сферама у којима се располаже бројчаним показатељима, као што су кретања вредности на берзи или зараде нафтних компанија, тешко је изоловати оне субјекте који су ван сваке сумње остварили профит услед конкретних ратних дејстава.¹³⁶ Услед објективних тешкоћа у прибављању веродостојних података о мотивима политичких субјеката савременог рата употребљивих у научне сврхе, уздржаћемо се од паушалног изношења општих места антизападне критике односно апологија

---

¹³⁵ Burke, Anthony, *Cause and effect in the war on terror*, In: Bellamy, Alex J., et al., eds., *Security and the War on Terror*, Routledge, London, 2008., p. 25

¹³⁶ Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 145

сваке врсте супротстављања злу тероризма, а која су већ сувише присутна у академској заједници.

4.3. Савремени рат и други облици политичког насиља са истим циљем

Рат као средство борбе против *тероризма* је неупотребљив, јер иако ограничене војне акције против *терориста* могу дати жељени ефекат, напад на тероризам као метод насиља, без обзирања на узроке који су га изазвали, само појачава његов интензитет. Ипак, нешто ефикаснија стратегијска оријентација која би рат проширила и другим, невојним средствима није толико далеко од Клаузевицевог схватања рата колико се то на први мах чини. Он инсистира да је први захтев пре отпочињања рата договор политичара и војсковође о врсти рата који ће бити вођен. Уколико је постављени политички циљ могуће постићи само комбинацијом отворено насилних и неких других, прихватљивијих средстава, рат тада бива само још јаче повезан са политичком вољом и одлуком, а могао би бити ефикаснији у савременим условима.

Војна интервенција обухвата различите форме мешања оружане силе једне или више земаља, међународне организације или савеза, у унутрашње послове неке друге земље ради остваривања конкретних политичких, економских и војно стратешких интереса. Иако највидљивије и веома учестале, војне интервенције су више изузетак него правило у међународним сукобима. Чак и када наступе, оне су само „наставак политике другим средствима“, односно врхунац непријатељске спољне политике. Њима претходе други облици угрожавања суверенитета и правног поретка, како споља тако и изнутра. Ове акције, услед своје често илегалне природе и веома специфичних начина спровођења, за носиоца по правилу имају обавештајне, тј. тајне службе и специјалне војне и полицијске јединице.

Поред основне, обавештајне функције субверзивне делатности представљају други значајан вид активности обавештајних служби. Ови садржаји одликују се изузетном тајношћу, пре свега због настојања да се потпуно прикрије учешће

држава и избегне свака могућност њихове јавне компромитације и осуде на међународном плану. Суштински представљају мешање у унутрашње послове других држава, прикривен и веома тежак облик агресије.¹³⁷

За време хладног рата, ова врста „прикривених акција“ (*covert action*) достигла је одређени ниво институционализације у спољнополитичкој пракси великог броја земаља, а пре свега САД-а. Иако није у потпуности прибављен правни основ за њихово извођење, остале су као могуће средство између шпијунаже и рата,¹³⁸ а у савремено доба се користе напоредо са класичним оружаним дејствима у знатно већој мери него раније. Методи тајних акција обухватају „необавештајна“ дејства обавештајних служби. То су најчешће субверзивне активности којима се нарушава безбедност и интегритет других земаља, а свој основ налазе у политици силе која има значајно место у међународним односима. Сами методи су веома разноврсни, а заједничко им је да су то противправна, нелегитимна и неморална средства којима се нарушавају норме о немешању у унутрашње послове других држава. Према Биселовој¹³⁹ доктрини, у тајне акције спадају: пружање политичких савета и препорука; подмићивање; финансијска подршка партијама, приватним организацијама и синдикатима; тајна пропаганда; обука појединаца и размена особља; економске операције; паравојне и политичке акције у циљу свргавања или подржавања неког режима; и покушаји атентата.¹⁴⁰ Узевши у обзир материјалне, информационе и кадровске ресурсе, специфичне методе рада и деловања савремених обавештајних служби, јасно је да је претња од тајних акција које оне организују и спроводе изузетно велика. Због могућности порицања одговорности, ови облици политичког насиља узимају примат у доба демократских држава и отворене међународне комуникације.

Са друге стране, иако присутан веома дуго као феномен, тероризам у савремено доба поприма знатно веће димензије и добија нови облик. Тзв.

---

¹³⁷ Бајагић, Младен, *Обавештајна активност и спољна политика САД*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004., стр. 81

¹³⁸ Савић, Андреја, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007., стр. 148

¹³⁹ Richard Bissell, *zamenik direktora za planiranje u CIA za vreme operacija u Gvatemali i Kubi*

¹⁴⁰ Бајагић, Младен, *Обавештајна активност и спољна политика САД*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2004., стр. 85.

супертероризам постаје глобални безбедносни проблем. Најјаче и најразвијеније земље су покушавајући да нађу одговор на терористичке акције велике учесталости и димензија, повеле „рат против тероризма“, правдајући исти страхом да оружја за масовно уништавање (биолошко, хемијско, нуклеарно, радиолошко) буду употребљена у некој терористичкој акцији.¹⁴¹ Према Волтеру Лакеру, „постмодерни тероризам“ одликује све већа учестаност напада, број жртава и примена нових технологија расте, а повећава се вероватноћа употребе оружја за масовно уништавање. Савремени тероризам има различите идеолошко-политичке ослонце, као што су идеолошки, антиколонијални, националистичко-сепаратистички и верски. Терористи се често скривају иза имена „борци за слободу“, „градска герила“, „војска“ што би требало да их разграничи од актера криминалног понашања.¹⁴²

Данас највећи број терористичких акција има интернационални карактер. Чист унутрашњи тероризам је редак, а мреже финансирања, сарадње, пружања обуке и уточишта као и набавке оружја прекривају целу планету. Из разлога ефикасности комбинују се верски, етнички и политички циљеви и мотиви. Услови као што су сиромаштво, корупција, верски и етнички сукоби стварају прилике које терористи користе (а некад и сами производе) да би оправдали своје акције, проширили подршку и регрутовали нове чланове. Ова стратегија често има успеха, јер терористичка организација „покрива“ све факторе неопходне појединцу да донесе одлуку о прикључењу истој. Ово подразумева представљање ширег политичког контекста, указивање на могућност да се он промени личном акцијом, оправданост овакве акције као и прилику да се она изврши. Понављањем оваквих активности, терористичка организација прераста у „заједницу делања“ (*community of practice*) и као таква поспешује следеће акције.¹⁴³

На тактичком нивоу, тајне обавештајне, односно терористичке и герилске акције преузимају примат над борбеним операцијама великих војних јединица, али суштински нису нова и до сада некоришћена средства. Условљена су субјектима

---

¹⁴¹ Савић, Андреја, Од традиционалног ка постмодерном тероризму, *Безбедност*, бр. 5/04, стр. 654

¹⁴² Исто, стр. 655.

¹⁴³ Taylor, Max, 2006. *Terrorism & Political Violence, A Conceptual Framework for Addressing Psychological Process in the Development of the Terrorist*, p. 590.

који их изводе – или су једина доступна, или пак, једина адекватна због сразмерности, неупадљивости и могућности порицања. Најчешће се користе у фази која претходи отвореној војној интервенцији, али у савременом рату неконвенционални начини борбе не престају ни током непријатељства ширих размера, нити се у потпуности окончавају када наступи мир.

4.4. Савремено наоружање и употреба медија

Савремено наоружање је за нашу анализу битно пре свега због ефеката који има на политичку димензију рата, а мање по својим тактичким карактеристикама. Ипак не може се изгубити из вида да су сва научна и техничка достигнућа увек коришћена и у војне сврхе и то на такав начин да остваре предност страни која их је прва ставила у употребу. Свако отварање нових могућности на тактичком нивоу има јаку повратну спрегу са стратешким односно политичким одлучивањем, те се у детаљнијој анализи мора тумачити као посредан политички фактор. Савремено наоружање засновано на најмодернијој технологији је увек имало повратни утицај на стратегију, односно отварало нове могућности за постизање прокламованих ратних циљева. Муњевит развој свих технолошких грана у савремено доба је у том смислу донео и велика улагања у примену истих у војној технологији. До сада само замишљани високотехнолошки, „чисти“ рат, који би за напредну страну значио рат без губитака људства, је све ближи остварењу. Такође, мада више декларативно него стварно, технологија је омогућила већу селективност при избору циљева, те су и нежељена уништавања непријатељске стране минимизирана.

Избор циљева који подразумева јасну претходну дистинкцију на непријатељског војника и цивила, један је од општепознатих принципа међународног хуманитарног права. Други подједнако значајан је сразмерност војног дејства која подразумева да ће војна корист бити већа од штете која је евентуално учињена цивилима. Измештање бојног поља све ближе урбаним центрима¹⁴⁴, а што је карактеристика савремених ратова, додатно компликује

---

¹⁴⁴ Kreps, Sarah E., Kaag, John, The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Contemporary Conflict: A Legal and Ethical Analysis, *Polity* 03/12, 2012., p. 268

поштовање ових правила, односно повећава могућност „колатералне штете“ и сличних „грешака“. Беспилотне летелице тј. „дроновима“ (*drones*) су од стране технолошки напредних западних земаља, које за сада полажу ексклузивно право на њихову употребу, представљене су као универзално решење за ограничена и пропорционална дејства у савременим асиметричним сукобима.

Њима се могу одабрати најзначајније мете, чијим се прецизним уништавањем постижу максимални ефекти уз најмање ризике. Овако усавршени рат представља свођење војних акција на циљане елиминације, односно атентате. Осим што људство стране која располаже напредним техничким средствима није угрожено ни у једном тренутку, њихова цена је знатно нижа од конвенционалних оружја до сада коришћених у сличне сврхе, конкретно, авиона и крстарећих ракета. Такође, као средства чија је намена првенствено извиђање и прикупљање података, а тек секундарно уништавање циљева, лакше је оправдати њихову употребу у зонама које нису званично део бојног поља (нпр. Пакистан, у који се делимично прелио авганистански рат). Слично, њима поред војних могу управљати и цивилне, односно обавештајне службе као што је ЦИА, чиме се ствара додатни простор за дефинисање акција овог типа као „војне операције које нису рат“ (*military operations other than war*), а које се још увек налазе у извесној правној празнини у односу на одредбе хуманитарног права.

Ипак, средства која једну страну у конфликту стављају у несразмерну предност могу бити и контрапродуктивна¹⁴⁵. Свака од бројних грешака, односно погибија цивила или пак мета које локално становништво не сматра непријатељима, носи експоненцијални раст нетрпељивости, чак већи него када би иста последица наступила услед дејства класичног, „видљивог“ противника. Удаљеност непосредног извршиоца, односно оператера, који је најчешће неколико хиљада километара далеко, често се паушално и нетачно перципира као позитивно уклањање физичког и психолошког ризика по њега. Ипак, бројне студије су показале¹⁴⁶ да превазилажење природне људске одбојности према убијању, чак и у борбеној ситуацији, повлачи тешке психолошке последице по извршиоца.

---

¹⁴⁵ Gregory, Derek, From a View to a Kill: Drones and Late Modern War, *Theory, Culture and Society*, 2011. 189

¹⁴⁶ Grossman, Dave, *On Killing*, Back Bay Books, New York, 2009.

Географска удаљеност нема утицаја на овај повратни ефекат, штавише, директан видео снимак дејства убојног средства има исти и снажнији психолошки утицај на оператере него што је случај у непосредним борбеним дејствима, када војник углавном није ни свестан учинка свог оружја. У том смислу, не може се рећи да оружја којима се управља на даљину гарантују изостанак жртава на сопственој страни.

Да би оружја као што су беспилотне летелице и даљински навођене ракете била ефикасна, неопходно је усмерити их ка специфичном циљу у тачно одређеном тренутку, што захтева прилагођавање досадашњих начина прикупљања података о непријатељу. Масовно прикупљање информација постало је могуће пролиферацијом средстава за телекомуникацију и незапамћеним развојем инфраструктуре која премрежава цео свет. Суперкомпјутери који извршавају најсложеније алгоритме, покушавају да у скоро непрегледној количини информација пронађу претходно дефинисани „модел“ појаве односно понашања, те да исти означе као непријатеља којег треба елиминисати.

У ери зависности од комуникација и рачунарских система, поставља се питање да ли напад на телекомуникациону инфраструктуру извршен са другог рачунара има исту тежину као и конвенционално уништавање исте, с обзиром да има исти учинак. Хакерски упад у заштићени систем, те његово уништавање или крађа и злоупотреба информација може имати исти ефекат као и терористички напад, те се у адекватном контексту може тумачити и као додатно, ново, средство у традиционалном рату. Такође, сам напад може бити извршен и посредством ових система, што у међуповезаном и медијски презасићеном свету¹⁴⁷ може имати значајан ефекат, поготово у пропагандној и безбедносној сфери. С обзиром да су могућности оваквих делатности условно речено доступне свима, то замагљује линију између војника и цивила на медијском бојном пољу.

Актери организованих напада овог типа најчешће нису државни, већ могу бити и лабаво повезане интересне групе, криминалне организације, или идеолошки и другачије мотивисани појединци. Ипак, иако имају много више моћи него раније,

---

¹⁴⁷ Luncford, Brett, *Cyberwar: The Future of War?*, In: Haridakis, Paul M. et al., eds., *War and the Media*, McFarland Company inc., Jefferson, 2009., p. 239

делатности индивидуалних актера остају ограниченог домета,¹⁴⁸ усмерене пре свега на информационе системе и институције у великој мери зависне од њих. Посебно ризична је област где се сусрећу прави и „сајбер“ простор, као што су на пример беспилотне летелице и друга рачунарски контролисана оружја. Преузимање рачунарских система тада може имати далекосежније последице и мерити се по учинку са традиционалним војним операцијама. С обзиром да обухвата пропаганду, информисање, психолошка и обавештајна дејства, кибернетски рат представља *de facto* проширење класичног рата, односно његову нову компоненту. Иако ова бојна поља чини доступним великом броју појединаца и неформалних група, овај облик сукоба остаје подређен класичном оружаном. Слично ефекту медија, високотехнолошка дејства могу да унапреде, убрзају или усмере већ постојеће напоре у „физичком“ свету, али осим када су у директној спрези са наоружањем, њихов ефекат остаје ограничен.¹⁴⁹

Линеарни стратешки модел по коме је рат „акт силе којим потчињавамо непријатеља нашој вољи“, потребно је проширити тако да обухвати случајеве у којима су уверења и интерпретације подједнако значајни као и оружана сила којом свака од страна располаже.¹⁵⁰ У овом контексту настаје парадокс да свака акција појачава уверење противника у исправност његовог циља. Противничка делатност се више не може игнорисати, односно подвести под *фрикцију*, Клаузевицев концепт непредвидивог сегмента рата, који супериорна сила у пракси тежи да минимизира још јачим насиљем. Уколико је важила у периоду индустријских ратова, у савремено доба које карактерише испреплетаност супротстављених група различитих идентитета и интереса, ова стратегија не може донети јасан политички резултат.¹⁵¹ Не само неефикасна, класична стратешка оријентација која подразумева употребу максималне (ограничене) војне моћи, у контексту рата против тероризма постаје контрапродуктивна. Неопходно је изнаћи модалитет деловања који истовремено постиже конкретан војни циљ и омогућава адекватно, односно пожељно, представљање војне акције путем медија.

---

¹⁴⁸ Luncford, Brett, *Cyberwar: The Future of War?*, In: Haridakis, Paul M. et al., eds., *War and the Media*, McFarland Company inc., Jefferson, 2009., p. 240-241

¹⁴⁹ Исто, стр. 248

¹⁵⁰ Burke, Anthony, *Cause and effect in the war on terror*, In: Bellamy, Alex J., et al., eds., *Security and the War on Terror*, Routledge, London, 2008., p. 26

¹⁵¹ Исто, стр. 28

Прецизност, тренутно дејство, смањење и потпуно елиминисање претње по сопствену војску даје нове могућности употребе оружаних снага али и проширује поље могућих тумачења и медијских интерпретација војних акција. Да би рат остао удаљен, стерилан и релативно лак за оправдавање, слике и снимци који га посредују широј јавности морају бити контролисани и усмеравани, што као последицу има потирање независног извештавања и кооптирање новинара у војни ланац команде. Штавише, медији противничке стране постају легитимне мете директних оружаних напада, као што је то био случај приликом бомбардовања СР Југославије 1999. године. Фактичко придавање статуса борца новинару је суштински нова димензија рата, а с обзиром на значај који медији имају у савременим политичким заједницама, посветићемо нарочиту пажњу овом сложеном питању.

У XX веку можемо разликовати три фазе у односима медија и рата. Индустријализована војна машинерија и масовни губици током светских ратова, тражили су легитимизацију рата у циљу придобијања подршке широких маса чије су активно учешће и жртвовање били неопходни. Након тога, Вијетнамски рат је у потпуности делегитимизован медијском критиком конкретног ангажмана, а хиперреалистичким, нецензурисаним, сценама бруталног насиља, учинио је рат као такав потпуно неприхватљивим јавном мњењу. Тада је посебно апострофиран значај фотографије насупротив видео запису: издвојени тренутак времена омогућава дубљу контемплацију значаја снимљеног, а може му се вратити више пута додатно утврђујући његову симболику.

Трећу, тренутно актуелну фазу, која је нама од посебног значаја, карактерише тежња ка релегитимизацији рата кроз професионализовану, „PR“ приступ медија. Она је настала као непосредна реакција на медијски дебакл који је уследио пошто су прве нецензурисане фотографије и снимци стигли из Вијетнама. Реакција јавности је била толико снажна да је потврдила Липманову тезу према којој неуспех ефективног управљања медијима у либералним демократијама може изазвати озбиљне потресе самог система владавине,¹⁵² као што такође предвиђа

---

¹⁵² Louw, Eric, *The Media and Political Process*, Sage Publications, London, 2005., p. 218

рационалистичка политичка теорија према којој постоји директна веза између броја жртава у рату и изборног понашања.¹⁵³

Америчком војном руководству је сметало развијање антиратног расположења међу цивилима, те њихов притисак да се рат што пре оконча. А пошто је било јасно да се више не може вратити стари систем цензуре медија, одлучено је да се створи најефикаснији систем „PR“ маркетинга.

До рата у Заливу 1990. године била је потпуно развијена стратегија медијског рата која је имала за циљ да рат поново постане друштвено прихватљив. Цео ратни подухват је тада планиран са јасном политичком одлуком да медијска димензија ни у једном тренутку не сме бити изостављена. Целокупан процес информисања, од демонизације непријатеља до стварања групног идентитета жртава, а све у складу са постојећим наративима цивилног друштва, усмеравале су и контролисале надлежне службе америчке војске.¹⁵⁴ У том смислу, рат у Заливу је био изузетно успешан, јер је успео да представи сам сукоб као стерилну компјутерску симулацију, техничку делатност скоро сасвим ослобођену људске патње, жртава и крвопролића. Чак је и терминологија која га је описивала санитизована избацивањем речи негативног емотивног набоја.¹⁵⁵

Идеја да шест стотина репортера буде директно интегрисано у војне јединице на терену током рата у Ираку 2003. године била је заснована на, испоставиће се погрешној, претпоставци да ће америчка војска од стране локалне популације бити дочекана као дуго очекивани ослободилац. Како се то није догодило, војна команда се преоријентисала на претходно опробани модел PR менаџмента.¹⁵⁶ Ипак, како се сукоб непланирано одужио, било је све теже управљати интерпретацијама растуће контроверзних догађаја, и постало је очигледно да медијска кампања овог типа може бити успешна само када је рат

---

¹⁵³ Gill, Jungyun, DeFronzo, James, *Military Tradition, the Human Costs of War, and the 2008 Election*, *Armed Forces & Society*, 2013., p. 13

¹⁵⁴ Louw, Eric, *The Media and Political Process*, Sage Publications, London, 2005., p. 222-223

¹⁵⁵ Исто, стр. 224-225

¹⁵⁶ Исто, стр. 228

кратак и одлучан.¹⁵⁷ Да би се одржала жељена слика „стерилног“, безболног и неопходног рата, као и целисходности појединачних „хируршки прецизних“ удара, исту је неопходно адекватно пласирати јавности. Мир такође мора бити прихватљив јавности, па је и њега неопходно адекватно медијски уоквирити. Потребно је на прихватљив начин презентовати идеју да је новоуспостављена владавина легитимна, да је поштовање њених механизма принуде пожељно и опште корисно, и на крају, је нова хегемонија ван сваке сумње боља него што би била противничка.¹⁵⁸ Од Другог светског рата па до данас, америчка и британска војска су увек имале разрађене процедуре за управљање медијским садржајима, са посебним освртом на контролу информација визуелног типа. У савремено доба, конкретно у Ирачком рату 2003. године, од стране коалиционих снага је у Катару био успостављен најсавременији медијски центар одакле је представницима медија нуђен наводно широк и директан увид у бојно поље удаљено стотинама километара. Циљ овог приступа је била максимизација производње визуелних информација, док је контекстуализација истих стављена у други план.¹⁵⁹ Медији су свесно и отворено коришћени као оружје, односно *force-multiplier* у вршењу притиска на ирачку страну.¹⁶⁰

Из мноштва извора о савременом утицају медија могу се извести две контрадикторне тезе. Она о „CNN ефекту“ према којој снага слика може изменити чак и државну политику, као и супротна по којој брзо долази до засићења, односно „замора саосећања“, када услед изобиља узнемирујућих садржаја чула отупљују и престаје свака друштвена акција. Такође, могућност употребе медија је доступна и другој страни, те се јављају и непланирани контраефекти. Тако је нападима 11. септембра Ал Каида постигла медијски ефекат коме је тежила, успостављајући нове начине на које терористи могу искористити медије. Имајући у виду политичке мотиве и корене сваког тероризма, прихватљиво је тумачење према коме Ал Каида, иако наводно војно поражена у Авганистанском рату, може прогласити своју победу с обзиром да је учинила очигледним милитаристичку димензију ширења

---

¹⁵⁷ Louw, Eric, *The Media and Political Process*, Sage Publications, London, 2005., p. 230

¹⁵⁸ Исто, стр. 232

¹⁵⁹ Campbell, David, *Representing Contemporary War, Ethics and International Affairs*, vol. 17, no. 2, Carnegie Council, New York, 2003., p. 104

¹⁶⁰ Исто, стр. 108

глобализације, а што је био један од њених циљева.¹⁶¹ Ова победа у медијском рату је додатно отежала даље поступке противника, с обзиром на значај који су САД придавале својој кампањи за придобијање наклоности локалног становништва (*Win Hearts and Mind*).

Док ратна пропаганда, било са циљем промоције рата или умањивањем његове озбиљности и непријатности његових последица није нова, у савременом добу се јавља један интересантан парадокс. Савремени ратови су изузетно добро медијски пропраћени, укључујући класична средства информисања, промотерски и критички настројену индустрију забаве, као и многе алтернативне изворе који догађаје преносе у реалном времену, у нецензурисаном и свима доступном формату. Ипак, забележен је неочекивани пад интересовања јавности за ове теме. Управо је неприхватање сервираних извештаја и нецензурирање узнемирујућих садржаја за веома кратко време учинило катарску телевизију Ал Џазира најпопуларнијим извором информација о рату. У поређењу са њом, велики западни медијски системи су изгледали пристрасно, те су били принуђени да преиспитају своје уређивачке политике како би вратили изгубљени кредибилитет.¹⁶²

Утицај медија на опредељење људи, у смислу подршке или осуде, актуелне ратне политике је питање на које се често даје паушалан одговор у складу са теоријом максималног учинка. Подразумевани приступ је прихваћен од стране политичара, војног руководства и самих медија, али почетком XXI века је запажен значајан пад интересовања публике за ратне садржаје. Интересовање западне, пре свега америчке, јавности за ратове на Блиском Истоку, у којима учествују и САД, је на веома ниском нивоу. Један од могућих узрока ове незаинтересованости је и изузетна непопуларност ових војних ангажмана у широј популацији. Као општепознат фактор који ствара аверзију према садржајима овог типа је бруталност и непријатност нецензурисаних ратних сцена, а која је препозната још седамдесетих година приликом извештавања о рату у Вијетнаму. Да би елиминисали почетну одбојност гледалаца према узнемирујућим сценама, уредници су тада успоставили праксу цензуре таквих снимака, која је дала резултате, те учинила ратне извештаје

---

¹⁶¹ Louw, Eric, *The Media and Political Process*, Sage Publications, London, 2005., p. 245

¹⁶² Campbell, David, *Representing Contemporary War, Ethics and International Affairs*, vol. 17, no. 2, Carnegie Council, New York, 2003., p.107

прихватљивим и гледаним. С обзиром да је поменута пракса санитизације прилога и даље на снази, савремена незаинтересованост публике и тотално одсуство перцепције ситуације у Ираку додатно изненађује.¹⁶³ Почетни ентузијазам медијских кућа које су 2003. године обећавале никада виђено тренутно ратно извештавање са првих линија фронта, а које су вршили репортери интегрисани (*embedded*) у војне јединице није трајао дуго. Гледаоци су такав програм сматрали досадним и пристрасним, док су сами новинари настојали да избегну опасности преузимајући прилоге локалних колега, што је драстично смањило квалитет програма. Ипак, примећен је значајан напредак у објективности извештавања у ирачком рату 2003. године у односу на оно из 1991.

Независне продукцијске куће које су циљале на публику незадовољну службеним информисањем масмедија су се такође нашле у сличној, неочекиваној, ситуацији. Иако је о ратовима у Ираку и Авганистану снимљен велики број квалитетних и објективних документарних филмова, они су прошли крајње незапажено, те су и поред највећих признања критике и стручних жирија имали тек по неколико десетина гледалаца на фестивалима на којима су приказивани. Такође, холивудске и ТВ продукције које су за тему имале поменуте сукобе, и поред агресивних рекламних кампања и огромних буџета, нису привукле значајнију публику. Иако нико није заинтересован за догађаје у ратним зонама, производња садржаја те тематике са лица места је у значајном порасту. Пролиферацијом независних медијских канала као што су *Youtube*, *Twitter* и блогови, свако ко то жели може да постане стваралац и уредник информативних садржаја. Ипак, публика остаје самоселектована и атомизована.¹⁶⁴

Аберације од овог новог курса *минималних* медијских ефеката се понекад јављају, односно слике успевају да постигну ефекат какав бисмо од њих очекивали. Пример за то су узнемирујуће фотографије злостављања и понижавања затвореника у Абу Грайбу, без објављивања којих се, према речима једног од осуђених чувара, „Абу Граиб никада не би ни догодио“. Чак и у овом случају, у коме је медијска интерпретација допринела адекватном деловању надлежних институција, изостао је

---

¹⁶³ Carruthers, Susan L., No one's looking: the disappearing audience for war, *Media, War & Conflict*, vol. 1., no. 1., 2008., p. 71

¹⁶⁴ Исто, стр. 74-75

шири одјек овог догађаја у јавности: истраживање јавног мњења је показало да се после две године од објављивања, мало ко уопште сећао Абу Грайба.¹⁶⁵

Намеће се питање у којој мери се медији могу користити за „производњу пристанка“ уколико је њихова публика незаинтересована, те да ли је онда уопште потребно вршити циљани утицај тог типа како би се обезбедила додатна подршка за рат. Слика сама по себи никада не може остварити политичку промену јавног мњења. Неопходан је политички контекст одређених осећања и ставова, па тек тада фотографија може развијати неки од постојећих ставова или помоћи да се изгради нови. У супротном, она делује депласирано и деморалишуће.¹⁶⁶ Могућност злоупотребе односно манипулације сликама произилази из њихове двојачке природе: оне су истовремено и информативни документи и креативна дела визуелне уметности. Њихово значење се изводи из интеракције саме сцене коју приказује, локације, пратећег текста, тренутка читања, као и већ поменутог политичког контекста.¹⁶⁷ Илустративан пример су управо ратне фотографије, код којих се, у зависности од претходног расположења јавности, једна иста слика може тумачити као приказ херојства појединца или ужаса рата.

4.5. Различита тумачења резултата ратног напора и нестабилност мира

Хронични ефекат већине савремених ратова је њихов неуспех у остваривању дела прокламованих циљева, а који се испољавају немогућношћу да се сукоб заиста оконча. Велики број избеглица, неуспостављање фактичке контроле те неопходност продужетка војног присуства у директном или индиректном облику, представљају последице рата које се не умањују временом.¹⁶⁸ Спровођење у дело амбициозног плана какав је имплементација демократског уређења, па још насилним средствима

---

¹⁶⁵ Carruthers, Susan L., No one's looking: the disappearing audience for war, *Media, War & Conflict*, vol. 1., no. 1., 2008., p. 73

¹⁶⁶ Campbell, David, Representing Contemporary War, *Ethics and International Affairs*, vol. 17, no. 2, Carnegie Council, New York, 2003., p. 100

¹⁶⁷ Исто, стр. 101

¹⁶⁸ Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 144

и без пристанка власти дате земље, нужно производи велики број непланираних последица. Неки од ових ефеката наступају тренутно на територији те земље, док су други дифузни и полако нарушавају постигнуту стабилност система, а утичу и на саму велику силу која је покренула цео поступак.

Специфичност сваког појединачног рата се највише огледа у његовим резултатима односно последицама. Тек пошто се прекину отворена оружана непријатељства могуће је изводити утемељеније закључке о целисходности и оправданости вођења рата, као и средствима која су у њему коришћена. Најјучљивије последице су по правилу ратна разарања и страдања цивила, која је практично немогуће оправдати било којим „вишим циљем“ за који је рат декларативно вођен. Државе у којима је покушано наметање демократског уређења ратом, очекивано показују најжешће реакције. Ирак и Авганистан, иако формално ослобођени диктатуре, не успевају да очувају елементарну безбедност грађана нити да успоставе репрезентативну демократски изабрану власт. Председници су сведени на градоначелнике „зелених зона“, јер на остатку територије не остварују никакву власт. Објекте од интереса као што су нафтна поља и рафинерије, односно стратешки важне положаје, директно штите армије страних држава или компанија. Иако постоје напори да се произведу капацитети за изградњу институција (*state-building*), подршка овим стремљењима је углавном декларативна.

Рушење режима Талибана у Авганистану јесте уклонило значајно упориште Ал Каиде, али *тероризам*, који је био мета напада није уништен, а чак ни онај који спроводи поменута група није значајније сузбијен. Могуће су широке интерпретације новог облика власти који је под утицајем америчких снага формиран у овој земљи, али чињенице говоре да је овај систем далеко од демократског и стабилног, а чије је успостављање било наведено као један од циљева војне интервенције. Слично је и у Ираку, где од званичног повлачења америчке војске 2011. године, а у осталом као и пре тога, не престају свакодневни терористички напади међусобно супротстављених група. Иако се у тој земљи редовно одржавају избори, и постоје рудименти функционалног државног система, тренутно стање је приближније анархији и грађанском рату. Такозвано „секташко насиље“, што је политички коректан и распрострањен назив за актуелну ситуацију, је директна последица рата који је уклонио претходни режим, подгрејао стара и

пробудио нова непријатељства. И поред употребе „пааметних“ оружја и наводног циљања искључиво војних претњи¹⁶⁹, „коллатерална штета“ у савременим ратовима није значајно смањена у односу на претходне у којима се није толико водило рачуна о последицама по цивиле и инфраструктуру. Као посебно индикативан се јавља непосредни послератни период, који карактерише урушавање претходних безбедносних структура и скоро потпуна анархија услед које није јасно да ли је рат у ствари завршен.

Осим на цивилно становништво, савремени рат има последице и на друге актере. Неуспех да се ратом створе стабилни или бар прихватљиве политички системи у нападнутим државама, те делимична пацификација терориста и „одметничких режима“, није довела у питање будућу примену ове стратегије. Огромни војни буџети, улагања у најсавременије наоружање, реинтерпретација статуса цивила и борца, као и медијска пропаганда, имплицирају да ће рат и даље бити коришћен за спровођење непријатељске спољне политике, и остављају простор за нагађање о неким другим, несаопштеним циљевима који се њиме можда ипак постижу. Медији, као значајан актер сукоба, такође пролазе кроз значајне промене прилагођавајући се доминантном обрасцу у међународним односима. Извештавање поприма облик пропаганде којом се врши борба речима и манипулација значењима: агресија постаје интервенција, а жртве коллатерална штета. Пријатељске жртве имају име, а непријатељске често ни број. Новинари уграђени (*embedded*)¹⁷⁰ у војне јединице, када почну да извештавају на начин који није у складу са виђењем ситуације који има војна команда, бивају замењени подобнијима. Мали број независних медија даје објективну слику стања на терену и за то не трпи последице, као што би трпео у диктатури, али не добија ни подршку која би им омогућила да буду коректив неопходан сваком истински демократском систему.

---

¹⁶⁹ Курмон, Бартелеми и Рибникар, Дарко, *Асиметрични ратови*, Новинско-издавачки центар Војска, Београд, 2003., стр. 199

¹⁷⁰ Peter Van Buren, *The war lovers*, Le Monde Diplomatique, may 2011.

5. Политички аспекти савременог рата

5.1. Полемички карактер савременог рата

Да би јасније сагледали политичке аспекте савременог рата неопходно је ближе одредити саме појмове политике и политичког. Многобројне дефиниције политике су најчешће и саме оптерећене идеологијом која је доминирала у периоду њиховог настанка. Иако су неки претходни идеолошки упливи у политичку науку били видљивији и непосреднији, не можемо тврдити да су дефиниције којих ћемо се држати у потпуности објективне и ослобођене имплицитних политичких утицаја.

Реч политика потиче од старогрчке речи *polis*, што значи држава, односно град – државица у античкој Грчкој и *politikos* са првобитном значењем државни, јавни послови.¹⁷¹ Под политиком се подразумева она сфера друштвених делатности која се тиче државне организације, апарата насиља, као и општих послова заједнице. Често се тумачи као ствар политичара, чиновника и стручњака, наметнута и оптерећујућа за друштво.¹⁷² Политика означава један домен друштвених односа у којима се изражавају борбе интереса и схватања друштвених класа, група и појединаца о неким основним питањима живота друштва и појединца. У том смислу, политика је организовани процес активности људи у постизању ових заједничких, класних, групних и других циљева и потреба. Она обухвата програм и облике формулисања ових интереса, односно правац деловања ради њиховог остваривања.¹⁷³ Политика је рационална и сврсисходна, са унапред одређеним и утврђеним циљевима, као и планираним и очекиваним резултатима.

О појму политичког у данашњем смислу се може говорити од почетка XX века када је Карл Шмит *политичко* одредио као борбу за или против *некога* а не нечега,¹⁷⁴ измештајући га из сфере осталих друштвених делатности и одвајајући га

---

¹⁷¹ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975. стр. 787.

¹⁷² Симеуновић Драган, *Теорија политике* – ридер I део – основи политичких наука – практикум, Наука и друштво, Београд, 2002., стр. 79

¹⁷³ Исто, стр. 82

¹⁷⁴ Симеуновић, Драган, Увод у политичку теорију, Институт за политичке студије, Београд, 2009., стр. 62

од других дихотомија, нпр. добро и зло.¹⁷⁵ Политичка супротност је најинтензивнија и крајња супротност, и свака конкретна супротстављеност је утолико политичнија што се више приближава крајњој тачки, груписању пријатељ-непријатељ.¹⁷⁶ Сама дистинкција пријатељ-непријатељ, као суштинско место политике омогућава преношење ове категоризације и у друге друштвене и политичке сфере, као што су нпр. медији. У том смислу, наведена политичка подела одређује непријатеља, а према њему се накнадно опредељују средства од којих једно може бити и рат. Овај *полемички* смисао прожима све политичке појмове, али не значи нужно да ће се свако непријатељство завршити ратом, иако садржи његову могућност. Такође, у овом интервалу, од политички утврђеног непријатељства до тоталног рата могући су различити облици сукоба, али они, чак и ако понекад не личе на класичан рат, ни у једном тренутку не губе политички карактер.

Полемисање о рату које би проблематизовало његова полазишта, средства, циљеве и идеолошку позадину, није у већој мери присутно у савременим научним текстовима. Такође се дубље не разматрају ни узроци, мотиви и интереси који стоје у основи сваког појединачног сукоба.¹⁷⁷ Нарочито је запостављена политичка димензија рата, она у којој се он исказује као опредмећење суштинске политичке поделе на пријатеља и непријатеља. Одбијање да се рат смести у политички контекст врши се пре свега његовим дефинисањем као краха политике, односно неуспеха да се противуречности разреше мирним средствима. Како ових „неспоразума“ који не могу да се реше мирним путем има све више, ратови који следе су сувише бројни да би се тумачили као неполитичка аберација. Тада настају теорије о „новим ратовима“ који бивају представљени као суштински другачије и тек условно политичке појаве.

Осим што се од претходних разликују по стратегији, тактици, хаотичној природи и асиметрији у односу цивилних и војних жртава, Мери Калдор издваја циљеве „нових ратова“ као њихову најзначајнију карактеристику. Наиме, насупрот геополитичким и идеолошким мотивима доминантним у претходном периоду,

---

¹⁷⁵ Шмит, Карл, Појам политичког, *Трећи програм*, Београд, 1995., стр. 40

¹⁷⁶ Исто, стр. 42

¹⁷⁷ Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 143

политика идентитета преузима примат у обележавању непријатеља. Онај који припада другој групи је инхерентно искључен из концепције циља који треба да буде реализован ратом, те је његово постојање на предметној територији недопустиво.¹⁷⁸ Иако је ово објашњење у складу са детектованим масовним расељавањима и прогонима цивилног становништва као последицама савремених ратних дејстава, оно мало говори о узроцима првобитне идентитетне идентификације. Ако подсетимо на основну политичку (полемичку) дистинкцију пријатељ-непријатељ, операционализација ове принципијелне поделе на групе различитог, углавном етничког, идентитета није нова, а понајмање неполитичка. Ипак, њена перваленција је упадљива највише због неусклађености са мултикултуралном и постнационалном идеолошком потком, те може да закљони праве, политичке, циљеве рата, иако је само једна од манифестација првобитне непријатељске политике, односно идеологије. Такође не треба изгубити из вида да многи од ових тзв. нових ратова и даље представљају посредничке ратове које иницира, планира или организује страни фактор. Иако више нису продужетак идеолошке тј. блоковске конфронтације, ови ратови се воде ради реализације интереса треће стране која која у њему не учествује директном применом оружаних снага.¹⁷⁹

Као и у случају идентитет-идеологија, напетост глобализација-национална држава не ствара промене које представљају нови квалитет у међународним односима, што би омогућило неке „нове ратове“. Оно што је суштински измењено је Западна перцепција рата.¹⁸⁰ Можда можемо ићи даље овом линијом, те извести закључак о идеолошкој природи промене ове перцепције: ако је рат, који води суверена национална држава ради својих посебних интереса превазиђен у глобализованом „постисторијском“ свету, а ратови ипак и даље постоје, онда они морају бити суштински другачији - „нови“. Ипак, већина нових момената у отпочињању, вођењу и окончавању ратова, условљена је претходно наведеном

---

¹⁷⁸ Malešević, Siniša, *The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts*, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008. p. 103

¹⁷⁹ Микић, Слободан Б., *О рату*, Прометеј, Нови Сад, 2006., стр. 261

¹⁸⁰ Malešević, Siniša, *The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts*, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008. p. 107

променом перцепције јавности, али и самих политичких одлучилаца широм света, а не измештањем рата из сфере политичког. Ограниченост прокламованих циљева рата, релативна уздржаност при употреби оружја, оправдање рата у контексту либерализма и хришћанске традиције, те напори на изградњи услова за одрживи мир чине да рат изгледа хуманије до те мере да се може изгубити из вида она његова непријатнија страна.

5.2. Ограниченост циљева и средстава

У последњих десетак година велика истраживачка пажња је посвећена питањима праведног рата у контексту рата против тероризма. Као једно до најзначајнијих поставља се оно о примени начела теорије праведног рата у случају асиметричних сукоба са нетрадиционалним непријатељима, уз уважавање принципа хуманитаризма, пропорционалности и разазнавања цивила. Усаглашавање политичких и војних делатности са овим начелима је присутно у свакој фази оружаног сукоба, од прелиминарних планова до излазне стратегије. Како ратови углавном више не избијају између суверених националних држава, теорија праведног рата која је настала у овом контексту је тек ограничено применљива у случајевима када једној страни не прети сразмеран одговор употребљеној сили. Страх од одмазде је наметао потребу за самоограничењем, те је подстакивао заједничко придржавање „праведних“ постулата. Конкретан пример је статус „једнакости борца“ који подразумева морално ограничење прихватљивог насиља према непријатељу (јер увек постоји могућност његове сразмерне ретрибуције). Одвраћање од неограниченог насиља губи своју практичну употребљивост у случају када непријатељ апсолутно не може да узврати на исти начин. Тада самоограничење остаје гарантовано искључиво моралним узусом извршиоца. Суочена са таквим изгледима, слабија страна има тешкоћа чак да оправда и покушај одбране, јер, подсетимо, да би одбрамбени рат био праведан, и он мора имати реалну шансу за успех.¹⁸¹

---

¹⁸¹ Gross, Michael L., *Moral Dilemmas of Modern War: Torture, Assassination and Blackmail in an Age of Asymmetric Conflict*, Cambridge University Press, New York, 2010., p. 24

Друга проблематична димензија је разликовање бораца и цивила. У асиметричном конфликту више не стоје супротстављене две униформисане и организоване армије, већ је једна страна наступа као група појединаца са различитим нивоом учешћа. Утврдити степен учествовања је неопходно да би се разликовао цивил од борца ка коме је дозвољено употребити силу. Као нова категорија неопходна за разрешење ове дилеме, уводе се „незаконити борци“ (*unlawful enemy combatants*) који нису ни криминалци ни класични непријатељи, те се према њима примењују „војне операције различите од рата“ (*military operations other than war*), које стоје између полицијских и војних акција. Без овако проширене класификације, једноставно не би било довољно мета чијим уништавањем би било могуће постићи победу у војном смислу. Јасни и објективни критеријуми за сврставање у ову групу, као ни њихова усаглашеност са начелима праведног рата за сада нису установљени.¹⁸²

С обзиром на претходно установљену практичност одступања од строгих тумачења праведног рата, услед престанка сразмерне опасности, редефинише се прихватљивост других спорних поступака као што су мучење и циљана убиства појединаца. Уколико се пође од чињенице да су та средства сада несумњиво ефикасна, једино што спречава њихову употребу је морална скрупула. Наравно, по истом основу је могуће оправдати и терористичке нападе. Нове околности и начини вођења рата повлаче редефинисање правила која га регулишу и ограничавају. Специфичност савремених асиметричних сукоба је у томе што сваки појединачни случај представља преседан на основу кога се успостављају правила. Она се свODE на то да је дозвољено чинити оно што је *неопходно* ради очувања националне безбедности или другог установљеног добра односно интереса. Делимичан легитимитет таквог приступа произилази из стања угрожености које се може превладати једино изменом до тада важећих правила.¹⁸³

Како су разлози за рат и даље економске, идеолошке и (гео)политичке природе, прибављање легитимитета и прибегавање нератним облицима принуде су знатно распрострањенији у измењеном друштвеном контексту. Ограничења у постављању декларисаних циљева као и приликом избора најподеснијих ратних

---

¹⁸² Исто, стр. 25

¹⁸³ Исто, стр. 26

средстава су делом такође условљена спољним факторима, али је избор да се ова нова „правила“ поштују ипак извршен од стране највиших политичких власти. Одлука политичког руководства о томе какав ће рат бити вођен, односно његово ефективно ограничавање, је још од стране класичних теоретичара препозната као круцијални фактор којим се политика испољава у самом ратном напору.

5.3. Оправдање рата у контексту либерализма и хришћанске традиције

Ограничени циљеви савременог рата и даље захтевају усклађивање одлуке о започињању рата са међународним правним нормама и општеприхваћеним хуманистичким начелима. Међународно право се често крши, јер у анархичном систему не постоји централни ауторитет који би својом силом гарантовао његово спровођење. „Правда без силе је немоћна, а сила без правде је тиранска“ говорио је Паскал, те је пратећи ову мисао, заживео консензус о неопходности прибављања легитимитета за сваку војну акцију демократске државе. Такође, ниједна озбиљна држава не може да игнорише религиозни фактор, односно ставове које ће доминантне односно најутицајније верске заједнице заузети према овој одлуци, јер је питање рата једно од најзначајнијих политичких питања којим се оне баве. Из тог разлога, оправдање ступања у рат западне демократске државе мора бити утемељено и на постулатима хришћанске вере односно схватања морала.

Либерални интервенционизам је покушај да се рат оправда у контексту либерализма. У најкраћем, то значи да међународна заједница има обавезу да интервенише у одбрани људских права, без обзира на сувереност држава. Иако назив “међународна заједница” сугерише да се ради о ауторитету који је демократски супериоран у односу на интересе једне националне државе, то до сада није био случај, те су се као носиоци ових недвосмислено ратних делатности јављале најмоћније западне земље. Конкретно средство за спровођење ове политике су „хуманитарне интервенције“, као нпр. оне у Ираку 1991. године, Сомалији, Сијера Леонеу, БиХ и СР Југославији. Могу се дефинисати као директна војна акција против одређене државе са званичним циљем заустављања кршења људских

права.¹⁸⁴ Њима је, макар декларативно, циљан недемократски режим датих држава, док у већини случајева, није било претензија да се после војних операција уведу демократске институције и измени политички систем државе.

Либерални интервенционизам, у овом смислу, је творевина деведесетих година двадесетог века. Непосредно по завршетку хладног рата, било је тешко спровести грандиозне подухвате какви су ратови у Ираку и Авганистану који су уследили десетак година касније. Војне интервенције ограниченог обима изгледале су као подесан алат којим се за ограничено време, хируршком прецизношћу може преокренути ситуација на терену у корист “демократских” снага. Већ на самом почетку спровођења овакве доктрине, војним командантима је било јасно да прописани циљеви нису оствариви војним средствима. Ипак, требало је да се направи пуно грешака и “коллатералне штете” да би јаловост ових подухвата постала јасна лидерима који су их заговарали.

Концепт интервенције је тада редефинисан. Интервенција не мора нужно да буде извршена оружаним снагама, али мора да буде спроведена правовремено, пре избијања конфликта ширих размера. Уколико ипак дође до употребе војске, мора се направити план за период после сукоба, јер је првих неколико месеци после ратних дејстава кључно за обезбеђење подршке становништва и легитимизацију спроведене акције. Разрешење сукоба се не постиже само војском, већ су неопходне цивилне институције као што су полиција и правосуђе, које ће одржавати ред. Најважније од свега, неопходно је схватити да само политичко решење може окончати рат, те да војно присуство и цивилне институције могу пружити подршку али да је коначна одговорност за успостављање мира на становништву дате земље. Овако конципирана, интервенција представља ефикасно средство за прву фазу успостављања демократског, односно рушење недемократског система. Иако се показала као тек делимично успешна, ограничена интервенција је морално далеко прихватљивија од рата, те тражи мање оправдања и лакше налази подршку јавног мњења.

---

¹⁸⁴ Nešić, Nikola, *Between Pragmatism & Humanitarism - The Humanitarian Intervention Concept & the NATO Intervention in Yugoslavia in 1999*, Lund University, Lund, 2010., p. 11

Модерна, преформулисана варијанта праведног рата, представља етичко и политичко померање ове теорије ка концепту праведности у употреби присиле у међународној политици, тј. ка „хуманитарној интервенцији“.¹⁸⁵ Исходиште људске безбедности је сада лоцирано у примарности заштите цивила, односно фокус је померен са права држава на права појединаца. Слично, сви национални ратови су постали нелегитимни, зато што се национални интерес може позиционирати као приватни у односу према глобалном јавном интересу.¹⁸⁶ С обзиром да је овако модернизовано, и у суштини индивидуализовано, оправдање „хуманитарне интервенције“ често било недовољно да се јавном мњењу представи као прихватљив *casus belli*, оно је допуњавано позивима на борбу против „осовине зла“, али и на „крсташки рат“. Оба ова оправдања, видећемо, заснована су на хришћанским мотивима савладавања зла, те можемо претпоставити да су она упућена управо хришћанској заједници, чији се „благослов“ тражи. Можда се посредно може закључити да је оваквим индивидуалистичким схватањем политичке заједнице био потцењен значај који религија и даље има у формирању моралних судова верника, те је зато верским мотивима било неопходно допунити првобитну „хуманистичку“ концепцију интервенције. Подсетимо да се у последњих неколико деценија догађа глобални повратак религије на светску сцену,¹⁸⁷ те расте њен утицај на све друштвене токове, укључујући и међународну политику.

Посебан случај, односно један од многих преседана, представљао је „рат против тероризма“, који је од стране тадашњег председника САД-а Џорџа Буша случајно или не назван „крсташки поход“. Да није у питању био несрећан избор речи, говори пропаганда за „продају рата“ која је уследила, а која је у великој мери била усмерена ка хришћанској популацији САД-а. Како је хришћанство од свог настанка било оријентисано ка политичкој заједници, у њему је веома развијена теоријска мисао о оправданости рата која се и данас користи. Шта за верски мотивисаног политичког актера значи *vera*, много је битније од онога што каже

---

¹⁸⁵ Стојановић Ђорђе, Етичко оправдање за прибегавање сили: праведни мир уместо праведног рата, *Српска политичка мисао*, vol. 27, no. 1/2010, Београд., стр. 313

¹⁸⁶ Исто, стр. 335

¹⁸⁷ Vlas Natalia, Is religion inherently violent?: Religion as a threat and promise for the global security, *Politics and Religion*, vol. 4, no. 2/2010, Belgrade., p. 299

теорија, односно оно што је представљено и прихваћено као догма.¹⁸⁸ Такође је битно разликовати утицај који испољава црква као организација од утицаја који има религија практикована од стране самих верника и различитих заједница, односно интегрисање религијских принципа у саме фундаменте иначе секуларне државе. Веома је важно уочити однос носилаца власти (који располажу оружаним потенцијалом) са верском заједницом, односно, верска уверења носилаца власти.¹⁸⁹ Такође, последице по политику одбране једне државе има и став становништва према специфичним верским нормама које утичу на њихову свакодневицу и животне одлуке.

И традиција „праведног рата“ је претрпела веће измене, па не садржи више претпоставку избегавања насиља, већ настоји да дефинише „морално пожељне политичке циљеве“, којима се са становишта морала може оправдати прибегавање насиљу. Ови циљеви у суштини представљају ширење демократије базиране на слободном тржишту, јер се само на тај начин може постићи Августинова идеја мира као стабилног поретка. У овом случају, престаје да се тражи оправдање за рат, и он више није последње средство, већ постаје морална обавеза, с обзиром да се њиме успоставља стабилан поредак и мир у свету – Pax Americana.¹⁹⁰

Не можемо рећи да је било која религија инхерентно насилна, јер су увек *интерпретације* изолованих делова светих списа одговорне за употребу религије као оправдања насиља. Такође, контекст у коме се налази религијска заједница утиче на то која ће тумачења бити одабрана, те се не може оптужити целокупна традиција једне религије за верски мотивисане насилне акте појединца или групе.¹⁹¹ Иако ћемо указати пре свега на тумачења која доприносе развоју сукоба, морамо имати у виду да хришћанство има потенцијал да покаже индиферентност према

---

¹⁸⁸ Јевтић Мирољуб, *Проблеми политикологије религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2012., стр. 28

¹⁸⁹ Исто, стр. 81

¹⁹⁰ Pabst Adrian, *Unholy war and just peace: Religious alternatives to secular warfare*, *Politics and Religion*, vol. 3, no. 2/2009, Belgrade., p. 221

¹⁹¹ Vlas Natalia, *Is religion inherently violent?: Religion as a threat and promise for the global security*, *Politics and Religion*, vol. 4, no. 2/2010, Belgrade., p. 304

држави, што допушта развој секуларизма,¹⁹² као и да одређене хришћанске заједнице нису увек имале снагу да својим ставовима утичу на државну политику.

Од напада 11. септембра и покретања глобалног „рата против тероризма“, који је истовремено међународни, транснационални и верски, а често је описиван и као „сукоб цивилизација“¹⁹³, религија је поново проглашена за узрок насиља и рата. Исламски терористи и њихови неоконзервативни непријатељи су оптужени да се позивају на верски фанатизам ради остваривања својих геополитичких циљева. Права религија није и не може бити релативна, односно ниједно искрено веровање у Бога није питање личног укуса или мишљења, већ је јавно и политичко питање јер ствара заједнице око заједничких веровања, пракси и система вредности.¹⁹⁴

Мале, претежно протестантске хришћанске заједнице, као и религиозна десница, у великој мери су допринеле доласку Џорџа Буша на власт у САД, а управо је евангелистички покрет који долази из срца Америке обезбедио пресудну подршку на изборима великом броју конзервативних сенатора и конгресмена последњих 12 година.¹⁹⁵ Буш се речју и делом представљао као евангелиста, а под његовим руководством замрачена је одвојеност цркве и државе у САД. Према његовим речима, „крсташки поход“ против тероризма који је предводио, заснивао се на религијском уверењу да је он у „Божјој мисији“.¹⁹⁶ Евангелистички фундаментализам који покреће борбу неоконзервативаца против „осовине зла“, коју опет чине, између осталих, муслимани који свет деле на „свет ислама и свет рата“, чини веома актуелном тезу о сукобу цивилизација. С обзиром да обе стране свој поход виде као дозвољен или чак наређен од стране Бога, овај сукоб је несумњиво верски, а можда представља и светски верски рат.¹⁹⁷

---

¹⁹² Јевтић Мирољуб, *Политички односи и религија*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2011., стр. 161

¹⁹³ Vlas Natalia, Is religion inherently violent?: Religion as a threat and promise for the global security, *Politics and Religion*, vol. 4, no. 2/2010, Belgrade., p. 298

¹⁹⁴ Pabst Adrian, Unholy war and just peace: Religious alternatives to secular warfare, *Politics and Religion*, vol. 3, no. 2/2009, Belgrade., p. 210

¹⁹⁵ Јевтић Мирољуб, *Религија - изазов политичкој науци*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2010., стр. 155

¹⁹⁶ Исто, стр. 165

¹⁹⁷ Pabst Adrian, Unholy war and just peace: Religious alternatives to secular warfare, *Politics and Religion*, vol. 3, no. 2/2009, Belgrade., p. 212

Неоконзервативна идеологија је, у фанатичној несразмерној реакцији на атомизацију либералног друштва, прибегла новом хришћанском фундаментализму који својим следбеницима обећава вечну заједницу коју ће чинити искључиво они.¹⁹⁸ Ширење појма „оних које треба спасти“ на цео свет и преузимање ове мисије на себе, карактерише многе дубоко религиозне америчке политичаре међу којима је и бивши председник Џорџ Буш, који је рат у ову сврху оправдавао речима да је у питању „олуја коју је послао Божји анђео“. Оваква идеологија је основа политичких пројеката по којима Америка има божанску мисију ширења демократије, слободе, мира и напретка широм света, те тако има и морално право да користи оружану принуду ради спровођења „Божје воље“.¹⁹⁹ Непријатељ се такође идентификује на начин прикладан религији, као доносилац апокалипсе, а сама политичка заједница се формира и оснажује у борби против таквог непријатеља.²⁰⁰ Уједињавање снага неоконзервативаца и хришћанских фундаменталиста покренуло је мит о уништењу зла, па је тако политизована вера дала есхатолошку димензију и оправдање политичком насиљу.

Иако је декларативно хришћанска, неоконзервативна ратна реторика није наишла на беспоговорно одобравање свих хришћанских заједница. Велики број протестантских заједница, англиканци, уједињени методисти, лутерани, презветеријанци, баптисти, али и католици и православци остали су јединствени у осуди ратова у Ираку и Авганистану, док су многи евангелисти и пентекосталци подржавали интервенционистичку спољну политику САД.²⁰¹ Иако многобројне и нејединствене, мале хришћанске верске заједнице имају велики утицај на политички живот у САД. Било да се директно питају при доношењу значајних одлука, или давањем несразмерног броја политичких представника, ставови које заступају у политичкој арени су у великој мери детерминисани њиховим схватањем хришћанске етике и традиције. Овај однос је двосмеран, те су значајни напори политичког руководства били усмерени на прибављање легитимитета за војне акције, који би био прихватљив хришћанским заједницама односно верницима.

---

¹⁹⁸ Исто, стр. 218

¹⁹⁹ Исто, стр. 219

²⁰⁰ Smith Marcus, Politics, policy and faith: The Christian Right in Australia, *Politics and Religion*, vol. 6, no. 2/2012, Belgrade., p. 307-308

²⁰¹ Pabst Adrian, Unholy war and just peace: Religious alternatives to secular warfare, *Politics and Religion*, vol. 3, no. 2/2009, Belgrade., p. 226

5.4. Изградња услова за одрживи мир

Квантитативним студијама су установљени фактори који утичу на завршетак рата, али није могуће поуздано утврдити значај сваког од њих за сваки конкретан сукоб. Штавише, не може се говорити ни о каквој законитости јер споразуми о прекиду непријатељстава могу да се јаве под најразличитијим условима.²⁰² У том смислу, није могуће извести свеобухватну теорију завршетка рата, али се могу разрадити сазнања о наведеним основним групама узрока: војној димензији, цени и условима мира. Такође, престанак отворених непријатељстава не значи нужно и превазилажење узрока који су довели до сукоба нити почетак изградње одрживог мира.

Војна димензија се заснива на законитости коју је утврдио Клаузевиц, а касније разрадио Луис Козер, према којој је поражени тај који окончава рат, односно процењује да му је мир под датим условима привлачнији од наставка рата. Рационални моменат је веома изражен у овом случају и јавља се кроз анализу и процену вероватноће победе базирану на очекиваном учинку војске. Претходни и очекивани резултати оружаних снага се најчешће користе ради предвиђања исхода настављеног сукоба.²⁰³ Цена обухвата људске, економске и политичке трошкове које ће једна земља поднети током рата. Она има интерну и екстерну димензију. Екстерна се огледа у опадању међународног угледа, санкцијама и губитку савезника, док интерна обухвата људске жртве и губитке ресурса и финансијских средстава. Такође, лидери су изложени паду подршке домаћег становништва, који се огледа у негативним ставовима јавног мњења, протестима, нередима и побунама. Како окончање рата постаје унутрашњеполитичко питање, расте улога противника и заговорника наставка сукоба, тзв. јастребова и голубица (*doves and hawks*), па та одлука постаје део постојећег политичког дијалога, углавном додатно оптерећена претходно постојећим поделама. Да би се сукоб зауставио, једна од страна мора променити прорачун својих трошкова и добитака (*cost / benefit*), односно, рационалан актер ће прекинути борбу када очекивани добици буду неприхватљиво

---

²⁰² Massoud, George Tansa, War Termination, *Journal of Peace Research*, vol. 33., no. 4, 1996., p. 491

²⁰³ Исто, стр. 492-493

ниски. Битно је нагласити да овакав приступ осим политичких одлучилаца имају и војни руководиоци па и сами борци који континуирано процењују ове односе.

Услови мира односно договора директно зависе од узрока и разлога због којих је рат вођен. Ови узроци се условно могу поделити на реалне и симболичке, и сматра се да је код симболичких много теже пронаћи компромисно решење јер по правилу постоји мање додирних тачака између супротстављених виђења. С обзиром да је рат и започет ради испуњења политичких циљева, уколико су они значајнији, логично је очекивати да ће државе толерисати веће губитке и бити спремне да продужавају конфликт. Чак и ако процени да губи рат у војном смислу, држава се може окренути неконвенционалном начину борбе, претварајући рат у борбу ниског интензитета у којој важе друга правила, којима се противник мора прилагодити.²⁰⁴ Обрнуто исто важи, мање битни циљеви повлаче нижу толеранцију на жртве, те се тиме могу објаснити случајеви у којима војно супериорна сила губи рат од знатно слабије. И поред могућности да се сукоб у једном тренутку заврши преговорима, мора бити испуњен услов да су очекиване користи мира већи за обе стране, него што би свака од њих могла да оствари наставком рата. Неопходно је напоменути да прекид отворених непријатељстава, па и очигледан пораз једне стране најчешће не значи аутоматско наступање мира у једном садржајнијем смислу. Од посебног је значаја начин реалне имплементације политичког обрасца који би требао да гарантује стабилизацију по условима победника која је истовремено дугорочно прихватљива пораженом, као и конкретна средства којима ће нови систем бити имплементиран.

У том смислу, највећа системска промена која настаје по питању окончања савремених ратова представља ангажовање приватних војних компанија на стварању институција окупиране државе. Не само да утичу на основне правце развоја будућег државног апарата, већ од њиховог успеха зависи које ће политичке опције бити на располагању у дужем периоду, односно која ће фаза послератне „стабилизације“ уследити и колико ће бити мирна. Најбољи пример амбициозно замишљеног али неуспешно изведеног покушаја изградње мира је ангажман приватних војних фирми у Ираку. Реформа и обука ирачких снага безбедности у

---

²⁰⁴ Massoud, George Tansa, War Termination, *Journal of Peace Research*, vol. 33., no. 4, 1996., p. 494

потпуности је поверена приватним компанијама различитих могућности и задужења. Винел корпорација (*Vinnell*) је обучавала нову ирачку армију, бројности око осам хиљада војника, а било је предвиђен продужетак уговора за још осамнаест хиљада, што би чинило целокупну војску те земље. Фирма ДинКорп (*DynCorp*) је имала око хиљаду инструктора који су радили на стварању полицијских снага жиром земље, а британска компанија Еринис (*Erinys*) је имала посебан задатак да имплементира систем безбедности ирачке нафтне инфраструктуре, попуњен локалним службеницима. Око петнаест хиљада радника обезбеђења је регрутовано и ангажовано на заштити нафтних извора и нафтовода, што је представљало најефикаснији и најпрофесионалнији учинак једне приватне војне компаније у Ираку,²⁰⁵ чиме су, додуше, покренуте спекулације око приоритета и значаја ових задатака.

Иако су износили само мали део укупних трошкова рата у Ираку, од ових уговора се очекивало да створе стабилно безбедносно окружење, те омогуће „излазну стратегију“ САД која би тиме званично окончала своје војно присуство у овој земљи, фактички завршавајући рат и окупацију. Такође, стварањем одрживе безбедносне инфраструктуре остварио би се један од постављених ратних циљева, односно отворио пут ка даљој самосталној демократизацији Ирака. Посредно, стабилизација у енергетском сектору би омогућила веће приходе од извоза и отворила нова радна места у тој грани, утичући на општи економски опоравак. Делегирањем задатака обнове и изградње Ирака указано је велико поверење овим фирмама које су ангажоване као директан извршилац америчких спољнополитичких напора, а од њиховог учинка на изградњи одрживог државног система зависила је будућност послератног ирачког друштва.²⁰⁶

Нажалост, већина уговорних обавеза које су ове фирме прихватиле није испоштована. Масовне злоупотребе финансијских средстава и непрофесионалан приступ инструктора резултовале су високом стопом дезертирања у новим безбедносним снагама, која је износила и до осамдесет процената. Недисциплина и непознавање основних оспособљености за испуњавање задатака је била последица

---

²⁰⁵ Spearin, Christopher, *A Justified Heaping of the Blame?*, In: Stoker, Donald, ed., *Military Advising and Assistance*, Routledge, London, 2008., p. 225

²⁰⁶ Исто, стр. 227

кратких претежно теоријских курсава које су држали незаинтересовани инструктори. Сам наставнички кадар, сачињен претежно од бивших америчких војника и официра није располагао адекватним знањима за изградњу појединих делова безбедносног система. У стању систематски нарушене безбедности било је превише оптимистично очекивати да ће нови регрути прихватити нормативе из области људских права, демократије, владавине права и субординације цивилним ауторитетима, што би једино гарантовало одрживу и темељну реформу система. Посебно је проблематично што су наведене принципе требали да презентују инструктори међу којима је било бивших припадника озлоглашених оружаних снага и паравојних формација, умешаних у криминалне активности и ратне злочине.²⁰⁷

Системски проблем који није могао бити решен било каквим ангажовањем на терену је била погрешна перцепција да ће америчка војска од стране већине ирачког становништва бити дочекана као ослободилац. Извештаји о све већем броју побуњеника који нису прихватили окупацију и њиховој све бољој организованости, није придаван довољан значај, те су претње устанка ширих размера па и самог грађанског рата махом игнорисане од стране политичких одлучилаца. У сукобу са суровом реалношћу, стратеги су више пута мењали циљеве постављене пред креаторе новог ирачког система безбедности, те није било за очекивати да исти профункционише као што је првобитно планирано.²⁰⁸ Напори које је предузела америчка администрација у позним фазама ратова у Ираку и Авганистану, а са циљем да се консолидује друштвенополитички систем у тим земљама показали су се недовољни. Бирократизација и делегирање овог важног сегмента проширене спољнополитичке делатности вероватно је најзначајнији узрок пролонгирања ових сукоба и пошто су сами ратови, условно речено, завршени.

Иако није суштински нова, идеја да се целокупни друштвени систем поражене државе изгради на начин погодан за освајача добија у савремено доба на значају, а свој одраз има како у спољнополитичкој и војној пракси, тако и у

---

²⁰⁷ Spearin, Christopher, *A Justified Heaping of the Blame?*, In: Stoker, Donald, ed., *Military Advising and Assistance*, Routledge, London, 2008., p. 231

²⁰⁸ Исто, стр. 229

теоријским разматрањима где фигурира као принцип изградње државе (*state building*).

Уклањање противничког режима, које може бити извршено или физичком елиминацијом, или „спонтаним“ делатностима незадовољног дела становништва, повлачи трансформацију целокупног државног система по моделу који прописује освајач. Став да је претходни систем био лош и неодржив те да је неопходна изградње државе (*state building*), указује на дубље тумачење рата, не само као тежње за војном доминацијом, већ у свакој фази повезаног са постављеним политичким циљем.²⁰⁹ Системски приступ остваривању ратних циљева подразумева циљање не само система одбране, већ укупног друштвеног система. Рат се посматра као ратна ситуација, у којој се војна средства допуњују економским, дипломатским, медијским и другим, усмереним на сва *упоришта* непријатеља. Невојни фактори су углавном мање видљиви и отворени за реинтерпретације, али нису занемарљиви по свом учинку, штавише, постоји тежња да преузму примат над класичним војним операцијама кад год је то могуће.

Осим што се може представити као прихватљивији, рат против целог друштвеног система противника може бити много ефикаснији. Према Фулеру, циљ појединачних битки није убијање већ дезорганизовање, те је могуће рат „цивилизovati“, односно смањити употребу силе и ублажити њене последице. Ипак, у пракси се димензија дезорганизовања своди на изазивање колапса економског система противника, те изградњи будућег друштва по правилима освајача. Тада рат више не бива само краткотрајан и ограничен излив силе, већ постаје дугорочан процес са конструктивним и креативним делатностима које стварају нова друштва.²¹⁰ Овакав савремени облик „тоталног“ рата чини далеко тежим остварење „креативних“ циљева класичним војним средствима, а тешко је поверовати да војна акција која резултује великим бројем цивилних жртава икада може бити претворена у политички капитал, односно допринети стварању одрживог мира.²¹¹ Такође, фаза консолидације новог друштва је проблем који је

---

²⁰⁹ Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, br. 2, 2011., стр. 134

²¹⁰ Исто, стр. 140

²¹¹ Smith, Rupert, *The Utility of Force*, Vintage, London, 2008, p. 218

вероватно нерешив класичним средствима спољне политике, али аутономни и флексибилни приступ који су примењивале приватне војне фирме се такође показао подједнако неадекватним.

6. Закључак

Рат је сам по себи веома комплексан феномен који је могуће истраживати на више различитих нивоа. Комплетно сагледавање ове појаве, као ни многих других политичких појава, није могуће остварити на тај начин да оно буде целокупно, односно завршено. Свака нова итерација тј. појавни облик рата може бити значајно различит од претходних, те су резултати истраживања увек ограничени на претходни период, са малим предиктивним потенцијалом.

Слично је и са савременим ратовима који трпе значајне трансформације у складу са променама у друштву и међународним односима под утицајем глобализације и глобализма. Они се разликују у довољној мери од претходних да се донекле може оправдати теза о „новим ратовима“ која је доминантна у политикологији и социологији савремених сукоба. Ипак, по суштинским димензијама, које се тичу примарних субјеката, циљева, и ефеката, они задржавају одређујуће политичке карактеристике и не удаљују се значајно од класичног теоријског одређења. У савременом добу, рат остаје ако не једини, онда и даље најважнији државни посао, те је разумевање истог неопходно за сваку озбиљнију анализу државе и политике уопште. Такође, познавање природе и савремених карактеристика рата, а поготово његове суштинске, политичке димензије може послужити темељном сагледавању актуелних, али и предупредивању односно спречавању будућих сукоба.

Постхладноратовска констелација у међународним односима чија је најизраженија компонента униполарност САД-а, дефинисала је међународне односе у последњих двадесет година, али је по мишљењу многих експерата, проживела свој врхунац. Ипак, утицај оваквог распореда снага ће бити присутан још неко време, без обзира на карактер међународног система који ће га наследити. Повлачење међународних снага из Авганистана 2014. године значиће крај најдуже постхладноратовске мисије НАТО-а, а релативан (не)успех исте биће увод у свеобухватну реформу овог савеза. Остаје отворено питање да ли ће то означити почетак краја „униполарне нестабилности“ или ће развијене моћне државе и даље несмањеном учесталашћу водити асиметричне технички напредне ратове,

унилатерално односно у оквиру привремених коалиција. У сваком случају, оружани сукоби ће задржати асиметрични и, у класичном смислу, деидеологизовани карактер, све док их не замене облици примеренији будућем тренутку.

Рат као гранични феномен, иако није више крајњи напор друштва као у случају тоталног индустријског рата, још увек је далеко од притиска дугмета којим противник нестаје, иако томе теже политички, војни и технички фактори. Последице рата су данас условно речено мање, чак и по поражену страну, али критеријуми за одабир непријатеља су све спорнији. Релативна лакоћа елиминације претњи учиниће да се лакше прибегава технички напредним насилним средствима, а медијска машинерија ће наставити да управља перцепцијом све мање заинтересоване публике. Непријатне сцене се адекватно уоквиравају симболичком реинтерпретацијом, па савремени рат изгледа небитан, удаљен и стерилан, а његове последице и евентуална „коллатерална штета“ постају прихватљиви јавности у измењеном, демократском контексту.

Рат ће се наставити. Као и до сада, прилагођаваће се техничким, међународним и политичким условима, који ће остати његове најзначајније детерминанте. Средњовековни окршаји европске аристократије, масовни Наполеонови походи и два индустријализована светска рата, поред бројних разлика имају суштинских сличности са савременим, медијски посредованим, високотехнолошким глобалним ратом против бројчано занемарљиве терористичке претње. Рат остаје најинтензивнији појавни облик политичког насиља, којим се једна страна потчињава вољи друге, а можемо само да се надамо да ће његове последице погађати мањи број људи.

И поред наизглед великих разлика у делатностима и последицама, те пораста значаја недржавних субјеката, суштина рата остаје иста - политичка, заснована на подели пријатељ-непријатељ изведеној до свог апсолутног остварења. Зато остаје стална претња да се конкретне манифестације рата могу јавити у много суровијем облику него данас, јер је он тренутно ограничен поштовањем демократских правила и моралних начела, а која су ствар договора и нису гарантована ничим другим осим проценом да је њихово поштовање корисно, тј. условљено притиском демократске јавности.

Питање државног разлога у савремено доба остаје веома актуелно – зашто се и данас започињу ратови упркос противљењу сопственог становништва, односно који субјекти могу да преузму добити а социјализују ризике оружаних интервенција, укључујући и оне политичке? Зашто је толико тешко оправдати ратни поход пред сопственим и светским јавним мњењем, уколико је заиста критично угрожен национални интерес? Из ког разлога изостаје дебата која укључује циљеве друге стране, неоправдавајући њихова средства, већ се цео проблем банализује и своди на борбу против зла у којој је немогуће бити неопредељен и неострашћен? Додатно изненађује априорно порицање сваке могућности преговора и дипломатских решења, када је теоријски недвосмислено утемељено да се тероризам може у потпуности сузбити искључиво мирним политичким средствима.

Такође остаје отворено питање почетних разлога за непријатељство који су претходне поделе политизовале и оформиле супротстављене групе. Иако се за сваки појединачан сукоб, мада не без великих тешкоћа, могу наћи прави узроци рата, далеко је теже испратити развој непријатељства које кулминира одлуком да се оно разреши ратом. Да ли је у основи избегавања рата по сваку цену, неразрешиви сукоб интереса, угроженост политичког идентитета заједнице или стоји песимистична теза да се појединци удружују у групе да би били агресивни према другима, питања су ван обима овог истраживања. Ипак, полазна тачка за одговоре на питања од суштинског значаја за искорак ка миру је спознавање рата онаквог какав он јесте у садашњем добу, а томе смо, надамо се, дали скроман допринос.

7. Литература

Ashcroft, James, *Making a Killing*, Virgin Books, London, 2007.

Babić Jovan, *Non-Culpable Ignorance and Just War Theory*, Portland State University, Portland, 2007.

Bainton Roland H., *Christian Attitudes Toward War And Peace: A Historical Survey And Critical Reevaluation*, Abingdon Press, Nashville, 1960.

Bassford, Christopher, *Jomini and Clausewitz: Their Interaction*, Georgia State University, 1993.

Bauman, Zygmunt, Wars of the Globalization Era, *European Journal of Social Theory*, Sage Publications, Thousand Oaks, 2001.

Bousquet, Antoine, Chaoplectic warfare or the future of military organization, *International Affairs*, no. 84, 2008.

Bousquet, Antoine, *War*, <http://www.academia.edu>, 2010., pristupljeno 10.05.2013. godine

Brzezinski, Zbigniew, *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*, Basic Books, New York, 2012.

Burke, Anthony, *Cause and effect in the war on terror*, In: Bellamy, Alex J., et al., eds., *Security and the War on Terror*, Routledge, London, 2008.

Buzan, Barry, Will the 'Global War on Terrorism' Be the New Cold War?, *International Affairs* no. 6, vol. 82, 2006.

Carruthers, Susan L., No one's looking: the disappearing audience for war, *Media, War & Conflict*, vol. 1., no. 1., 2008.

Campbell, David, Representing Contemporary War, *Ethics and International Affairs*, vol. 17, no. 2, Carnegie Council, New York, 2003.

Cullen, Patrick, *The transformation of private military training*, In: Stoker, Donald, ed., *Military Advising and Assistance*, Routledge, London, 2008.

Freedman, Lawrence, War, *Foreign Policy*, no. 137, 2003.

Vlas Natalia, Is religion inherently violent?: Religion as a threat and promise for the global security, *Politics and Religion*, vol. 4, no. 2/2010, Belgrade.

Gartner, Scott Sigmund, Opening Up the Black Box of War, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 42, no. 3, 1998.

- Gill, Jungyun, DeFronzo, James, Military Tradition, the Human Costs of War, and the 2008 Election, *Armed Forces & Society*, 2013.
- Gregory, Derek, From a View to a Kill: Drones and Late Modern War, *Theory, Culture and Society*, 2011.
- Гроздић Борислав, *Православље и рат: прилог проучавању схватања Срба о рату*, Војска, Београд, 2001.
- Gross, Michael L., *Moral Dilemmas of Modern War: Torture, Assassination and Blackmail in an Age of Asymetric Conflict*, Cambridge University Press, New York, 2010.
- Grossman, Dave, *On Killing*, Back Bay Books, New York, 2009.
- Ђорић, Марија, Глобализација и политички екстремизам, Годишњак Факултета политичких наука бр. 5/2011.
- Жомини, Анри, *Преглед ратне вештине*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1938.
- Зорић, Миланко, Међународне кризе, *Војно Дело*, зима 2010.
- Јевтић Миролуб, *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2009.
- Јовановић, Слободан, *Држава*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1936.
- Кант, Имануел, *Вечни мир: филозофски нацрт*, Гутенбергова галаксија, Београд, 1995.
- Кокер, Кристофер, *Будућност рата*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.
- Кревелд, Мартин ван, *Трансформација рата*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Kreps, Sarah E., Kaag, John, The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Contemporary Conflict: A Legal and Ethical Analysis, *Polity* 03/12, 2012.
- Курмон, Бартелеми и Рибникар, Дарко, *Асиметрични ратови*, Новинско-издавачки центар Војска, Београд, 2003.
- Клаузевиц, Карл фон, *О рату*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1939.
- Layne, Christopher, This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana, *International Studies Quarterly*, no.56, 2012.

- Levy, Jack S., *Theories and causes of war*, In: Coyne, Christopher J., Mathers, Rachel L., eds., *The Handbook on the Political Economy of War*, Edward Elgar, Cheltenham, 2011.
- Louw, Eric, *The Media and Political Process*, Sage Publications, London, 2005.
- Lunceford, Brett, *Cyberwar: The Future of War?*, In: Haridakis, Paul M. et al., eds., *War and the Media*, McFarland Company inc., Jefferson, 2009.
- Матовић, Јован, Петровић-Пољак, Желимир, *Оружје, енергија и трећи светски рат*, Војска, Београд, 1998.
- Милосављевић, Борис, Јединство државе, власти и права у правно-политичкој теорији Слободана Јовановића, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 136, 2011.
- Moody, Peter jr., Clausewitz and The Fading Dialectic of War, *World Politics*, Princeton University Press, 1979.
- Malešević, Siniša, The sociology of New Wars? Assessing the Causes and Objectives of Contemporary Violent Conflicts, *International Political Sociology*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008.
- Марјановић Јован, *Теорија политике*, Академска мисао, Београд, 1999.
- Massoud, George Tansa, War Termination, *Journal of Peace Research*, vol. 33., no. 4, 1996.
- Микић, Слободан Б., *О рату*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
- Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2003.
- Милосављевић Славомир, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије Факултета политичких наука, Београд, 1980.
- Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Репетиторијум из методологије друштвених истраживања*, Институт за политичке студије, Београд, 1988.
- Nešić, Nikola, *Between Pragmatism & Humanitarianism - The Humanitarian Intervention Concept & the NATO Intervention in Yugoslavia in 1999*, Lund University, Lund, 2010.
- Newman, Edward, The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective Is Needed,
- Pabst Adrian, Unholy war and just peace: Religious alternatives to secular warfare, *Politics and Religion*, vol. 3, no. 2/2009, Belgrade.
- Rosato, Sebastian, The Flawed Logic of Democratic Peace Theory, *American Political Science Review*, vol. 97., no. 4, 2003.

- Секулић, Нада, Фулерова теорија рата и промене у концептима вођења рата у другој половини XX века – настанак „креативног“ рата, *Социологија*, vol. 53, бр. 2, 2011.
- Сол, Џон Ралстон, *Пропаст глобализма и преобликовање света*, Архипелаг, Београд, 2011.
- Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Симеуновић Драган, *Теорија политике – ридер I део – основи политичких наука – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002.
- Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Singer, P.W., *Corporate Warriors*, Cornell University Press, New York, 2003.
- Sun Tzu, *The Art of War*, Wordsworth, Ware, 1998.
- Smith, Rupert, *The Utility of Force*, Vintage, London, 2008.
- Stoker, Donald, *The history and evolution of foreign military advising and assistance, 1815-2007*, In: Stoker, Donald, ed., *Military Advising and Assistance*, Routledge, London, 2008.
- Ten Dam, Tristan, *Private Military Contractors: Deploy or Avoid?*, <http://www.academia.edu>, 2010., pristupljeno 10.05.2013. godine
- Тофлер, Алвин и Хајди, *Рат и антират*, Паидеиа, Београд, 1998.
- Тодић, Љубомир, *Наука о политици*, Бигз, Београд, 1996.
- Handel, Michael, *Masters of War: Classical Strategic Thought*, Frank Cass Publishers, Oregon, 2000.
- Havens, Peter, *Athenes and America: Democratic Imperialism in the Peloponnesian Wars and in Iraq*, World Policy Journal
- Џуверовић, Немања, *Економски фактори оружаних сукоба*, Службени гласник, Београд, 2013.
- Шмит, Карл, Појам политичког, *Трећи програм*, Београд, 1995.
- Wilson, Andrew R, *Masters of War: History's Greatest Strategic Thinkers*, Great Courses, Course DVD, 2012.
- Yuen, Derek M. C., Deciphering Sun Tzu, *Comparative Strategy*, University of Reading, Reading, 2008.